

PROBLEMI I METODE ISTRAŽIVANJA STRUKTURE SELJAČKOG I VLASTELINSKOG POSJEDA U VRIJEME LIKVIDACIJE FEUDALNIH ODNOSA (NA PRIMJERU GRUPE VLASTELINSTAVA U HRVATSKOM ZAGORJU)*

Stefanija Popović

UVOD

Zadatak je ovog rada da na osnovi selekcionirane građe o strukturi seljačko-vlastelinskih odnosa u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja, a iz vremena prije i neposredno nakon likvidacije feudalizma, utvrdi metode obrade i prezentiranja relevantnih pokazatelja, u cilju osvjetljavanja utjecaja vanjskih ili unutrašnjih faktora na veličinu seljačkih selišnih gospodarstava. Izbor područja, a i razdoblje (1783—1854), određeni su arhivskom građom: »Zemljorasteretno ravnateljstvo u Zagrebu, Operati za urbarialnu odštetu«. Zbog njihove jednoobraznosti, Operate je moguće istraživati samo primjenom metode kvantitativne analize, koja je kao jedina metoda interpretacije izvora ovdje prvi put upotrijebljena. Statistički podaci dobiveni ovom znanstvenom metodom prikazani su tablično i u obliku geometrijskih likova (najčešće pomoću kružne površine). Središnje mjesto radnje predstavljaju, svakako, poglavlja s analizom vlastelinsko-seljačkih odnosa do 1848. g. (analiza podataka iz computa) i na početku zemljorasterećenja (analiza podataka iz prijavnih tabela), koja su izrađena isključivo na temelju arhivskog materijala. Radi objašnjenja analitičkog postupka prikazane su glavne karakteristike zemljišnih odnosa na feudalnim vlastelinstvima i napose odredbe urbarijalne regulacije za Bansku Hrvatsku iz god. 1780. Također je ukratko ocrtan proces likvidacije feudalnih odnosa u hrvatskom agraru 1848/49, te početak rada »Zemljorasteretnog ravnateljstva«.

---

* Ovaj prilog je izvadak iz magistarske radnje koja je pod naslovom »Problemi strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa (na primjeru grupe vlastelinstava u Hrvatskom zagorju)« prihvaćena i obranjena na postdiplomskom studiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U njejoj izradi, kao i pripremi teksta za tisak svojim savjetima i sugestijama pomogao mi je mentor prof. dr Igor Karaman na čemu mu srdačno zahvaljujem.

Detaljno je obrađen zaokruženi teritorij 19 sučija odnosno urbarijalnih općina oko Krapine, gdje su se nalazila sva seljačka gospodarstva sa sedam odabranih vlastelinstava, a za publiciranje je izdvojeno imanje Prašno i sučija (urbarijalna općina) Radoboj.

1. Literatura

Promjenama u strukturi seljačkog i vlastelinskog posjeda u posljednjoj fazi feudalizma u Hrvatskoj (1780—1848), što ih je evidentirao birokratski sustav Bachova apsolutizma, naša historiografija nije se uopće bavila pa je i potpuno razumljivo što o toj problematici nema niti jednog znanstvenog priloga koji bi mogao poslužiti barem kao putokaz u traženju metode rada. Kako govori i sam naslov ove magistarske radnje, problemi strukture posjeda analizirani su u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa na hrvatskom selu. Premda veoma dugotrajan, ovaj proces nije sustavno istraživan, nije obuhvaćen niti jednom cjelovitom raspravom, već je fragmentarno dodirivan u onoj mjeri koliko je to, prema mišljenju pojedinih autora, bilo potrebno za objašnjenje zbivanja god. 1848, te nekih ključnih momenata iz kasnijeg razdoblja (posebno Bachovih patenata od 2. III 1853. i 7. V 1857). Prema tome, danas ne raspolažemo ni pokušajem monografske obrade procesa ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj, a svaki prilog o toj problematici je ograničen: bilo vremenski, bilo problematski ili pak kronološki. Daljnja karakteristika literature jest da ona upozorava na probleme koje 1848. nije riješila, tj. pretežno govori o izvanselišnoj zemlji. Budući da se građa na temelju koje je nastao ovaj rad odnosi na odštetu za selišnu zemlju (dakle, urbarijalnu odštetu), to smatram potrebnim spomenuti samo najvažnije znanstvene radove koji osvjetljavaju neke aspekte likvidacije feudalnih odnosa u agrarnoj ekonomici:

Prikaz zbivanja u Hrvatskoj i Slavoniji 1848/49. Aleksije Jelačić¹ ograničio je uglavnom na Zagrebačku županiju (materijale koje je pretežno proučavao), a osvrnuo se i na propise koji se odnose na ostale županije. U prvom planu njegovih istraživanja su nemiri na selu, ali je i političkim događajima posvetio znatnu pažnju.

Slavko Gavrilović² svojim je raspravama nadopunio rad A. Jelačića. Gavrilović je, 35 godina nakon objavljivanja Jelačićeve disertacije, istraživao pokrete na selu i u drugim županijama (Križevačkoj, Požeškoj, Srijemskoj, Varaždinskoj i Virovitičkoj), ali je ostao u istim kronološkim okvirima kao i Jelačić (tj. proučavao je zbivanja od 1848. do 1849/50. g.).

---

¹ Aleksije Jelačić, *Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848.—9.* i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka, Zagreb 1925.

² Slavko Gavrilović, *Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850*, *Historijski zbornik* (dalje: *HZ*) XIII, 1960, 47—110; isti, *Agrarno-socijalna zbivanja u Požeškoj županiji 1848—49*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu V*, 1960, 35—48; isti, *Srem u revoluciji 1848—1849*, *Jugoslavenski historijski časopis* (dalje: *JIC*) 2, 1962, 23—32; isti, *Virovitička županija u revoluciji 1848—1849*, *HZ XIV*, 1961, 1—73.

Igor K a r a m a n³ upozorio je na neke probleme agrarne ekonomike (vinogradi, izvanselišna zemljišta, šuma i paša) u prelaznom periodu likvidacije feudalnih ostataka.

Josip B ö s e n d o r f e r⁴ donosi agrarno-pravne propise za Slavoniju (težište njegova rada je u prikazu feudalnih odnosa u Slavoniji 18. st.), užu Hrvatsku, Banat i Ugarsku. Autor se bavi i razdobljem Bachova apsolutizma, tj. s pravnog gledišta govori o patentima izdanim 1853. i 1857, te daje kratak prikaz agrarnih odnosa u nagodbenu dobu.

Dok se Bösendorfer bavi pravnim pitanjima, Rudolfa B i ć a n i ć a⁵ zanimaju prvenstveno ekonomski odnosi. U svojoj još i danas temeljnoj raspravi, Bićanić analizira stanje u hrvatskoj privredi i društvu uoči revolucionarne 1848. god. Samim zbivanjima 1848. u Hrvatskoj autor je posvetio manje pažnje, a iz kasnijeg razdoblja spominje (bez ikakve analize) samo patent iz 1853. i zakon o definitivnom zemljišnom rasterećenju iz 1876.

Na osnovi zakonskih akata, saborskih zapisnika i sl. (dakle, objavljene službene građe), Ljerka K u n t i ć⁶ pokušala je, u širokom vremenskom rasponu (tj. od urbarskih zakona Karla VI i Marije Terezije pa do početka 80-ih godina 19. st.), ući što dublje u istraživanje ekonomske podloge u hrvatskoj politici. Prateći vezu agrarnih prilika s političkim razvojem, autorica je posebnu pažnju posvetila analizi patenata izdanih u vrijeme Bachova apsolutizma, a upozorila je i na agrarne prijedloge Hrvatskog sabora 1861. i 1865.⁷

Bogdan S t o j s a v l j e v i ć objelodanio je 1959. prvi svoj prilog⁸ proučavanju likvidacije feudalnih odnosa u Hrvatskoj, a 1961. i drugi⁹ (u oba slučaja s predgovorima Mije Mirkovića koji su, bez sumnje, najvredniji dio svakog od tih priloga). Stojšavljevićevi radovi jesu zapravo zbirke izvora (uglavnom nabačenih, dakle, bez neke posebne selekcije) o određenoj problematici gdje autorov tekst (kojim komentira, a ne interpretira građu) nije odijeljen od teksta arhivskog materijala zbog čega su za historičara-istraživača gotovo neupotrebljivi. To isto može se reći i za njegov najnoviji rad¹⁰ koji naslovom

³ Igor Karaman, Privredni položaj Slavonije u Habsburškoj monarhiji pod nagodbenim sistemom (1868—1918), *Zbornik Historijskog instituta Slavonije* 4, 1966, 283—374.

⁴ Josip Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, Zagreb 1950.

⁵ Rudolf Bićanić, *Oslobođenje kmetova u Hrvatskoj 1848*, u knjizi Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici, Zagreb 1952, 65—126.

⁶ Ljerka Kuntić, O nekim osnovama za politiku hrvatskih građanskih stranaka u XIX stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest* 2, Zagreb 1959, 39—86.

⁷ Prema odredbi Bachova patenta vlastela stječu pravo nazadnog otkupa 2. III 1853. V.: Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860—1914*, Zagreb 1968, 4. Usp. Milivoj Vežić, *Urbar hrvatsko-slavonski*, Zagreb 1882, 364, 368 i 373.

⁸ Bogdan Stojšavljević, *Gornjaci — Prilog proučavanju gorno-činjenih agrarnih odnosa*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske knjiga 9, Zagreb 1959.

⁹ I s t i, *Šuma i paša — U borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske knjiga 11, Zagreb 1961.

¹⁰ I s t i, *Povijest sela, Hrvatska—Slavonija—Dalmacija 1848—1918*, Zagreb 1973.

upućuje na sintezu, a opet predstavlja zbirku izvora sa svim obilježjima Stoj-savljevićeva pristupa znanstvenom radu. Pored pitanja šume i paše, te gor-njaka (što je ad litteram prepisao iz svojih već spomenutih radova), autor govori i o Hrvatsko-slavonskom gospodarskom društvu, Vojnoj krajini, probl-emu kućnih zadruga, nekim običajima iz seoskog života, dok je 1/9 teksta posvetio Dalmaciji.

Najdragocjenije podatke o kućnim zadrugama prezentirao je Josip P r e d a v e c,¹¹ a prilično detaljno opisali su ih također Josip H o r v a t¹² i Slavo-ljub D u b i ć.¹³

Na kraju ovog kratkog historiografskog prikaza valja istaći nekoliko momenata: 1) Pored obilne i relativno sređene građe raspoložemo malobrojnom literaturom koja je proizašla iz pera uskog kruga historičara. 2) Najveći dio postojeće literature odnosi se na vrijeme od god. 1848—50. U tom su periodu najiscrpnije i prikazani seljački nemiri u hrvatskim (i slavonskim) županija-ma, ali su autori znatnu pažnju posvetili političkim događajima. 3) O vreme-nu Bachova apsolutizma također nema zasebne radnje. Značajno je da je arhivski materijal iz ovog razdoblja prilično sređen, ali nije posebno istraži-van, nego se uglavnom interpretiraju Bachovi pravni propisi sadržani u Ve-žićevu Urbaru. 4) Intenzivnije proučavanje ukidanja feudalnih odnosa u sje-vernoj Hrvatskoj počinje krajem 50-ih i početkom 60-ih godina.

2. Objavljeni izvori

Ve ž i ć e v Urbar hrvatsko-slavonski,¹⁴ izdan u vrijeme »kad su podanički odnošaji po gotovu već razriješeni«, namijenjen isključivo praktičnim potre-bama, što je i razumljivo, jer je njegov sastavljač ondašnji »perovođa Ze-maljske vlade«, sadrži, izvan svake sumnje, najdragocjenije podatke koji su mi od do sada objavljene građe stajali na raspolaganju kod izrade ovog rada. Točna je autorova konstatacija da knjiga sadrži »obilan materijal za prouča-vanje urbarske odredbe cesarice i kraljice Marije Terezije, koja bijaše temeljem urbarskih i sličnih odnošajah sve do njihova ukinuća«. Među mno-gobrojnim pravnim propisima od posebne važnosti za moja istraživanja jesu: Hrvatski urbar Marije Terezije (iz 1780), Bansko pismo od 25. travnja 1848, zatim Cesarski patent od 2. ožujka 1853, kao i Cesarski patent od 16. siječnja 1854. Manje su značajni Cesarski patent od 17. svibnja 1857, te Zakon o de-finitivnom zemljišnom rasterećenju izdan 1876. Bilo bi, svakako, pogrešno zanemariti ova dva potonja propisa jer bi bez njih razumijevanje postepenog, dugotrajnog i veoma složenog procesa likvidacije feudalnih odnosa u Ban-skoj Hrvatskoj druge polovice prošlog stoljeća bilo veoma otežano. Nema sumnje, Vežićeva zbirka od 197 pravnih akata, izdanih u vremenu od 1481.

---

¹¹ Josip P r e d a v e c, Selo i seljaci, Zagreb 1934.

¹² Josip H o r v a t, Kultura Hrvata kroz 1000 godina II dio, Zagreb 1942.

¹³ Slavoljub D u b i ć, Sociologija sela, Split 1941.

¹⁴ Vežić, n. dj.

do 1882, pruža veliku pomoć u istraživanju spomenute problematike. Objelodanjeni dokumenti, naime, osvjetljavaju postepeno nestajanje jednog dugotrajnog društvenog uređenja, kao i grčevitu borbu povlaštenih slojeva da se putem vladarevih reformi ovaj dotrajali sustav produži, a da poslije 1848. u novoj socijalno-ekonomskoj formaciji ostvare što veće koristi.

Dio relevantne izvorne građe objelodanjen je u knjizi Igora Karamana¹⁵ koji, između ostalog, donosi »Zahtjevanja naroda«, tj. program narodnog pokreta u Hrvatskoj god. 1848. Od svih točaka, za ovaj je rad, svakako, najvažnija četrnaesta.

O diskusiji oko urbarskog zakona u hrvatskom Saboru u lipnju 1848. iscrpne podatke donosi Aleksije Jelačić,¹⁶ a sažetije Stjepan Gorupić.¹⁷

3. Arhivska građa

Arhivski fond »Zemljorasteretno ravnateljstvo u Zagrebu«, fragmentaran i sređen, obuhvaća vremenski raspon od god. 1748. do 1900, a sadrži 421 kutiju građe na latinskom, njemačkom i hrvatskom jeziku pisane latinicom i goticom. Fond ima jednu seriju — Spisi, i to:

1. Ugarsko namjesničko vijeće, departman urbarijalni, 153 kutije (1748—1848);
2. Spisi Isplativnog odbora, Zemljorasteretne komisije i Zemljorasteretnog ravnateljstva u Zagrebu, 122 kutije (1848—1900);
3. Operati za urbarialnu odštetu, 146 kutija (1845—1900).¹⁸

Kako sam već istakla ovaj je rad nastao na temelju dijela spomenutog arhivskog fonda — Operati za urbarialnu odštetu (dalje: Operati). Operati su do sada neistraživana građa koje količina od već navedenih 146 kutija sadrži 1010 numeriranih — stvarno pak 1020 — fascikala. (10 fascikala, dakle, nema broja.) Materijal je, međutim, uščuvan osim fascikla broj 457 koji je gotovo uništen. Spomenuta građa razvrstana je po feudalnim imanjima, a ona su sređena abecednim redom (npr. fasc. br. 1, 2, 3 i 4 odnose se na imanje Adamovec u Zagrebačkoj županiji, br. 5 je Adamovčak, također Zagrebačka županija itd.). Da serija ipak nije potpuno sređena, kako to stoji u Vodiču kroz arhivsku građu (v. bilj. 18), pokazuju ne samo primjeri nenumeriranih fascikala, već i sam sadržaj, dakle, građa unutar nekih fascikala. Tako za imanja: Boševac, Čerević, Jelenje, Obradovec, Sušica, Tomaševac i Verbovsko nije označeno u kojoj se županiji nalaze, pa samim tim ne mogu ući u okvir ovih istraživanja. Ostaje, prema tome, 1013 fascikala i 628 feudalnih imanja (tablica A).

¹⁵ Igor Karaman, *Historijska čitanka*, Zagreb 1964.

¹⁶ Jelačić, n. dj., 54—68.

¹⁷ Stjepan Gorupić, Ban Jelačić, Zagreb 1938, 31—34.

¹⁸ *Arhiv Hrvatske u Zagrebu* (dalje *AHZ*), Vodič kroz arhivsku građu sv. XXIII, Zagreb 1964, 31—33.

Županija	A				B
	Imanja		Fascikli		Prosječan br. fasc. po 1 imanju
	u br.	u %	u br.	u %	
Riječka	25	4,0	38	3,7	1,5
Zagrebačka	310	49,4	524	51,7	1,7
Varaždinska	217	34,5	351	34,7	1,6
Križevačka	30	4,8	39	3,8	1,3
Požeška	17	2,7	24	2,4	1,4
Virovitička	23	3,7	30	3,0	1,3
Srijemska	6	0,9	7	0,7	1,2
Svega	628	100,0	1013	100,0	1,4

Lako je uočljivo da se najviše feudalnih imanja nalazi u Zagrebačkoj, a najmanje u Srijemskoj županiji. U Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji zajedno nalazi se oko 84% svih vlastelinstava na koja se odnosi 86% arhivskog materijala serije Operati.¹⁹ Budući da se analizirana feudalna imanja nalaze

¹⁹ U dosadašnjoj literaturi samo je R. Bičanić iznio podatke o broju feudalnih imanja razvrstanih po županijama. Prema njemu god. 1850. u Zagrebačkoj županiji bila su 73 imanja, u Varaždinskoj 35, u Požeškoj 3, a u Srijemskoj 2. Ostale pak županije: Riječku, Križevačku i Virovitičku, autor ne spominje. Teško je uopće uspoređivati navedene Bičanićeve brojke s podacima što ih pružaju Operati. Razlike su, naime, suviše velike s donekle izuzetkom Srijemske županije. V. Bičanić, n. dj., 107, tablica 2. Popis vlastelinstava u Hrvatskoj i Slavoniji u trenutku ukidanja feudalnih odnosa objavio je J. Horvat. Osim što je nepotpun (npr. ne obuhvaća crkvene posjede u Slavoniji), ovaj se popis može upotrijebiti tek nakon potanje analize prezentiranih podataka. Autor je, naime, zanemario dvije činjenice:

1. da je većina vlastelinstava, napose u hrvatskim županijama, podijeljena između više vlasnika. Horvat, međutim, svaki njegov dio navodi pod zasebnim rednim brojem kao da se radi o više imanja istog naziva. Prema njemu bilo bi npr. pet imanja Kurilovec jer se spominje pet vlasnika, i to: pod rednim brojem 4. Ivan Reizner, 81. Marija ud. Blažeković, 239. Karlo Alojz Pogledić i Katarina Keresturi, 241. Stjepan Josipović, 271. Franjo Pogledić i Antonija Josipović rođ. Pogledić.

2. da jedan feudalac, vlasnik više imanja ili samo nekih njegovih čestica, traži odštetu, tj. prijavljuje sva ova imanja zajedno, što Horvat opet stavlja pod isti redni br. kao da se radi o samo jednom imanju. Npr. na str. 513. pod rednim br. 2. spominje se vlasnik Julije Janković, te imanja: Pakrac, Daruvar, Sirač, Strážman. Ovaj put riječ je, dakle, o jednom vlasniku i četiri vlastelinstva.

Uzimajući to u obzir analizom Horvatovih podataka dobivamo rezultate koji se razlikuju od njegovih, tj. u hrvatskim županijama ima ukupno 446 vlastelinstava (redni brojevi pokazuju 561), a u slavonskim 35 (umjesto 32). V. Horvat, n. dj.,

u Varaždinskoj županiji, to u prilogu na kraju ovog rada donosim popis svih imanja ove županije s imenima njihovih posjednika — prijavitelja urbarijalne odštete.

Tablica B. pokazuje koliko fascikala Operata prosječno dolazi na jedno vlastelinstvo. Iznesene brojke govore da su imanja iz svake pojedine županije zastupljena približno jednakim količinama arhivskog materijala (od 1,2 do 1,7 fasc. po imanju) spomenute serije. Najviše materijala odnosi se i opet na imanja Zagrebačke i Varaždinske županije (1,7 odnosno 1,6 fasc. prosječno).

Sve do sada izneseno, međutim, ne govori još dovoljno koje je područje tadašnje Hrvatske unutar županija najzastupljenije građom u Operatima i, prema tome, koji bi teritorij pružao šire mogućnosti istraživanja suvremenom historičaru. Izvršimo li analizu građe prema političkim kotarima (ovdje je to učinjeno za Varaždinsku i Zagrebačku županiju), dobivamo već konkretnije podatke.²⁰

Varaždinska županija

Politički kotar	Br. urb. općina	Br. fasc.	Prosječno fasc. po 1 općini
Ivanec	5	5	1,0
Klanjec	62	272	4,4
Koprivnica	16	20	1,3
Krapina	60	295	4,9
Križevci	26	50	1,9
Ludbreg	19	22	1,2
Novi Dvori	3	3	1,0
Pregrada	6	6	1,1
Toplice	10	11	1,1
Trgovišće Malo	6	6	1,0
Varaždin	107	231	2,2
Zlatar	6	7	1,2
Svega	326	928	2,8

497—513. Ovim Horvatovim popisom u svom se radu koristio i R. Bičanić, ali se i njihove konačne brojke razlikuju. V. Bičanić, n. dj., 77. Želimo li napokon usporediti sve raspoložive podatke o broju vlastelinstava u hrvatskim i slavonskim županijama neposredno nakon ukidanja feudalnih odnosa, dobivamo ovakvu sliku:

Autor	Hrvatska	Slavonija Broj vlastelinstava	Svega
Bičanić	519	36	555
Horvat	446	35	481
Popović	582	46	628

²⁰ Budući da se u jednom fasciklu spominje veći broj urbarijalnih općina (npr. u fasc. br. 748 nalazi se 11 urbarijalnih općina), to se, razumljivo, ove relacije ne mogu uspoređivati s ukupnim brojem fascikala Varaždinske odnosno Zagrebačke županije u priloženoj tablici.

Zagrebačka županija

Politički kotar	Br. urb. općina	Br. fasc.	Prosječno fasc. po 1 općini
Brdovac	15	15	1,0
Bisek	2	2	1,0
Bosiljevo	8	8	1,0
Cehe Gorni	1	1	1,0
Dugo Selo	4	4	1,0
Jaska	60	115	1,9
Jastrebarsko	6	7	1,2
Karlovac	81	158	1,9
Koprivnica	2	5	2,5
Modrušpotok	11	14	1,3
Moslavina	8	9	1,1
Netretić	2	2	1,0
Pisarovina	12	23	1,9
Pokupsko	2	3	1,5
Ribnik	2	3	1,5
Samobor	106	198	1,9
Sisak	77	128	1,7
Stubica	9	15	1,7
Sveti Ivan	77	196	2,5
Velika Gorica	38	54	1,4
Vrbovec	19	28	1,5
Zagreb	110	248	2,3
S v e g a	652	1236	1,9

Dakle, pri određivanju užeg područja istraživanja na građi Operata treba naročito obratiti pažnju na kotare: Klanjec, Krapina i Varaždin u Varaždinskoj, te Jaska, Karlovac, Pisarovina, Samobor, Sisak, Stubica, Sveti Ivan i Zagreb u Zagrebačkoj županiji.

Operati sadrže dokumentaciju za prijavljivanje odštete bivšim vlasnicima feudalnih imanja za ukinuta urbarijalna podavanja god. 1848. Uz svaku prijavu za odštetu »iz prihoda zemaljskih« dostavljenu Komisiji za rastećenje urbarsko (Grundentlastungs-Landes-Commission; dalje: Komisija), podnosilac je pored propisanih formulara (Aversional-Entschädigung, Anmeldungs Tabellen, Hauptnachweisung), trebao priložiti još i urbarijalne tabele, spise o diobi i prodaji, nagodbe o naseljavanju, compute, ranije odluke sudskih vlasti, punomoćja ako prijavu učini punomoćnik itd. Spomenuti formulari, kojih neke rubrike ispunjava prijavitelj odštete, a neke Komisija, sadrže podatke koji se često ponavljaju: županija prije 1848, županija u vrijeme prijavljivanja odštete, politički kotar, vlastelinstvo (dominium), urbarijalna općina, vlasnik imanja i suvlasnici u pojedinim općinama, broj prijavljenih selišta, novčana odšteta, razne opaske, obrazloženja itd. Pretežni dio materijala čine sudski akti: tužbe, presude, zapisnici, žalbe. Das Vorprüfungs Protocoll, das Verifizierungs Protocoll, das Verifizierungs Ausschlag i das Gutachten, nalaze se u zaista svakom fasciklu. Najzanimljiviji je, svakako,

prvi dio Verifizierungs Protocolla, tj. pitanja postavljena prisutnim svjedocima i naravno njihovi odgovori. Radi ilustracije donosim taj dio Verifizierungs Protocolla za imanje Hiacintovo:

»1. Wie viel Urb. Bauer und Urb. Häusler Ansässigkeiten bestehen in den Gemeinde Plemenščina, Svedružā, Toplice, Gjurmanec, Pačetina, Sv. Križ, Mihovljan, Petrovsko, Vertnjakovec, Šemnica, Pustodoll, Skaričevo, Velika Ves und Jesenje?

1. Die Anzahl der Ansässigkeiten können wir mit Bestimmtheit und genau nicht angeben.—

2. Welchem Grundherre haben dieselben vor dem 1° Jänner 848 dienste geleistet?

2. Ottenfels, Keglević, Erdödy, Schlippenbach, Lacković, Rubido-Ottensfels, Sermage, Škulj, Kralj, Mađar, Kučić, Chamre, Kiepach, Bedeković, Horvat, Kulmer, Klafurić, Pisačić, Esterhazy, Volić.—

3. Waren welche Urb. Sessionen vor dem 1° Jänner 848 desert oder in den Händen der Grundherre?

3. Keine.—

4. Haben welche Urb. Bauer und Urb. Häusler ihre Leistungen abolirt?

4. Keiner.—

5. Bestehen in der Gemeinde in Allgemeinen oder doch rücksichtlich einzelner Unterthanen ein Urb. Contract oder ein demselben ähnlichen Verhältniss /:tractamentum Urbariale:/?

5. Nein.—²¹

Za analizu posjedovnih odnosa u vrijeme likvidacije feudalnog društveno-ekonomskog poretka najdragocjeniju vrstu istraživane građe, bez sumnje, predstavljaju do 1848. urbarski computi (računi), a za period Bachova apsolutizma (tj. za utvrđivanje stanja što ga provodi Komisija), tzv. prijavne tabele (die Anmeldungs Tabelle).

Computi sadrže popis imena podanika određenog vlastelinstva u pojedinim sućijama, veličinu selišta svakog seljaka, njegove godišnje obaveze prema feudalnom gospodaru, a također ranija, najčešće radna, dugovanja. Uspoređujući sačuvane compute lako uočavamo razlike u broju i iscrpnosti podataka koje oni prezentiraju. Velika većina computa donosi, naime, samo veličinu ukupnog zemljišta pojedinoga seljačkog gazdinstva (»Qualitas Sessionis«), a zatim njegove obaveze. Međutim, Tabella Urbarialis za sućiju Jesenje iz god. 1783. pored navedenih podataka sadrži i rubriku: »Odluchenye Szelischta« gdje točno određuje veličinu i kategorije zemljišta u okviru jednog selišta.²² Neki su computi nepotpuni i kao takvi gotovo neupotrebljivi (npr. »Computuš urbarialski« za imanje Šenjugovo nema označene sućije u kojoj dotični seljaci obitavaju — rubrika »Obivalište« ostala je, dakle, praz-

---

²¹ AHZ, Zemljorasteretno ravnateljstvo u Zagrebu, Operati za urbarialnu odštetu (dalje: Operati), kut. 38. fasc. 284.

²² Isto, kut. 86, fasc. 658.

na).²³ Valja istaći i to da su *computi* analizirani u ovom radu pisani latinskim jezikom, a hrvatskim samo dva, i to za sučiju Jesenje s kraja 18. st. (prvi je datiran godinom 1779, a drugi, već spomenuti, potječe iz 1783).²⁴

Za prijavne tabele postojali su kao i za *compute* propisani obrasci, ali dvojezični. Naime, sve su rubrike s njemačkog jezika prevedene na hrvatski, iako su u pravilu ispunjavani samo odjeljci pisani tadašnjim službenim jezikom u Hrvatskoj i, naravno, goticom. Na naslovnoj strani prijavne tabele, pored njenog broja, označuje se županija prije 1848, zatim županija poslije novog političkog uređenja (tj. u trenutku prijave odštete), te politički kotar »pod kojega spada u ovaj čas dotična občina«.²⁵ Slijedi naziv »posiedovanja« (dominium) i općina, a potom »prezime, ime, stališ, stanište« posjednika odnosno prijavitelja odštete kao i ime i prezime »suposiedatelja urbarialiteta u ovoj občini«. Unutarnje rubrike jesu: 1) tekući broj koji označuje svako prijavljeno selište; 2) »Sadašnjeg posiedatelja«, i to: a) ime i prezime, b) kućni broj prema popisu od 1850; 3) »Versta oterećenog posieda« — u prvoj podrubrici označuje se brojevima (npr. 2/8, 5/8, 2,1/8), a u drugoj slovima (dvije osmine, pet osmina, dva ciela i jedna osmina); 4) »Označenje posieda u tabeli urbarskoj« — ispunjava je prijavitelj odštete prema podacima koji proizlaze iz posljednje sastavljene urbarske tabele za određenu općinu; 5) »Ostalo obrazloženje urbarialiteta i navedenje opazke ako je koja« — ispunjava je Komisija, a primjera radi navodim nekoliko podataka koji su najčešći u ovoj rubrici: a) »Wurden bei der Konskription im J. 1850 getheilt«,²⁶ b) »po Gospoštii razdieleni«;²⁷ c) »Vor dem Jahre 1848 durch die Herrschaft getheilt«;²⁸ d) »Wurde durch gefertigten im Jahre 832 getheilt, und wird in Komputen sein eigenes Haus No erhalten«,²⁹ e) »Posle ukinutja tlake razdeljeni po Kotarskom Sudu na dve jednake stranke«;³⁰ f) »Durch die Herrschaft vor dem Jahre 1848 getheilt«;³¹ g) »Nach der Jahre 1848 getheilt worden«.³² Vidimo, dakle, da se najvećim dijelom ovih »obrazloženja« i »opazki« konstatira već izvršena podjela kućnih zadruga tajno ili s dozvolom. Napokon, u jednoj prijavnoj tabeli dopušteno je označiti selišta urbarsko-kmetska i urbarsko-želirska samo jedne općine. Ako jednom vlastelinstvu pripada više općina (što je u praksi pravilo bez izuzetaka), »imadu se operati pojedinih obćinah označiti na naslovnom listu sa tekućim brojevima rimskim«.³³

²³ Isto, kut. 96, fasc. 748.

²⁴ Isto, kut. 86, fasc. 658.

²⁵ AHZ, Oglas c. k. zemaljske komissie za razterećenje zemljištah za Hèrvatsku i Slavoniu u Zagrebu od 5. prosinca 1853. (dalje: Oglas), 13.

²⁶ AHZ, Operati, kut. 85, fasc. 650.

²⁷ Isto, kut. 38, fasc. 284.

²⁸ Isto, kut. 85, fasc. 651.

²⁹ Isto, kut. 86, fasc. 657.

³⁰ Isto, kut. 87, fasc. 669.

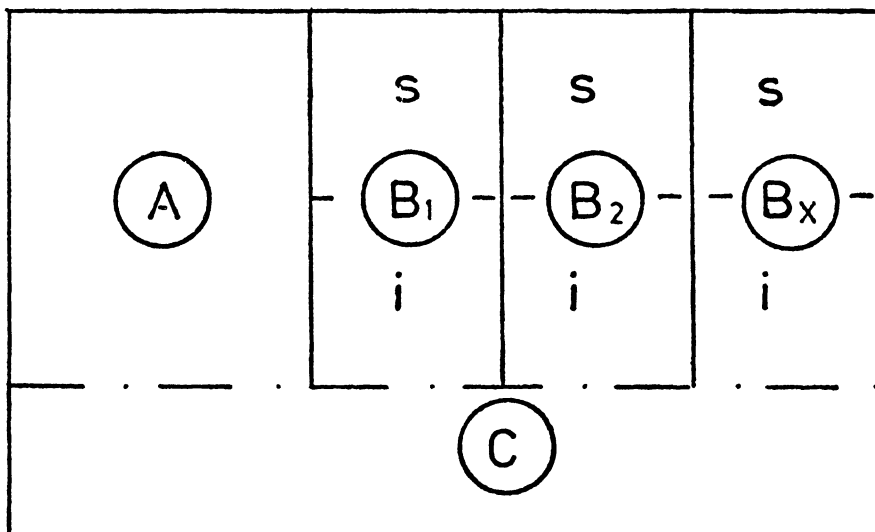
³¹ Isto, kut. 54, fasc. 404.

³² Isto.

³³ AHZ, Oglas, 14.

4. Kategorije zemljišta na feudalnom vlastelinstvu

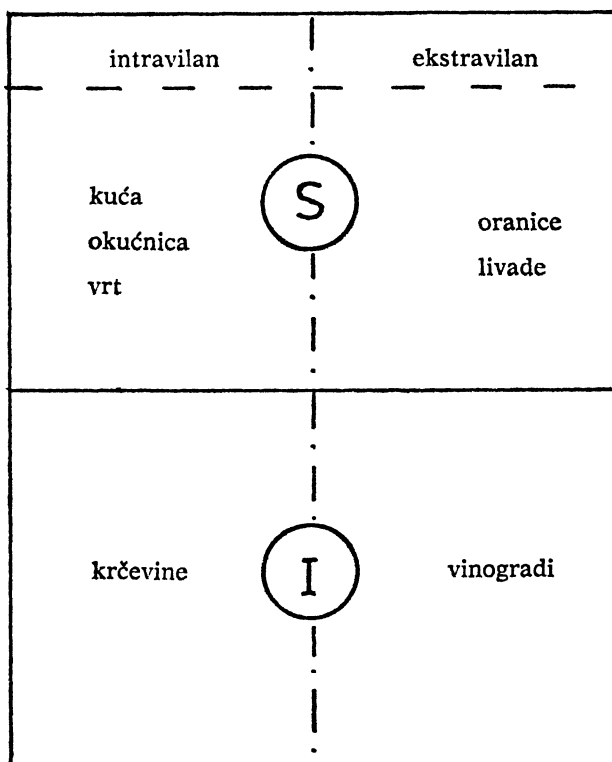
Ekonomska podloga feudalizma, a i najniža sudbena administrativna oblast jest feudalno imanje (vlastelinstvo; gospoštija; spahiluk), na čijem se čelu nalazi feudalni gospodar (zemaljski gospodar; vlastelin; spahija), koji drži posjed ili na temelju kraljevske donacije, ili trajnog zapisa, ili pak privremenog prava zakupa. Imanje se sastoji od dviju osnovnih kategorija zemljišta:

Sl. I

1. *Alodijalno zemljište (A)* — obrađuje ga vlastelin u vlastitoj režiji.
2. *Manje čestice ($B_1, B_2 \dots B_x$)* — na kojima seljaci osnivaju svoja gazdinstva i imaju pravo plodouživanja. Ova zemljišta su:
  - a) *urbarijalna ili sesionalna (S)* — /sessio = selište/.

Jedno selište čine: *intravilan* (kuća, okućnica, vrt) i *ekstravilan* (oranice i livade). Veličina intravilana iznosi najmanje jedno jutro, dok veličina ekstravilana ovisi o kvaliteti sesije. Intravilano i ekstravilano zemljište daje konstitutiv sesije. Sesija je, dakle, »kompleks intravilana i ekstravilana, kome je doznačen ustanovljeni broj jutara oranica i kosaca livada«. Veličina sesije (puna sesija iznosi 8/8), osnova je za sve kmetske obaveze, tj. privatne (prestacije) i državne (kontribucije), dok manji, odnosno veći dijelovi selišta daju razmjerno. Na urbarijalnom zemljištu obitavaju *kontraktualisti* i *sesionalisti*. Prvi daju daće prema ugovoru (konvenciji; kontraktu), a drugi prema zakonu (urbaru).

Sl. II

b) industrijalna ili izvanselišna (I) koju seljak drži povrh urbarijalne čestice, a obrađuje ju uz ugovorene obaveze, tj. za nju daje neki cenzus, pa se takvo zemljište zove još i *činženo*, a čine ga krčevine i vinogradi.³⁴

Pravni propisi izričito su zabranjivali pretvaranje urbarijalnog zemljišta u alodijalno.³⁵ Međutim, izjave seljaka pred Komisijom god. 1855. pokazuju da se u nekim slučajevima ova odredba zakona nije poštovala. Tako npr. u zapisniku Komisije od 9. veljače 1855. čitamo ovu izjavu Janka Tuška iz Velike Vesi: »Mein Grossvater Johan Šenjog war auf der Gute Sanjug sub Urb. No 3 der Gemeinde Velika Ves angesiedelt, nachdem aber *die Herrschaft Senjugovo diese Ansässigkeit* noch bei Lebzeiten meines Grossvaters

³⁴ Bösendorfer, n. dj., 112—120.

³⁵ Isto, 114.

alodialisirt (potcrtala Š. P.), und auf derselben das Herrschafts Gebäude erichtet hat. . .«³⁶ Naprotiv, brojni su slučajevi da su seljaci uzimali alodijalno zemljište u zakup.³⁷

Osim spomenutih kategorija zemljišta, u sklopu vlastelinstva postojale su i zajedničke (C) — /općinske/ zemlje (šume i pašnjaci), kojih je vlasnik feudalac, ali su takve površine oduvijek iskorištavali i kmetovi, a da za to uživanje nisu bili obavezni ni na kakva podavanje.³⁸

5. Seosko stanovništvo

Najveći dio žitelja koji obitavaju na području nekog sela čine, razumljivo, seljaci. Pored njih postoje, međutim, i pripadnici drugih zanimanja, pa bi se osnovna podjela seoskog stanovništva mogla izvršiti na: a) poljoprivredno pučanstvo (koje pretežni dio svog dohotka crpi iz poljoprivrede) i b) nepoljoprivredno (koje uopće ne obrađuje zemlju ili mu to nije glavno zanimanje).

a) Poljoprivrednici

Seljak-poljoprivrednik (do 1848. kmet) sâm sa članovima svoje obitelji obavlja sve poljodjelske radove, a najveći dio svojih potreba namiruje dobri- ma proizvedenim na vlastitom gospodarstvu.³⁹ Postoji više kategorija kme- tova:

Sessionalisti — svatko tko drži ma i najmanji dio sesije.⁴⁰ Unutar njih razlikuju se:

- a) *cjeloselci* — uživaju jedno cijelo selište (8/8);
- b) *poluselci* — uživaju polovinu selišta (4/8);
- c) *kmetići* — žive na zemljištu manjem od polovice selišta.⁴¹

Non sessionalisti:

a) *inkvilini* (inquilin; želir; željar; hižar) posjeduju samo vlastitu kuću i zemljište manje od 1/8 selišta;

b) *subinkvilini* (subinquilinus; željar beskućnik) nemaju ni zemljišta ni kuće, već uzimaju »u najam kuću ili dio kuće drugoga«;⁴²

c) *pauperi* — propali obrtnici, osiromašeni plemići, odbjegli kmetovi-voj- nici; postaju hajduci i prosjaci.

Među poljoprivredno žiteljstvo može se ubrojiti i vlastelin (posjednik), koji sâm fizički ne radi na zemlji, ali njegov privatno-gospodarski dohodak dolazi iz poljoprivrede.⁴³

³⁶ *AHZ*, Operati, kut. 85, fasc. 650.

³⁷ Horvat, n. dj., 32.

³⁸ Dubić, n. dj., 136.

³⁹ Isto, 81.

⁴⁰ Bösendorfer, n. dj., 90.

⁴¹ Horvat, n. dj., 32.

⁴² Zlatko H e r k o v, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvat- ske prvi svezak, Zagreb 1956, 525.

⁴³ Dubić, n. dj., 82.

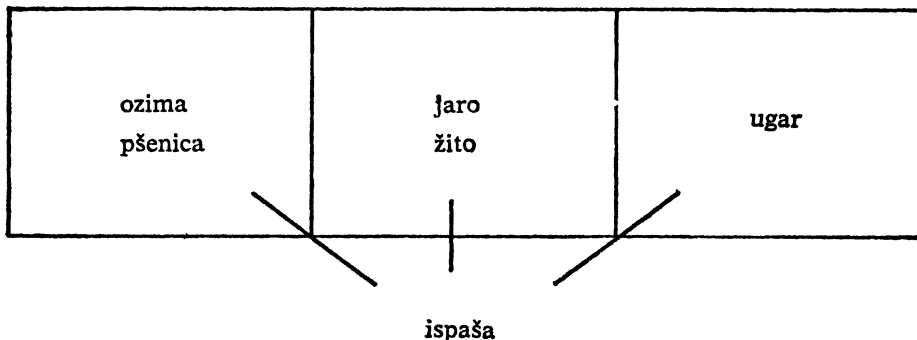
b) N e p o l j o p r i v r e d n i c i

Svećenik, učitelj, bilježnik, trgovac i obrtnik predstavljaju, dakako, manjinu, ali žive u najbližem socijalnom kontaktu s poljoprivrednim žiteljima, te bi, zanemariivši ih, socijalna struktura sela bila nepotpuna.⁴⁴

Kmetovi su živjeli u zadržnim ili inokosnim porodicama. Inokosnu ili nesastavljenu porodicu činili su samo roditelji i njihova djeca, dok je zadruga obuhvaćala pripadnike dviju ili više užihih bioloških porodica.⁴⁵ God. 1851. prosječan broj članova jedne porodice u Hrvatskoj, Slavoniji, Vojnoj krajini i Dalmaciji kretao se između 6 i 9 članova.⁴⁶ Bilo je porodica sa 40—60 članova, ali zadruga je uvijek ostala ograničena na onoliko ljudi koliko ih je mogla okučiti. Više zadruga činilo je jednu sučiju »koje su stvarno temeljne upravne jedinice hrvatskoga državnoga uređenja.«⁴⁷ Potrebno je, međutim, istaći da je sredinom 19. st. već tekao proces propadanja zadruga, te njihovo pretvaranje u samostalne seljačke posjede, a to pokazuje i ovdje istraživana arhivska građa. Spomenuto je da u prijavnim tabelama često nalazimo formulacije: »stranom po Gospoštii stranom po Sudu poslie god 1848 razdieljeni«, ili »poslie god 848 po Sudcu razdieljeni«, ili »po Gospostii razdieljeni.«⁴⁸ Bilo je, dakako, i tajno podijeljenih zadruga, u nekim slučajevima još 1832.⁴⁹

6. O b r a d a z e m l j e

Zemlja je obrađivana tropoljnim sistemom (dakle ekstenzivno), tj. svake godine jedan dio zemljišta zasijan je ozimom pšenicom, na drugom dijelu

Sl. III

⁴⁴ Isto, 83.

⁴⁵ Isto, 105.

⁴⁶ Isto, 109.

⁴⁷ Horvat, n. dj., 44—45.

⁴⁸ AHZ, Operati, kut. 38, fasc. 284.

⁴⁹ Isto, kut. 86, fasc. 657.

posijano je jaro žito, dok je treći dio ostavljen na ugaru. Kad se ubere ljetina, strništa se (kao i zemljišna ploha na ugaru), uklapaju u ispašu.⁵⁰

Kmet se nije morao držati ovog uobičajenog tropoljnog gospodarstva, tj. mogao je dva puta zasijavati istu plohu, iskorištavati ugar, uzgajati biljke koje je htio, a da od toga nije morao plaćati nikakve daće. Nije, međutim, mogao pretvarati oranice u livade, niti obratno.⁵¹

Jedna njiva obično je zasijana s više različitih usjeva, napose kukuru-zom, grahom, bučama i dr. Pored ovih uzgajaju se i drugi ratarski proizvodi: pšenica, raž, ječam, napolica, zob, pir, proso, heljda, grašak, bob, leća, kupus, repa, djetelina, crveni luk, češnjak, hren, krastavci, lan, konoplja, duhan.⁵² Krumpir prodire u sjeverne hrvatske krajeve tek u 18. st.⁵³ Vrtlarstvo je neznatno, osim u blizini gradova, ali voćarstvo napreduje; uzgajaju se: šljive, kesten, orah, jabuka.⁵⁴ Najznačajnije kulturne grane u sjevernoj Hrvatskoj jesu šume i vinogradi.⁵⁵ Među najpoznatijim vrstama vina, pored srijemskih, moslavačkih, kalničkih, zagrebačkih, spominju se i zagorska vina.⁵⁶ Glavne seljakove domaće životinje jesu goveda i svinje.⁵⁷ Perad se uzgaja u svim krajevima, a naročito blizu gradova. Osim purana, gaje se kokoši, kopuni, patke, guske i dr.⁵⁸

7. Hrvatski urbar iz 1780.

Zbog novih socijalnih i političkih prilika, kao i ekonomskih doktrina, Marija Terezija je nastojala spriječiti pretjerano iskorištavanje kmetova određujući maksimum podavanja što ih feudalni gospodar može zahtijevati od svojih podložnika, a također i minimum kmetskog posjeda. Kraljica je, nastavljajući rad na urbarijalnoj regulaciji koje je osnovna karakteristika točno »fiksiranje dužnosti svakog pojedinog podložnika u relaciji prema kategoriji selišta (dakle prema količini zemljišta) koje posjeduje«,⁵⁹ a koju je u prvoj polovici 18. st. započeo Karlo VI, izdala više zakonskih propisa. Polazna točka marijaterezijanskih reformi u Hrvatskoj bila je buna seljaka oko Križevaca, Rakovca i Božjakovine god. 1775.⁶⁰ Zbog toga je iste godine (8. studenog) Marija Terezija potvrdila Privremeni urbar kojeg odredbe »odraža-

⁵⁰ Stojšavljević, Povijest sela, 13.

⁵¹ Bösendorfer, n. dj., 115.

⁵² Petar Matković, Hrvatska i Slavonija u svojim fizičnim i duševnim odnosajih, Zagreb 1873, 57—60.

⁵³ Horvat, n. dj., 42.

⁵⁴ Matković, n. dj., 61.

⁵⁵ Isto, 51.

⁵⁶ Isto, 64.

⁵⁷ Horvat, n. dj., 42.

⁵⁸ Matković, n. dj., 74.

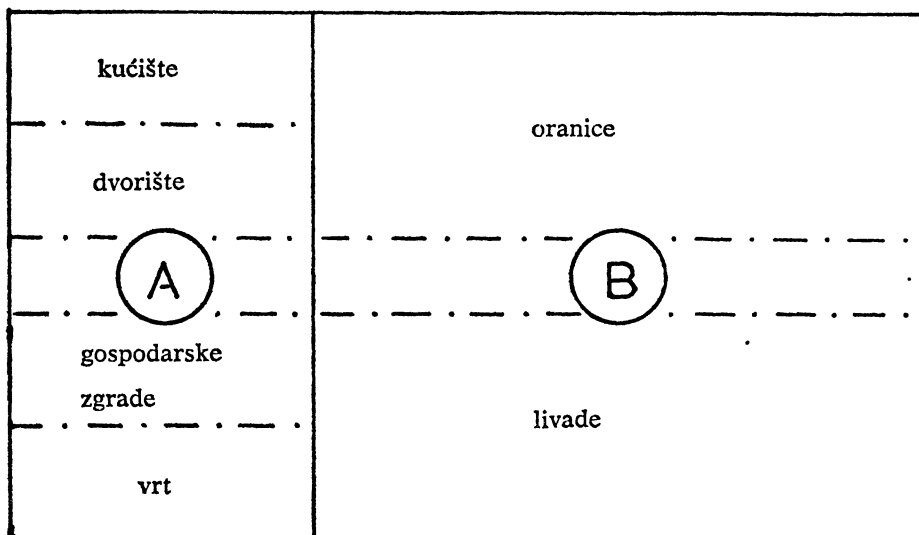
⁵⁹ Igor Karaman, Ekonomsko-socijalni razvitak naselja Trg do sredine XIX stoljeća, u: Selo Trg kod Ozlja — Eksperimentalni primer utvrđivanja spomeničkih vrednosti seoskih naselja, Beograd 1969, 29—43, 35.

⁶⁰ Predavec, n. dj., 191.

vaju konkretnu situaciju na hrvatskom selu sredinom 18. stoljeća.⁶¹ Kasnije je donesena »Naredba o urbarskom uređenju Hrvatske« ili »Hrvatski Urbar Marije Terezije« od 27. studenog 1780.⁶²

Slavonski urbar Marije Terezije od 15. ožujka 1756. vrijedio je za Virovitičku, Požešku i Srijemsku županiju. U prvom njegovom dijelu propisane su dužnosti i prava kmetova, dok se drugi dio odnosi na sudovanje i javnu sigurnost.⁶³ Za razliku od Hrvatskog urbara, ovdje je određena veličina ekstravilana koji iznosi 24—40 jutara oranica ovisno o kvaliteti zemljišta i 8 kosaca livada.⁶⁴ Smatram da je dublja analiza Slavenskog urbara ovdje nepotrebna zbog činjenice da je na području istraživanom u ovoj radnji vrijedio Hrvatski urbar.

Marijaterzijanski urbar, donesen nakon višegodišnjeg ispitivanja dotadašnjih odnosa na hrvatskom selu,⁶⁵ dopunjen kasnijim zakonskim člancima (naročito od god. 1832—36), regulira odnos podložnika i vlastelina do formalnog ukidanja feudalnog sustava u Hrvatskoj god. 1848. Podijeljen u devet

Sl. IV

⁶¹ V. opširnije Igor Karaman, Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku iz god. 1755, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest* 4, Zagreb 1962, 51—78.

⁶² Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, Zagreb 1953, 26.

⁶³ Predavec, n. dj., 192—196.

⁶⁴ Vežić, n. dj., 169.

⁶⁵ Karaman, *Ekonomsko-socijalni razvitak naselja Trg*, 31.

capita, a ova u paragrafe, Hrvatski urbar određuje: a) kategorije zemljišta u okviru jednog selišta (dakle, strukturu selišta, ali ne i njegovu ukupnu veličinu) i b) međusobna prava i dužnosti između seljaka i feudalaca.⁶⁶

I. Jedno selište, prema kome su određivane sve kmetske obaveze, sastoji se od dva osnovna dijela: »grunt iliti funduš nutrjni« (A) i »pristojališće zvunsko« (B). »Funduš nutrjni« čine: »hižno mesto, dvorišće, vrt i ške-den« koji »na dve požunske drvenke setve prostran biti mora«. »Pristojališće zvunsko« sastoji se od oranica (»zemlje orane«) i sjenokoša. Broj rali oranica, kao i kosaca sjenokoše nije propisan urbarom, već se određuje prema mjesnim prilikama.

Usporedba već citiranih computa iz 1779. i 1783. za dio sučije Jesenje, a za podložnike imanja Prašno (v. bilj. 24), omogućuje da se sagledaju (istina neznatne) promjene u veličini selišne zemlje koje su nastale stupanjem na snagu ovog urbara. Naime, analiza computa iz god. 1779. pokazuje da prosječna veličina intravilana (»grunt nuterni«) iznosi 1,4 požunska vagana, dok se veličina ekstravilana (»pristojališće zvunsko«) sastoji od 15,5 jutara oranica i 4,2 kosca livada. Prema computu iz 1783. intravilan je veći (čak veći no što je propisan urbarom) i iznosi 2,25 požunskih vagana, a broj jutara oranica nešto manji — 14,97 jutara, ali ne i broj kosaca livada — 4,775. Zakruženi podaci na 2 požunska vagana intravilana (što je u skladu s analiziranim urbarom), te 15 jutara oranica i 5 kosaca livada upotrijebljeni su u ovom radu kod izračunavanja veličine selišne zemlje u svih 19 sučija (urbarijalnih općina). Odstupanja su, razumljivo, moguća; pretpostavljam da su i postojala (o tome izvori inače ništa ne govore), ali je teško vjerovati da su selišta u svim naseljima bila izrazito različite veličine već i zbog samog sastava zemljišta — tà radi se o uskom području Hrvatskog zagorja pretežno uz porječje Krapinice i Kosteljnice, gdje je konfiguracija tla uglavnom ista i gdje su uzgajane iste biljne kulture.

Bilo bi, međutim, pogrešno tvrditi da se »pristojališće zvunsko« sastoji samo od oranica i livada, jer u spomenutim computima u rubrici: »Zvunski Grunt« nalazimo još dvije kategorije zemljišta (doduše u manjoj količini), a to su: kolosiek (tj. gusta šumica gdje se siječe kolje) i grmlje.⁶⁷

II. Kmetske koristi: 1) Pravo krčmarenja, tj. prodaja vina na malo, slobodno je od dana sv. Miholja, dok se zadnji dan u godini do kojeg seljaci smiju točiti vino određuje prema mjesnim prilikama. 2) Feudalni gospodar ne smije oduzeti seljaku krčevine »zvan ako poleh sdušne varmegijske limitacije iliti precembe za delo i trud odsuđena plaća vu gotovom prvlje ne naplati«. 3) Za ispašu kmetske stoke mora se osigurati dovoljno pašnjaka. »Vu kojem pak kotaru bi tesna bila, onde niti z oranjem niti z drugim načinom se spraviti ne sme.« 4) Kmet ima pravo na besplatno ogrjevno i građevno drvo. Ako pak ne bi bilo dovoljno drva za ogrjev »vu kotaru sela«, dopušta se seljacima da se koriste i vlastelinovim šumama. 5) Kmetovi imaju pravo žirovine, ali uz naplatu od šest krajcara, a »vu dvorneh pako lozah (tj. šu-

⁶⁶ Vežić, n. dj., 125—145.

⁶⁷ AHZ, Operati, kut. 86, fasc. 658.

mah — op. Vežića) takovu za onu cenu, kak se z zemaljskem gosponom pogoditi budu mogli«. 6) Ako je, međutim, u nekom selu šuma podijeljena »na hiže«, seljaci imaju pravo da, pored ogrjevnog i građevnog drveta bez ikakvih obaveza prema feudalcu, iskorištavaju žir i gubač (tj. šiške). Ovakvim kmetovima feudalni gospodar »drva i žirovinu vu svojem lugu ni dužen dati«, s izuzetkom da »vu kmetskom lugu nikakov žir neobrodil«.

III. Već je istaknuto da su u Hrvatskom urbaru sve kmetske obaveze normirane za jedno selište. U skladu s tim posjednik manjeg odnosno većeg dijela zemljišta od jednog selišta (koje ima 8/8), dužan je i odgovarajući dio podavanja. Godišnje obaveze kmeta koji obitava na cijelom selištu prema feudalnom gospodar, propisane marijaterezijanskim urbarom, bile su: a) 52 dana zaprežnom stokom (»voznum marhum«) ili 104 dana ručne (»pešičke«) tlake, računajući od »sunčenoga izhoda do zahoda«. U vrijeme kositve, žetve, oranja, berbe (tj. koji poslovi se na vlastelinstvu obavljaju), »voznu ali pešičku tlaku vu duplom gospon zemelski vzeti more, tek vendar, da težaki duplič vzeti v druge tjene vuračunaju se«. To je i bila praksa, premda urbar propisuje radne obaveze za svaki tjedan, što znači da bi kmet (cjeloselac) tjedno morao davati jedan dan tlake sa zaprežnom stokom ili dva dana ručne tlake. Razumljivo, opseg i vrsta poslova na vlastelinovu zemljištu u svako godišnje doba nisu bili jednaki. Želir koji posjeduje vlastitu kuću dužan je 18 radnih dana, a obitava li u tuđoj kući, 12 dana, i to samo »pešičku tlaku služiti«. U dogovoru s feudalnim gospodarom i pred »varmegijskim svedočanstvom« kmet, a i čitava sučija, mogu radnu obavezu »i druge daće urbarianske... z penezi izkupiti«, i to na određeno vrijeme ili »na veke«. Feudalcu i kmetu dopušteno je da se međusobno dogovore o daći za novoiskršenu zemlju. Pored već navedene obaveze od 52 dana zaprežnom stokom, urbar određuje i jedan dan »foringe na daleko«, tj. vožnje izvan područja sučije odnosno posjeda feudalnog gospodara. Za već spomenuto pravo iskorištavanja ogrjevnog i građevnog drveta kmet je dužan jedan »klafter drv... vu dvor gospodski, na marof, ali vu drugo vu onom imanju odlučeno mesto dopeljati«. Također, podanik je obavezan »deveto, gde se vu nature daje, ali gornu daću iliti gornicu na mesto vu kotaru gospodskom odlučeno, zvan gospočine zvoziti«. b) Najvažnija daća što ju je kmet davao svom feudalnom gospodar bila je devetina, tj. deveti dio cjelokupnog seljakova priroda sa zemljišta. Međutim, devetina se, na ovdje istraživanim imanjima, umjesto u naturalnom obliku davala u vidu radne rente (tlake). Precizna odredba urbara o devetini za sučije gdje se davala u ekvivalentu, glasi: »Po keh dob vu ovom mestu do ovoga vremena devetina gosponu zemelskom vu naturi ni se davala, zato vsaki kmet celoselec na mesto devetine jednaku vrednost (12 dnevov vozne ali 24 dnevov pešičke tlake) dati mora.« Naravno, u urbaru postoji i odredba za sučije gdje se devetina davala u naravi, kojom se naređuje »da zemelska gospoda na mesto devetoga niti peneze, niti drugoga kaj vuzimati budu mogla«. U naturalnom obliku davala se vinska devetina. Nadalje, kmet je morao davati još: »Dvoje pišćenec, dva kopuna, dvanajst jajec, jednu holbu iliti maslin rastopljenoga masla«, a trideset kmetova cjeloselaca i jedno tele. c) Pored radne i naturalne rente, feudalni gospodar tražio je od svojih podanika i novčana podavanja. Svaki kmet i želir koji ima svoju kuću bio

je obavezan »vsako leto jeden rajniški na dvakrat, to je pol rajniškoga na sv. Jurja, pol pako na sv. Miholja dati«. Posjeduje li seljak kotao za pečenje rakijske, od njega mora 'godišnje davati dva rajniška.⁶⁸

I nakon donošenja ovog urbara, koji uostalom predstavlja tek okvirni propis, vrijedili su i nadalje urbarijalni običaji iz starijeg doba »ukoliko nisu u njima određene daće i dužnosti premašile najvišu mjeru propisanu navedenim općim propisima«. ⁶⁹ To potvrđuju i raspoloživi izvori — spominjani computi za sučiju Jesenje koji potječu iz vremena neposredno prije i nakon stupanja na snagu Hrvatskog urbara. Analiza tih dokumenata pokazuje da je ne samo veličina selišta nego i količina kmetskih obaveza feudalnom gospodarstvu uglavnom ostala ista, i da je, štoviše, i sâm obrazac urbara za god. 1779. i 1783. ostao nepromijenjen.⁷⁰ Prema tome, Hrvatski urbar iz 1780, nastao kao rezultat zahvata državne vlasti u međusobne odnose između feudalnog gospodara i njegovih podložnika, nije unio bitnih promjena u dotadašnje odnose vlastelin — kmet. Novost se sastoji tek u zasezanju države u podaničke odnose, koji time, dakako, prestaju biti privatna stvar feudalaca i seljaka. Ovaj moment, međutim, nalazimo i u ranijim urbarskim propisima izdanim tokom 18. st. počevši od Naredbe Karla VI (22. V 1737). Naime, pod utjecajem kameralističke nauke, država 18. st. želi »da se spriječi pretjerana eksploatacija kmeta od njegova neposrednog gospodara, kako bi seljačko gospodarstvo i dalje moglo snositi javne terete«. ⁷¹

8. Mjere i novac

Saborskim zaključkom god. 1734. u Bansku Hrvatsku uvode se modificirane požunske mjere koje će biti na snazi do sredine 19. st. (Zamijenit će ih bečke, ali samo na kratko vrijeme jer se god. 1876. uvode metričke mjere.) Iako su kao jedine ušle u Hrvatski urbar, požunske mjere nisu potpuno istisnule ranije upotrebljavane domaće mjere, prije svega zagrebačke i varaždinske (prve je Sabor ozakonio još 1588, dok se druge javljaju paralelno s njima), te različite stare mjere lokalnog značenja.⁷² Ovdje će se ukratko osvrnuti samo na požunske mjere, i to prvenstveno na one koje se spominju u istraživanoj građi, zanemariivši pri tom sve ostale koje, premda upotrebljavane u životu seljaka, nisu mogle doći do izražaja u službenim (vladinim) dokumentima.⁷³ Mjere za površinu se od 16. st. nazivaju i urbarijalnim. Temelj-

⁶⁸ Vežić, n. dj., 125—145.

⁶⁹ Zlatko Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske drugi svezak, Zagreb 1956, 556.

⁷⁰ AHZ, Operati, kut. 86, fasc. 658.

⁷¹ Karaman, Postanak i značenje privremenog urbara za Hrvatsku, 51.

⁷² Zlatko Herkov, Naše stare mjere i utezi, Zagreb 1973, 10, 67, 97, 99.

⁷³ »Obchinszka Prepoved, kojasz po Kralyesztvu publicirati y razglasziti mora«, za sučiju Jesenje iz god. 1783. između ostalog nalaže: »Posonszka Mera vu vszake Sztvari, kojasz meri, najsz obdersava.« Ova odredba upućuje na zaključak da je među seljacima još uvijek bila raširena upotreba starih domaćih mjera. V. AHZ, Operati, kut. 86, fasc. 658.

na im je karakteristika da se ravnaju po količini sjemenja i kao takve ulaze u Hrvatski urbar, a također i raniji Slavonski urbar.⁷⁴ Spominju se: a) *drvenka* (mensura frumentaria, modius) = mjera za žito.⁷⁵ Drugi izraz za drvenku je *vagan* koji je često različite veličine, tj. sadrži 64 holbe, 72 ili 75.⁷⁶ Izgleda da je kod nas najviše upotrebljavan *vagan* od 64 holbe.⁷⁷ b) *dan, dan oranja, oranje* (dies, dieta) = površina zemljišta koja se može obraditi za jedan dan; c) *ral, oral, plug* (juger, jugerum) = površina zemljišta koja se može jednim plugom preorati za jedan dan. Iznosi oko 1200 četvornih hvati, a može se zasijati sa 2—3 požunska *vagana* sjemenja. d) *kosac* (falcator) = površina livade koju jedan kosac može pokositi za jedan dan. e) *kopač* (fossor) = površina vinograda koju jedan kopač može prekopati za jedan dan. Isto značenje ima i *motika*. Iznosi oko 100 četvornih hvati.⁷⁸ Mjere za duljinu su: a) *hvat* ili *klafter* (orgya), b) *stopa*, c) *palac*.⁷⁹ U upotrebi je bila samo jedna vrsta novca: *forint* (florenus); naziva se još Florenus Renensis (Rhenensis) = rajnski floren. Hrvatski mu je naziv »rainč«, »rainjčik«, »ranjšik«. Forint se u Hrvatskoj javlja već u 16. st., a dijeli se na 60 *krajcara* ili 80 *denara*.⁸⁰

9. Objašnjenje grafičkih prikaza

Već je spomenuto da se građa na temelju koje je nastao ovaj rad može analizirati samo statističkom obradom (zbog njenog jednoobraznog oblika). Podaci dobiveni takvom analizom, konkretno struktura posjednika i zemljišta, ovdje su prikazani u obliku geometrijskih crteža, prije svega kružnim dijagramima gdje pojedini odsječci svojim opsegom odgovaraju postotku određene kategorije. Krug na lijevoj strani uvijek pokazuje strukturu posjednika — »P«, a na desnoj strani strukturu zemljišta — »Z«. Drugi način grafičkog prikaza rezultata jesu histogrami (vertikalni stupci), gdje je tamnom bojom označen postotak zemljišta, dok prvi, bezbojan, stupac pokazuje postotak posjednika određene kategorije. Ovakav način predodžjenja statističkih podataka omogućuje, svakako, jasnije prikazivanje i uspoređivanje veličina i oblika. Ovdje se, naravno, radi o strukturi seljačkog i vlastelinskog posjeda u okviru 7 imanja čije se zemljišne čestice nalaze u 19 seoskih naselja. Na tom istraživanom području Hrvatskog zagorja nalazimo ukupno 38 kategorija seljačkog gospodarstva od 0/8 selišta (želiri) pa do gazdinstava veličine 2,2/8 selišta. (Temeljna podjela 1 selišta obavlja se u osminama, no susrećemo i

---

⁷⁴ Herkov, Naše stare mjere i utezi, 97.

⁷⁵ Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik prvi dio, pretpisak Zagreb 1975, 275.

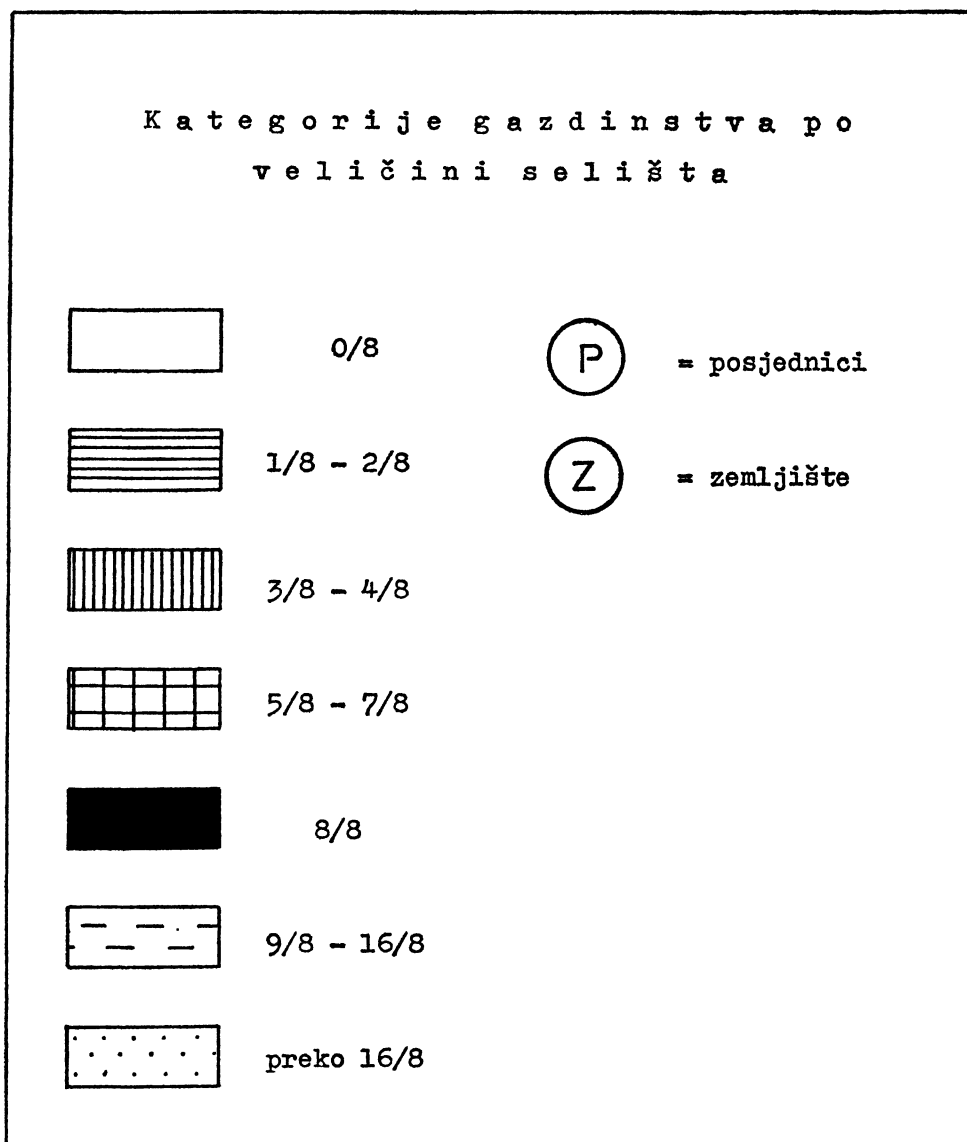
⁷⁶ Herkov, Naše stare mjere i utezi, 118.

⁷⁷ Usp. Rudolf Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750—1860, Zagreb 1951, XV.

⁷⁸ Herkov, Naše stare mjere i utezi, 97. Usp. Mažuranić, n. dj., 525, isti, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik drugi dio, pretpisak Zagreb 1975, 1219.

⁷⁹ Usp. Bičanić, Doba manufakture, XV; Cvetko Kostić, Sociologija sela, Beograd 1969, 90.

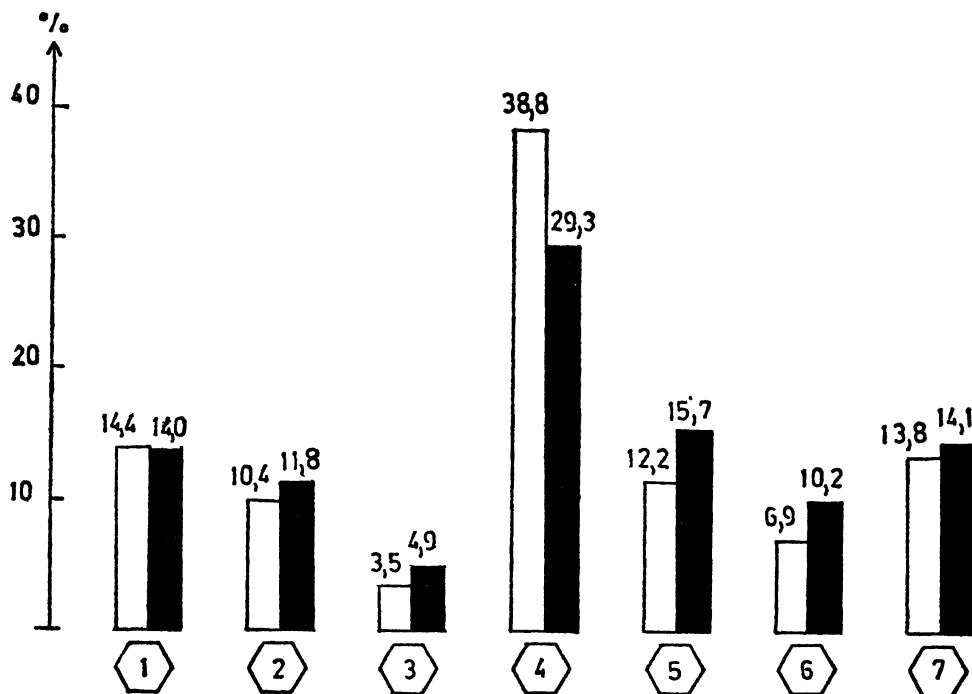
⁸⁰ Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik, prvi svezak, 421.

Sl. 1.

trećine, 16-ine, 24-ine, i 32-ine.) Bilo bi zaista nepregledno zasebno grafički prikazivati svaku od tih 38 kategorija. Zbog toga je bilo potrebno formirati grupne jedinice (skupine) pojedinih kategorija gazdinstava koje, istina, nisu jednakih veličina, ali čine geometrijske oblike preglednijim i dakako upot-

rebljivijim. Podaci o broju evidentiranih obitelji koje su prebivale na gazdinstvima određene veličine omogućili su mi da oblikujem takve skupove i da ih upotrijebim u grafičkom prikazivanju rezultata. Kako to pokazuje i skica formirane su ove kategorije gazdinstava: 0/8 selišta, 1/8—2/8, 3/8—4/8, 5/8—7/8, 8/8, 9/8—16/8 i više od 16/8.

Sl. 2. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) na imanjima: 1) Hiacintovo, 2) Krapina, 3) Župa Krapina, 4) Popovec, 5) Prašno, 6) Pretkovec i 7) Sveti Križ.

Pogledamo li priloženu tablicu, ovakvo grupiranje čini mi se opravdanim.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici	
	u broju	u %
0/8	65	12,8
1/8—2/8	57	11,2
3/8—4/8	105	20,7
5/8—7/8	130	25,6
8/8	58	11,4
9/8—16/8	88	17,3
preko 16/8	5	1,0
Svega	508	100,0

Od 508 obitelji 65 ih je želira (12,8%). 57 domaćinstava (11,2%) živjelo je na zemljištu veličine 1/8—2/8 selišta, a 105 obitelji (20,7%) imalo je zemlju između 3/8 i 4/8 selišta. Ove dvije zadnje kategorije ubrajamo u sitni selišni posjed. Prema tome, na sitnom posjedu nalazimo ukupno 162 domaćinstva (31,9%). Srednjem selišnom posjedu veličine 5/8—7/8 selišta pripadao je najveći broj posjednika — 130 (25,6%). Cjeloselci su izdvojeni kao zasebna kategorija (ima ih 58 ili 11,4%), što omogućuje dobivanje podataka o broju obitelji čije je zemljište manje od 1 selišta. U ovom slučaju, ne računajući želire, to su 292 obitelji ili 57,5%, dakle, više od polovice, a zajedno sa želirima taj se broj penje na 357 obitelji ili čak 70,3%. 88 obitelji (17,3%) uživalo je zemljište veličine 9/8—16/8, a svega 5 domaćinstava obitavalo je na gazdinstvima većim od 2 selišta.

Radi uvida u cjelokupan analitički postupak analize posjedovne strukture na izdvojenom primjeru jednog seoskog naselja (Radoboj) i jednog imanja (Prašno), pored tekstualnog opisa, prilažem slijedeće: za Radoboj — pojedinačne tablice za podložnike svih imanja po kategorijama gazdinstava na temelju kojih su izrađeni grafikoni u kružnim likovima, te sumarnu tablicu svih seljaka čiji je grafikonski prikaz dat u obliku histograma, a za Prašno — tablicu svih obitelji, opet po kategorijama gazdinstava, grafički prikazanu kružnim dijagramima i histogram koji pokazuje postotak obitelji i zemljišta ovog imanja u svim njegovim sučijama (urbarijalnim općinama).

I. KASNOFEUDALNI POSJEDOVNI ODNOSI U SREDIŠNJEM DIJELU HRVATSKOG ZAGORJA TOKOM PRVE POLOVINE 19. ST.

1. Opseg i sastav feudalnih vlastelinstava u krapinskom kraju

Na onom dijelu Varaždinske županije koji gravitira gradu Krapini, a koji bi se grosso modo mogao označiti linijama Jesenje — Prosenik, te Kostel—Mihovljan, god. 1854. spominju se ukupno 43 seoska naselja (do 1848. označavamo ih kao sučije, a u dokumentima iz 1854. to su urbarijalne općine). Činjenica da u velikoj većini tih općina nalazimo selišta koja pripadaju različitim imanjima i, dakako, različitim feudalnim gospodarima, jasno govori o velikoj rascjepkanosti zagorskih vlastelinstava. Račun, naime, pokazuje da se u svakoj ovoj urbarijalnoj općini nalaze čestice (i do 1848. kmetovi) prosječno 5,5 imanja, a to potvrđuje i popis svih općina spomenutog područja (u zagradi je označen broj imanja čija se zemljišta nalaze u dotičnoj općini): Biškupec (1), Cigrovec (5), Čret (5), Erpenja (7), Gjurmanec (7), Gorjakovo (4), Hlevnica (6), Horvatska (3), Hum (10), Jesenje (6), Kebel (2), Klokovec (3), Komor (11), Kostel (6), Krapina (1), Lovreća Sela (1), Lupinjak (4), Mihovljan (11), Pačetina (8), Petrovsko (12), Plemenščina (9), Pregrada (2), Preseka (2), Prosenik (1), Pustodol (11), Putkovec (7), Radoboj (8), Selno (5), Sopot (2), Strmec (1), Svedruža (10), Sveti Križ (8), Svetojurski Vrh (1), Šemnica (8), Škaričevo (10), Toplice (8), Trsteno (1), Valentinovo (1), Velika Ves (6), Vidovec (3), Vrankovci (1), Vrbanec (9) i Vrtnjakovec (8).

Već je rečeno da je pokušaj analize podložničko-vlastelinskih posjedovnih odnosa učinjen na primjeru grupe od sedam imanja, i među njima šest ih je svjetovnih (Hiacintovo, Krapina, Popovec, Prašno, Pretkovec i Sveti Križ), a jedno je crkveno (Župa Krapina).

Red. br.	Vlastelinstva	Posjednici		Zemljište	
		u br.	u %	u sel.	u %
1.	Hiacintovo	73	14,4	49,5/8	14,0
2.	Krapina	53	10,4	41,7/8	11,8
3.	Župa Krapina	18	3,5	17,2/8	4,9
4.	Popovec	197	38,8	103,7/8	29,3
5.	Prašno	62	12,2	55,3/8	15,7
6.	Pretkovec	35	6,9	36,1/8	10,2
7.	Sveti Križ	70	13,8	50	14,1
Svega		508	100,0	354,1/8	100,0

Ovdje valja naglasiti dva momenta: 1) Navedena vlastelinstva nemaju zemljišta ni u kojoj drugoj sučiji, pa prema tome, ova tablica i grafikon pokazuju njihovu ukupnu veličinu (u selištima i postotku), kao i broj i postotak kmet-skih obitelji. 2) Zbog istraživanja određenog (samim tim i ograničenog) broja vlastelinstava nije moguće odrediti i veličinu pojedinih sučija, jer kao što je već istaknuto, u njima se nalaze zemljišta koja pripadaju i drugim imanjima.

Selišta spomenutih sedam imanja smještena su u 19 sučija, a radi potpunosti uz naziv svake od njih donosim i popis svih vlastelinstava čije se zemljišne čestice i, dakako, podanici, u njima nalaze: 1) *Gjurmanec* — Dubrava, Hiacintovo, Krapina, Svedroža, Sveti Križ, Heiligen Kreutz, Šenjugovo; 2) *Jesenje* — Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Krapina, Prašno, Sveti Križ, Šenjugovo; 3) *Komor* — Bedekovčina, Beleci, Sveti Križ, Križanec, Mihovljan, Orehovica, Popovec, Poznanovec, Vojniče, Zelina, Židovinjak; 4) *Krapina* — Župa Krapina; 5) *Mihovljan* — Beleci, Hiacintovo, Lepoglava, Mihovljan, Popovec, Poznanovec, Pretkovec, Šenjugovo, Šikad, Vojniče, Zelina; 6) *Pačetina* — Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Krapina, Župa Krapina, Popovec, Pretkovec, Ternovec, Zelina; 7) *Petrovsko* — Benkovičevo, Bežanec, Dubrava, Hiacintovo, Gorica, Konoba, Krapina, Župa Krapina, Prašno, Pretkovec, Šenjugovo, Škaričevo; 8) *Plemenščina* — Bežanec, Dubrava, Gorica, Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Lupinjak, Pregrada, Svedroža, Sveti Križ; 9) *Preseka* — Krapina, Škaričevo; 10) *Pustodol* — Bežanec, Bračak, Gerdenci, Gerdenci Donji, Gerdenci Gornji, Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Mirkovec, Puhakovec, Ternovec, Zelina; 11) *Putkovec* — Bežanec, Dubrava, Gorica, Heiligen Kreutz, Svedroža, Sveti Križ, Šenjugovo; 12) *Radoboj* — Župa Krapina, Popovec, Prašno, Pretkovec, Radoboj, Šašinovec, Šenjugovo, Zelina; 13) *Svedruža* — Benkovičevo, Bežanec, Dubrava, Hiacintovo, Konoba, Krapina, Lenišće, Pretkovec, Svedroža,

Šenjugovo; 14) *Sveti Križ* — Benkovičevo, Cernkovec, Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Sveti Križ, Zabok, Zelina, Židovnjak; 15) *Semnica* — Hiacintovo, Ladislavec, Popovec, Prašno, Sveti Križ, Šašinovec, Šenjugovo, Zelina; 16) *Škaričevo* — Benkovičevo, Čret, Hiacintovo, Kovačevac, Krapina, Župa Krapina, Pretkovec, Šenjugovo, Škaričevo, Ternovec; 17) *Toplice* — Gregurovec, Hiacintovo, Sveti Križ, Šenjugovo, Ternovec, Toplitz, Vino, Zelina; 18) *Velika Ves* — Heiligen Kreutz, Hiacintovo, Popovec, Sveti Križ, Šenjugovo, Zelina; 19) *Vrtnjakovec* — Gregurovec, Hiacintovo, Klokovec, Kovačevac, Sellno, Sveti Križ, Ternovec, Vino.

Već je rečeno da ovo područje gravitira gradu Krapini, pa je i logično da najveći broj od upravo navedenih 19 sučija spada u krapinski politički kotar (Gjurmanec, Jesenje, Komor, Krapina, Pačetina, Petrovsko, Preseka, Pustodol, Radoboj, Sveti Križ, Šemnica, Škaričevo, Velika Ves, Vrtnjakovec), dakle 14, dok se u okviru političkog kotara Pregrada nalaze 4 sučije (Plemenščina, Putkovec, Svedruža i Toplice), a samo Mihovljan pripada zlatarskom političkom kotaru.

2. Seljački posjedi, njihova selišna zemlja i urbarijalne obaveze

Analiza seljačkog posjeda obuhvaća 508 obitelji i 354,1/8 selišta u sklopu 19 sučija, a učinjena je na temelju podataka iz computa, od kojih jedan potječe iz god. 1783. (Župa Krapina),⁸¹ jedan iz 1836. (Hiacintovo),⁸² dva iz 1811. (Krapina⁸³ i Prašno⁸⁴), a tri iz 1846. (Popovec,⁸⁵ Pretkovec⁸⁶ i Sveti Križ⁸⁷).

Iz ovdje priloženih tablica vidimo da je sa 119 seljačkih porodica najbrojnija sučija Radoboj, a slijede: Jesenje (81 obitelj), Gjurmanec (45), Pačetina (37), Šemnica i Velika Ves (po 32), Petrovsko (31) itd. Samo na prve tri sučije otpada gotovo polovina posjednika — 48,2% (245 obitelji). Gledajući raspored zemljišta Radoboj je sa 79,27/32 selišta i opet najizrazitiji, a slijede: Jesenje (37,1/32), Pačetina (36,4/8), Gjurmanec (32,2/8), Škaričevo (29,4/8), Šemnica (21,5/8) itd. Na prve tri sučije otpada ukupno 43,2% zemljišta (153, 3/8 selišta).

Uzimajući broj obitelji kao kriterij za ovu su analizu izdvojene prve tri sučije, dakle, Radoboj, Jesenje i Gjurmanec. U *Radoboju* nalazimo najbrojniju grupaciju i stanovništva (23,4%) i zemljišta (22,5%). Četiri od sedam istraživanih imanja imaju u ovoj sučiji zemljišne čestice, dakako i podanike, i to: Župa Krapina, Popovec, Prašno i Pretkovec. Popovečki vlastelin imao je najviše kmetskih obitelji — 73 (61,3%), ali ne i zemljišta — njegovih 34,29/32 selišta čini 43,7% zemljišta, dok je feudalnom gospodaru Prašna pripadalo

⁸¹ AHZ, Operati, kut. 54, fasc. 405.

⁸² Isto, kut. 38, fasc. 284.

⁸³ Isto, kut. 86, fasc. 658.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, kut. 85, fasc. 650.

⁸⁶ Isto, kut. 87, fasc. 669.

⁸⁷ Isto, kut. 37, fasc. 273.

38,6/8 selišta (48,5%), gdje su prebivale 42 obitelji. Ukupno uzevši vlastelinstva Popovec i Prašno obuhvaćala su u ovoj sučiji 92,2% zemljišta i 96,6% posjednika. Popovečki podanici bili su u prosjeku poluselci, dok su kmetovi vlastelina Prašna obrađivali prosječno 7/8 selišta. Na 31,1/32 selišta u *Jesenju* je živjela 81 seljačka obitelj (15,9%), od kojih su 34 (42,0%) podložne vlastelinu Popovca, 15 vlastelinu Prašna, 13 vlastelinu Hiacintova, a 10 odnosno 9 svetokriškom i krapinskom feudalnom gospodaru. Iako u prosjeku poluselci, žitelji Jesenja bili su, pored kmetova iz Putkovca, najsiromašniji zemljom na čitavom istraživanom području (u ovoj je sučiji bilo 26 želira). Uzimajući prosjek, kmetovi svetokriškog feudalca uživali su najmanje zemljišta — po 2/8 selišta; 3/8 imali su podanici popovečkog vlastelina, dok su kmetovi feudalnih gospodara Krapine i Prašna obrađivali srednji selišni posjed veličine 7/8 odnosno 5/8 selišta.

45 kmetskih obitelji (8,9%) i 32,2/8 selišta (9,1%) evidentirano je u sučiji *Gjurmanec*. Popovečkom vlastelinu pripadalo je nešto više od polovice seljačkih porodica, tj. 23 (51,1%), te 12 selišta (37,2%). Krapinski je feudalni gospodar imao 16 obitelji (35,6%) i 15,4/8 selišta (48,1%), dok je svetokriški vlastelin od 5 obitelji (11,1%) ubirao rentu za 3,7/8 selišta (12,0%). Najmanje zemljišta (7/8) i samo jednu podaničku obitelj imao je vlasnik Hiacintova. U prosjeku podanici krapinskog feudalca bili su cjeloselci; kmetovi svetokriškog vlastelina uživali su srednji selišni posjed veličine 6/8 selišta, dok su podložnici popovečkog feudalnog gospodara poluselci.

Osim što omogućuju analizu zemljišta, computi sadrže podatke i o seljačkim obavezama prema feudalcu, koje se temelje na Hrvatskom urbaru Marije Terezije. Važno je istaći da je na ovom području osnovni oblik feudalne eksploatacije *tlaka* u koju je pretvorena i devetina, pa iako ne raspoložemo podacima o veličini alodijalnog zemljišta, upravo ova činjenica upućuje na zaključak da je ono moralo biti prilično veliko. Od novčanih podavanja traži se kućni činž («census domalis») i daća od mlina («census molaris»). Na ova novčana podavanja nisu, istina, bili obavezni svi podložnici ovdje spominjanih feudalnih gospodara, ali analizirajući sačuvane compute, ove oblike eksploatacije kmetova, ipak, često susrećemo.

Sučije	Hiacintovo		Krapina	
	P	Z	P	Z
Gjurmanec	1	7/8	16	15,4/8
Jesenje	13	3,6/8	9	8,2/8
Komor	—	—	—	—
Krapina	—	—	5	2,6/8
Mihovljan	1	3/8	—	—
Pačetina	13	14,1/8	—	—
Petrovsko	2	7/8	—	—
Plemenščina	5	2	—	—
Preseka	—	—	20	9,5/8

Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda...

Sučije	Hiacantovo		Krapina	
	P	Z	P	Z
Pustodol	4	2	—	—
Putkovec	—	—	—	—
Radoboj	—	—	—	—
Svedruža	1	5/8	1	1,6/8
Sveti Križ	2	1,3/8	—	—
Šemnica	4	5/8	—	—
Škaričevo	6	4,1/8	2	4
Toplice	10	7,2/8	—	—
Velika Ves	2	7/8	—	—
Vrtnjakovec	9	10,6/8	—	—
Svega	73	49,5/8	53	41,7/8

Sučije	Župa Krapina		Popovec	
	P	Z	P	Z
Gjurmanec	—	—	23	12
Jesenje	—	—	34	12,31/32
Komor	—	—	1	1,3/8
Krapina	3	3,2/8	—	—
Mihovljan	—	—	4	4,5/8
Pačetina	9	7,7/8	3	2,7/8
Petrovsko	—	—	14	5,5/8
Plemenščina	—	—	—	—
Preseka	2	4/8	—	—
Pustodol	—	—	—	—
Putkovec	—	—	—	—
Radoboj	2	3,3/8	73	34,29/32
Svedruža	—	—	2	3,3/8
Sveti Križ	—	—	—	—
Šemnica	—	—	13	7,7/8
Škaričevo	2	2,2/8	3	2
Toplice	—	—	—	—
Velika Ves	—	—	27	16,2/8
Vrtnjakovec	—	—	—	—
Svega	18	17,2/8	197	103,7/8

Štefanija Popović

Sučije	Prašno		Pretkovec		Sveti Križ	
	P	Z	P	Z	P	Z
Gjurmanec	—	—	—	—	5	3,7/8
Jesenje	15	9,3/8	—	—	10	2,3/8
Komor	—	—	—	—	—	—
Krapina	—	—	—	—	—	—
Mihovljan	—	—	2	2,4/8	—	—
Pačetina	—	—	1	1,2/8	11	10,3/8
Petrovsko	1	1,5/8	14	11,1/8	—	—
Plemenščina	—	—	—	—	3	1,5/8
Preseka	—	—	—	—	—	—
Pustodol	—	—	—	—	11	12,1/8
Putkovec	—	—	—	—	3	1,2/8
Radoboj	42	38,6/8	2	2,4/8	—	—
Svedruža	—	—	1	1,5/8	—	—
Sveti Križ	—	—	—	—	5	3,4/8
Šemnica	4	5,5/8	—	—	11	7,4/8
Škaričevo	—	—	15	17,1/8	—	—
Toplice	—	—	—	—	2	7/8
Velika Ves	—	—	—	—	3	1
Vrtnjakovec	—	—	—	—	6	5,4/8
Svega	62	55,3/8	35	36,1/8	70	50

Sučije	Svega			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
Gjurmanec	45	8,9	32,2/8	9,1
Jesenje	81	15,9	37,1/32	10,4
Komor	1	0,2	1,3/8	0,4
Krapina	8	1,6	6	1,7
Mihovljan	7	1,4	7,4/8	2,1
Pačetina	37	7,3	36,4/8	10,3
Petrovsko	31	6,1	19,2/8	5,4
Plemenščina	8	1,6	3,5/8	1,0
Preseka	22	4,4	10,1/8	2,8
Pustodol	15	2,9	14,1/8	4,0
Putkovec	3	0,6	1,2/8	0,4
Radoboj	119	23,4	79,27/32	22,5
Svedruža	5	1,0	7,3/8	2,1
Sveti Križ	7	1,4	4,7/8	1,4
Šemnica	32	6,3	21,5/8	6,1
Škaričevo	28	5,5	29,4/8	8,3
Toplice	12	2,3	8,1/8	2,3
Velika Ves	32	6,3	18,1/8	5,1
Vrtnjakovec	15	2,9	16,2/8	4,6
Svega	508	100,0	354,1/8	100,0

3. Imanje Prašno

58 kmetskih obitelji i 49,6/selišta (746,2 jutra oranica i 248,8 kosaca livada) pripadalo je god. 1811. ovom imanju.⁸⁸ Najviše domaćinstava (42 ili 67,7%) i zemljišta (38,6/8 selišta ili 70,0%) nalazilo se u Radoboju, a jedna je obitelj u prosjeku uživala 1 selište. 15 obitelji u sučiji Jesenje obrađivalo je 9,3/8 selišta (prosječno 5/8 po obitelji). U preostalim sučijama: Petrovsko i Šemnica nalazimo jednu, odnosno četiri obitelji koje su u prosjeku uživale zemljište veće od 1. selišta.

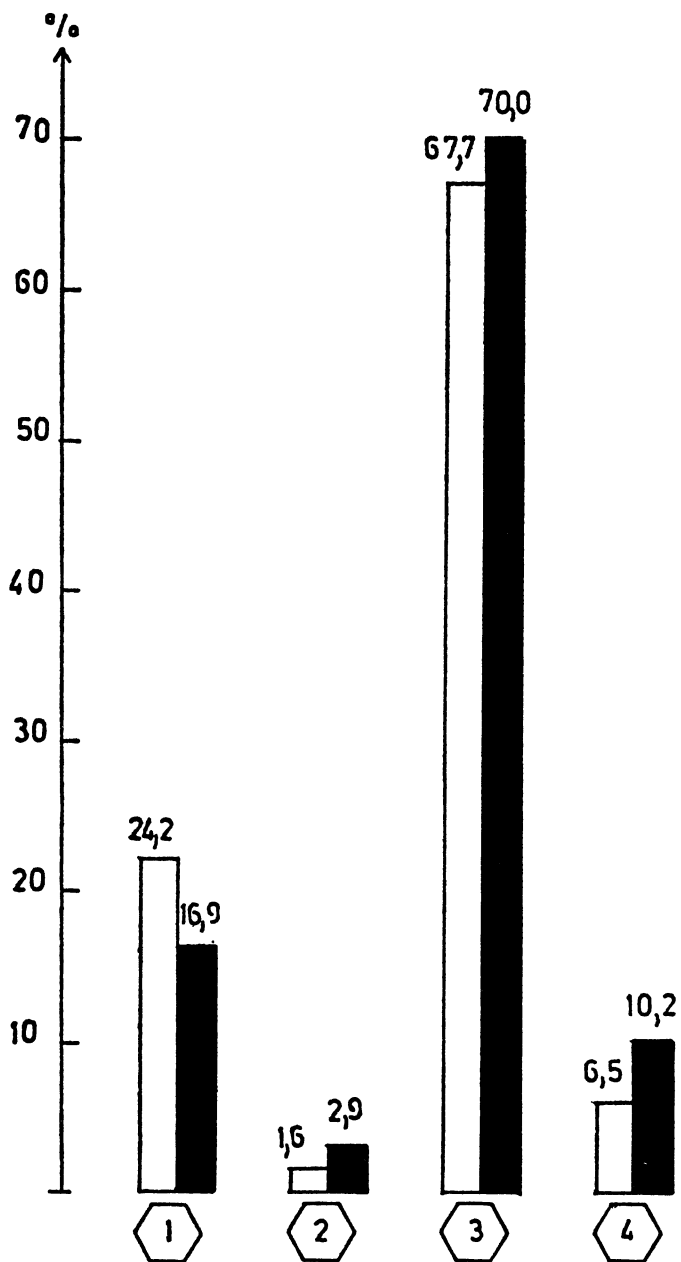
Red. broj.	Sučija	Posjednici		Zemljište	
		u br.	u %	u sel.	u %
1.	Jesenje	15	24,2	9,3/8	16,9
2.	Petrovsko	1	1,6	1,5/8	2,9
3.	Radoboj	42	67,7	38,6/8	70,0
4.	Šemnica	4	6,5	5,5/8	10,2
Svega		62	100,0	55,3/8	100,0

Nešto više od polovice ukupnog broja podanika, tj. 30 (51,7%) obitavalo je na sitnom i srednjem selišnom posjedu. Osnovno obilježje strukturi selišnog posjeda ovog vlastelinstva daju gazdinstva srednje veličine gdje je živjela 21 kmetska obitelj (36,2%) kojima je pripadalo 16 selišta (32,1%). Najviše zemljišta držalo je 16 podanika čija su gazdinstva veća od 1 selišta, a zajedno sa 6 cjeloselaca pripadalo im je 60,6% zemlje (30,1/8 selišta). Osim sessionalista na ovom je imanju prebivalo i 6 želira.

Vlastelin Prašna tražio je od svojih podanika samo radnu rentu. Prema podacima koje prezentira comput iz 1811. radne obaveze određene urbarom potpuno je ispunilo 15 obitelji iz sučije Jesenje (1470 dana) i jedna obitelj iz Petrovskog (200,1/2 dana). Međutim, žitelji Radoboja i Šemnice nisu dali traženi broj radnih dana za ovu godinu, nego su ostali dužni svom feudalnom gospodaru. Prvi su, naime, umjesto 6462,1/2 dana odradili 6160, dok je drugima godišnja obaveza iznosila 805,1/4 dana, ali su radili 685,1/4. Da sumiramo: 58 kmetskih obitelji ovog imanja za god. 1811. bilo je obavezno ukupno 8938,1/4 dana tlake. Obradile su 8515,3/4 (95,3%), a ostale dužne (»restantia futura«) 422,1/2 dana.⁸⁹

⁸⁸ Computi su često oštećeni zbog čega priložene tablice za ovo imanje pokazuju razliku u broju posjednika (4) i u veličini zemljišta (5,5/8) selišta.

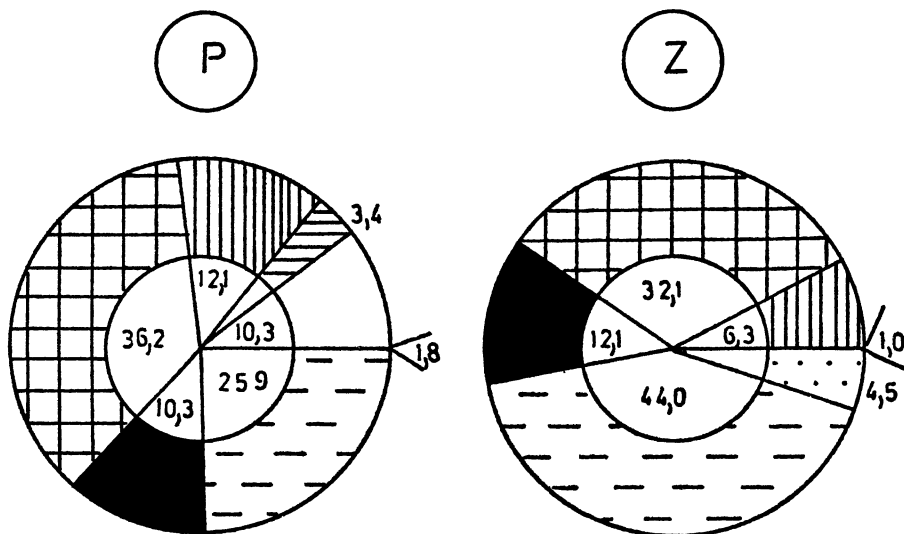
⁸⁹ AHZ, Operati. kut. 86, fasc. 658.

Sl. 3. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) na imanju Prašno u: 1) Jesenju, 2) Petrovskom, 3) Radoboju i 4) Šemnici.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	6	10,3	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	2	3,4	4/8	1,0
3/8	3	5,2	1,1/8	2,3
4/8	4	6,9	2	4,0
5/8	7	12,1	4,3/8	8,8
6/8	5	8,6	3,6/8	7,5
7/8	9	15,5	7,7/8	15,8
8/8	6	10,3	6	12,1
9/8	3	5,2	3,3/8	6,8
10/8	3	5,2	3,6/8	7,5
11/8	4	6,9	5,4/8	11,1
13/8	2	3,4	3,2/8	6,5
16/8	3	5,2	6	12,1
18/8	1	1,8	2,2/8	4,5
Svega	58	100,0	49,6/8	100,0

Premda je izvorni materijal veoma oskudan, ipak historijat imanja Prašno može se barem donekle rekonstruirati. Raspoloživi dokumenti, naime, detaljnije prate vlasničke promjene na spomenutom imanju, istina od vre-

Sl. 4a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Prašno (1811).

mena izdavanja urbara Marije Terezije, ali tek na jednom, i to manjem njegovom dijelu. Dakle, god. 1780. (»Povodom uređenja po blage uspomene Caricam Mariam Teresiam Urbara«) Prašno je u rukama dviju vlasnica: grofice Lymburg Styrum i grofice Esterhazy. »... stranom po successii (nasljedstvom — Š. P.) stranom po kupu« čitavo imanje uskoro prelazi u »vlastitost« grofice Amalie Erdödy rođene Pallffy koja ga god. 1800. prodaje na 32 godine Juliusu Kegleviću i njegovoj supruzi Anni Mariji rođenoj Petaczi. Dakle, 1832. imanje je trebalo biti vraćeno obitelji Erdödy, no kako to nije učinjeno, spomenuta velikaška porodica podigla je sudsku parnicu protiv nasljednika Juliusa Keglevića, tadašnjih vlasnika Prašna, koja je, međutim, trajala još 1854. i nije poznato kada i kako je završila. Poslije Keglevićeve smrti imanje je podijeljeno u dva dijela između kćeri Eleonore udate Oršić i Mariane udate Lerhenthal-Meninger. Eleonorina djeca: Karol, Ernest, Vilhelm, August i Antonija udata Lichtenberg naslijedili su i među sobom podijelili njenu polovicu vlastelinstva kod čega je Antonija dobila 5,3/8 selišta u sučijama: Radoboj, Jesenje i Šemnica. God. 1839. umire Antonija ostavivši to zemljište svojoj djeci: sinu Ivanu Nepomuku Lichtenbergu i kćeri Ljudoviki udatoj Kiepatch. Prema njihovu diobnom ugovoru od 15. veljače 1840. »vlastitost rečenog imanja« prelazi na Ljudoviku. Oporukom od 11. veljače 1844. Ljudovika preda je svoj dio imanja bratu Ivanu Nepomuku Lichtenbergu, dok njen suprug Nestor Kiepatch ima pravo posjedovanja tog zemljišta »do smerti, ali na novo oženitbe«.⁹⁰

U vrijeme prijavljivanja urbarijalne odštete (tj. 1854) najveći dio imanja Prašno pripadao je Mariji Oršić koja je do tog zemljišta došla na dva načina:

1. nasljedstvom: a) kao udovica Augusta Oršića i b) kao nasljednica Juliusa Keglevića. (Iz priložene skice jasno se vidi da je August Oršić Eleonorin sin, dakle, unuk Juliusa Keglevića. Nije nam, međutim, poznat stupanj srodstva Marije i obitelji Keglević, a samim tim, niti ranije eventualne rodbinske veze između nje i Augusta Oršića.)

2. kupnjom: a) god. 1831. od brata Franca Lerhenthala i b) god. 1838. od sestre Julije.⁹¹

4. Sučija Radoboj

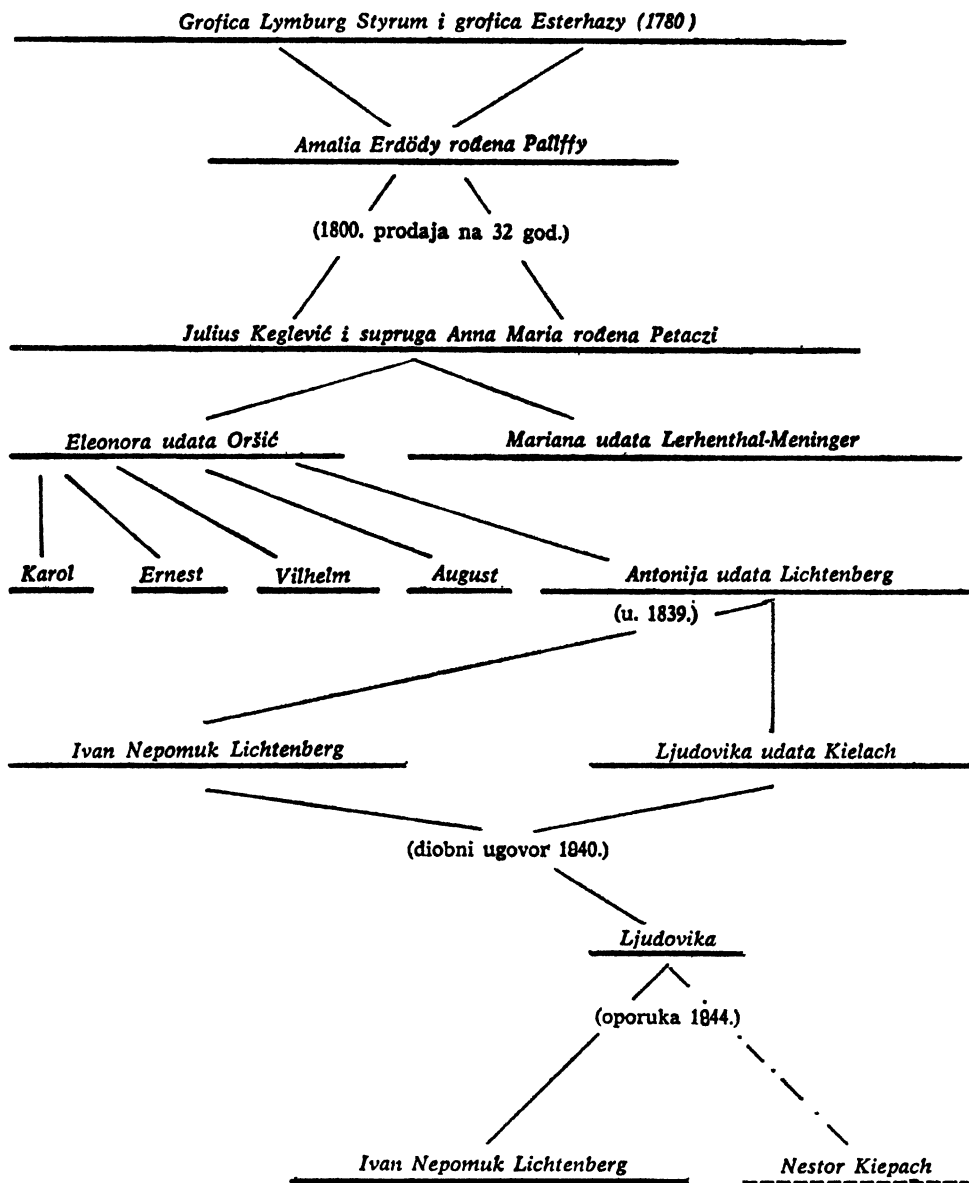
Od sedam vlastelinstava koja su obrađivana u magistrarskoj radnji u ovoj sučiji nalazimo sljedeće: Župa Krapina, Popovec, Prašno i Pretkovec. Njihovim feudalnim gospodarima pripadalo je ukupno 119 kmetskih obitelji i 79,1/6 selišta (1187,5 jutara oranica i 395,8 kosaca livada). U istoj sučiji, nadalje, nalaze se kao zemljoposjednici i vlasnici imanja: Župa Radoboj, Šašinovec, Šenjugovo i Zelina, koji su posjedovali 14,7/8 selišta (223,1 jutro ora-

---

⁹⁰ Isto, kut. 86, fasc. 659.

⁹¹ Isto, kut. 86, fasc. 658.

Sl. V

nica i 74,4 kosca livada), a rentu ubirali od 24 podaničke obitelji. U ovom prilogu radi cjelovitosti dajem analizu svih seljačkih posjeda (94,1/24 selišta) i kmetskih domaćinstava (143) u sučiji Radoboj.

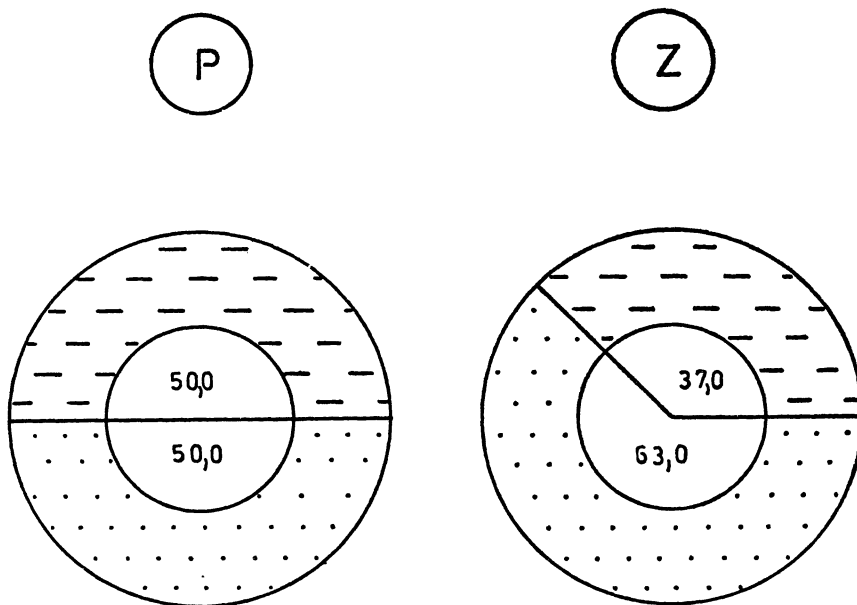
Imanja	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
Župa Krapina	2	1,4	3,3/8	3,6
Popovec	73	51,0	34,13/24	36,7
Prašno	42	29,4	38,6/8	41,2
Pretkovec	2	1,4	2,4/8	2,7
Zajedno	119	83,2	79,1/6	84,2
Župa Radoboj	11	7,7	4,7/8	5,2
Šašinovec	4	2,8	1,7/8	2,0
Šenjugo	6	4,2	4,6/8	5,0
Zelina	3	2,1	3,3/8	3,6
Zajedno	24	16,8	14,7/8	15,8
Svega	143	100,0	94,1/24	100,0

Krapinskom crkvenom feudalcu pripadale su dvije obitelji i 3,3/8 selišta (50,6 jutara oranica i 16,9 kosaca livada). Spominju se i dvije kategorije gazdinstva, obje veće od jednog selišta: jedna je obitelj uživala 1,2/8 selišne zemlje, a druga 2,1/8 (dakle, zemljište veće od dva selišta).⁹²

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
10/8	1	50,0	1,2/8	37,0
17/8	1	50,0	2,1/8	63,0
Svega	2	100,0	3,3/8	100,0

⁹² Isto, kut. 54, fasc. 405.

Vlastelin Popovca posjedovao je u Radoboju čak 73 kmetske obitelji čime je, kako ćemo vidjeti, znatno premašio vlasnika imanja Prašno, ali mu je pripadalo manje selišne zemlje — 34,13/24 (518,1 jutro oranica i 172,7 košaca livada). Pored osmina zemljište je razdijeljeno i na druge dijelove, na-

Sl. 4b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Župe Krapina u Radoboju (1783).

ime trećine, 24-ine i 32-ine, što je uostalom čest slučaj (gotovo bi se moglo reći: pravilo), i na gazdinstvima u drugim sučijama koja su pripadala ovom imanju. Od ukupno 16 kategorija gazdinstva njih 13 manje je od jednog selišta što jasno govori o razdrobljenosti seljačkog posjeda. Ova je činjenica najizrazitija kad je riječ o sitnom selišnom posjedu, gdje se spominju ove kategorije gazdinstava: 4/24 selišta (3 podanika), 5/24 (3 podanika), 2/8 (9 podanika), 1/3 (1 podanik), 3/8 (6 podanika), 11/24 (3 podanika), 13/32 (5 podanika) i 4/8 (6 podanika). Ovih 36 obitelji činilo je polovicu posjednika (49,2%), a pripadalo im je 12,35/96 selišta (35,5%). 14 domaćinstava (19,2%) živjelo je na srednjem selišnom posjedu, i to: 5/8 selišta (4 podanika), 2/3 (1 podanik), 6/8 (8 podanika) i 7/8 (1 podanik). Oni su uživali 10,1/24 selišta ili 28,8% zemljišta. Premda vrlo brojni, cjeloselci — njih 10 (13,7%) ovdje nisu bitno utjecali na strukturu selišnog posjeda, a to isto može se reći i za dva gazdinstva veća od 1 selišta. Na ova posljednja, čija su gazdinstva veličine 9/8 selišta i 11/8, otpalo je svega 2,8% posjednika i 2,4/8 selišta (7,1% zemljišta). Pored

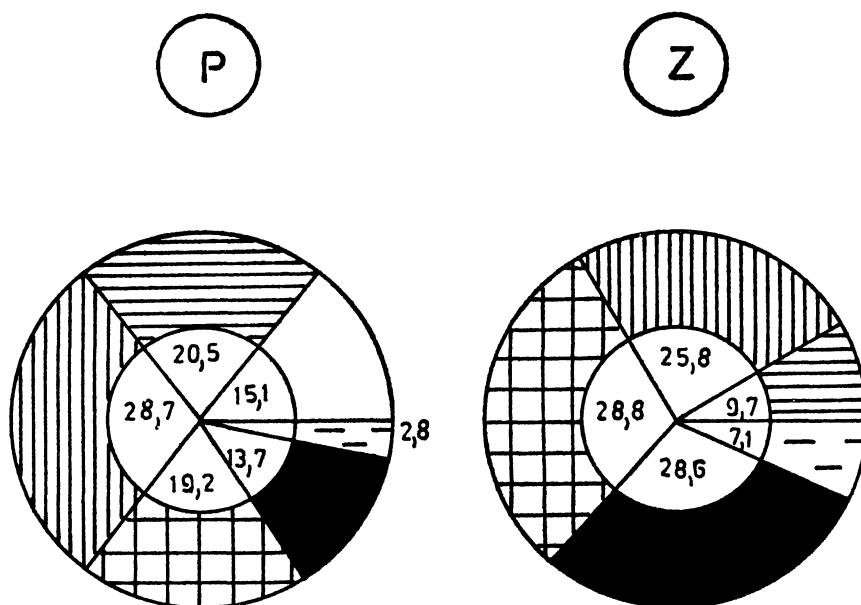
sessionalista obitavalo je i 11 želira (15,1%). Prema tome, na onom dijelu sučije Radoboj koji je pripadao popovečkom vlastelinu dominirao je sitni selišni posjed (kmetići).⁹³

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	11	15,1	—	—
1/8	—	—	—	—
4/24	3	4,1	4/8	1,4
5/24	3	4,1	15/24	1,8
2/8	9	12,3	2,2/8	6,5
1/3	1	1,4	1/3	1,0
3/8	6	8,2	2,2/8	6,5
11/24	3	4,1	1,9/24	3,9
13/32	5	6,8	2,1/32	5,8
4/8	6	8,2	3	8,6
5/8	4	5,5	2,4/8	7,2
2/3	1	1,4	2/3	1,9
6/8	8	10,9	6	17,2
7/8	1	1,4	7/8	2,5
8/8	10	13,7	10	28,6
9/8	1	1,4	1,1/8	3,2
11/8	1	1,4	1,3/8	3,9
Svega	73	100,0	34,13/24	100,0

Feudalni gospodar imanja Prašno imao je u Radoboju 42 kmetske obitelji i 38,6/8 selišta (581,2 jutra oranica i 193,8 kosaca livada). 4 želira i 6 kmetića činilo je 23,9% posjednika kojima je, međutim (razumljivo, samo kmetićima), pripadalo 2,2/8 selišta (5,8%). 4 posjednika uživala su zemljište veličine 5/8 selišta, nadalje, nalazimo 3 obitelji sa po 6/8, dok je 7/8 selišta držalo 5 obitelji. Prema tome, na srednjem selišnom posjedu obitavalo je 12 kmetskih porodica (28,5%), a pripadalo im je 7,1/8 selišta (23,5%). 6 cjeloselaca sačinjavalo je najbrojniju kategoriju gazdinstva gledajući svaku kategoriju pojedinačno, tj. 14,3% posjednika i 15,5% zemljišta. Ostale kategorije gazdinstava jesu: 9/8 selišta (2 podanika), 10/8 (3 podanika), 11/8 (4 podanika), 13/8 (1 podanik), 16/8 (3 podanika) i 18/8 (1 podanik). Dakle na gazdinstvima većim od 1 selišta obitavalo je 14 obitelji (33,3%), koje su obrađivale 21,3/8 selišta što iznosi više od 50% ukupnog zemljišnog fonda. Prema tome, osnovni oblik strukturi selišnog posjeda daju gazdinstva veća od 1 selišta.⁹⁴

⁹³ Isto, kut. 85, fasc. 650.

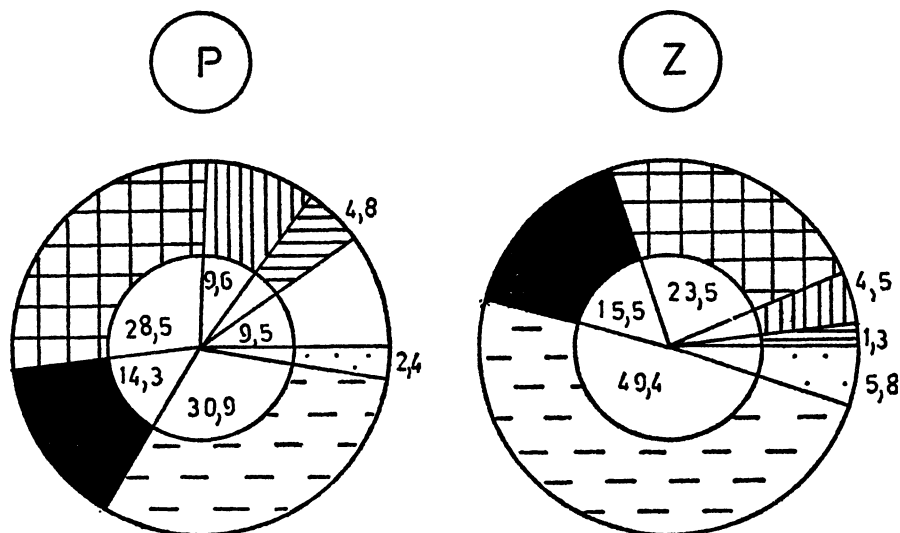
⁹⁴ Isto, kut. 86, fasc. 658.

Sl. 4c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Popovec u Radoboju (1846).

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	4	9,5	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	2	4,8	4/8	1,3
3/8	2	4,8	6/8	1,9
4/8	2	4,8	1	2,6
5/8	4	9,5	2,4/8	6,4
6/8	3	7,1	2,2/8	5,8
7/8	5	11,9	4,3/8	11,3
8/8	6	14,3	6	15,5
9/8	2	4,8	2,2/8	5,8
10/8	3	7,1	3,6/8	9,7
11/8	4	9,5	5,4/8	14,2
13/8	1	2,4	1,5/8	4,2
16/8	3	7,1	6	15,5
18/8	1	2,4	2,2/8	5,8
Svega	42	100,0	38,6/8	100,0

Vlastelin Pretkovca imao je jednak broj podanika kao i krapinski »plebanuš« — dvije obitelji, ali manje zemljišta nego crkveni feudalac. Pretkovcu je, naime, pripadalo 2,4/8 selišta (37,5 jutara oranica i 12,5 kosaca livada). Obje kategorije gazdinstva veće su od jednog selišta i iznose 9/8, odnosno 11/8 selišta.⁹⁵

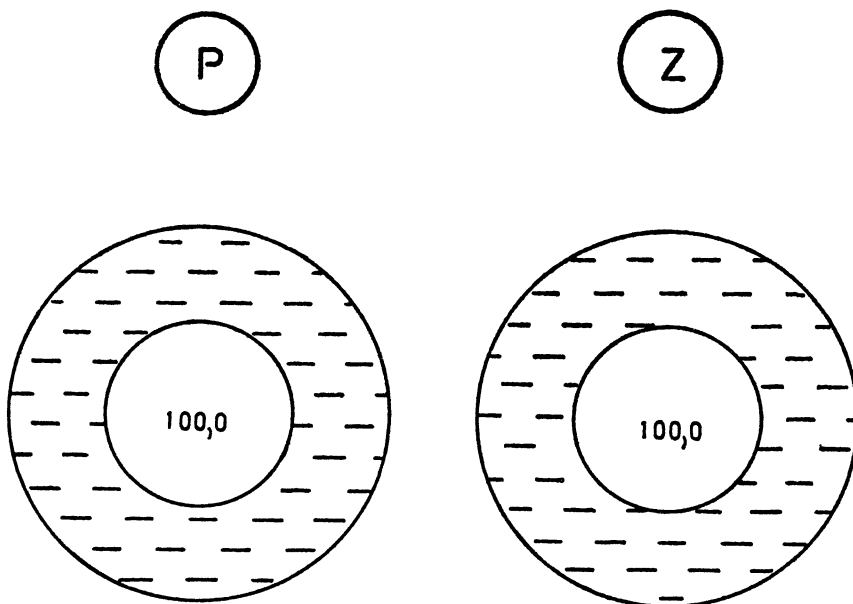

Sl. 5a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Prašno u Radoboju (1811).

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
9/8	1	50,0	1,1/8	45,0
11/8	1	50,0	1,3/8	55,0
Svega	2	100,0	2,4/8	100,0

⁹⁵ Isto, kut. 87, fasc. 669.

Crkvenom imanju Radoboj pripalo je 11 kmetskih obitelji i 4,7/8 selišta (73,1 jutro oranica i 24,3 kosca livada). Tri obitelji nemaju zemlje, pa su to, dakle, želiri, a po dvije obitelji obitavale su na gazdinstvima veličine 5/16 selišta, odnosno 4/8 i obrađivale ukupno 1,5/8 selišta. Prema tome, na sitnom selišnom posjedu nalazimo 4 kmetska domaćinstva (36,4% posjednika i 33,3% zemljišta), te upravo ona ovdje daju osnovno obilježje strukturi seljačkog

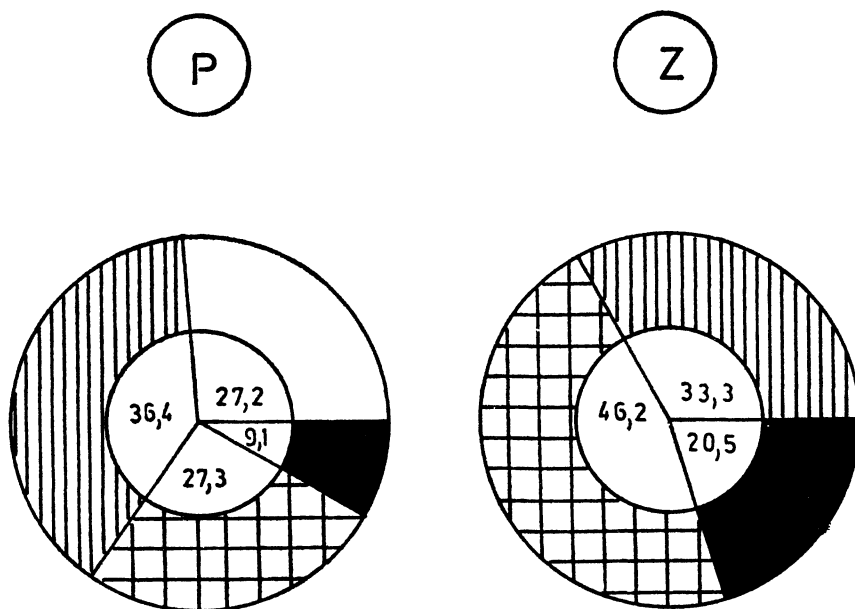

Sl. 5b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Pretkovec u Radoboju (1846).

posjeda. Tri obitelji obrađivale su zemljište koje ubrajamo u srednji selišni posjed, i to: 5/8 selišta (1 obitelj), 6/8 (1 obitelj) i 7/8 (također jedna obitelj). Njima je pripadalo 2,2/8 selišta, pa gledajući u postotku, na 27,3% posjednika otpada 46,2% zemljišnog fonda. Ostaje još jedan cjeloselac koji čini samo 9,1% posjednika, ali mu pripada 20,5% selišta. Za razliku od podanika krapinskog župnika, koji, kako smo vidjeli, imaju gazdinstva veća od jednog, pa i od dva selišta, kmetovi radobojskog crkvenog zemljoposjednika mnogo su siromašniji zemljom, a ima i želira.⁹⁶

⁹⁶ Isto, kut. 89, fasc. 691.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	3	27,2	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
5/16	2	18,2	5/8	12,8
3/8	—	—	—	—
4/8	2	18,2	1	20,5
5/8	1	9,1	5/8	12,8
6/8	1	9,1	6/8	15,5
7/8	1	9,1	7/8	17,9
8/8	1	9,1	1	20,5
Svega	11	100,0	4,7/8	100,0

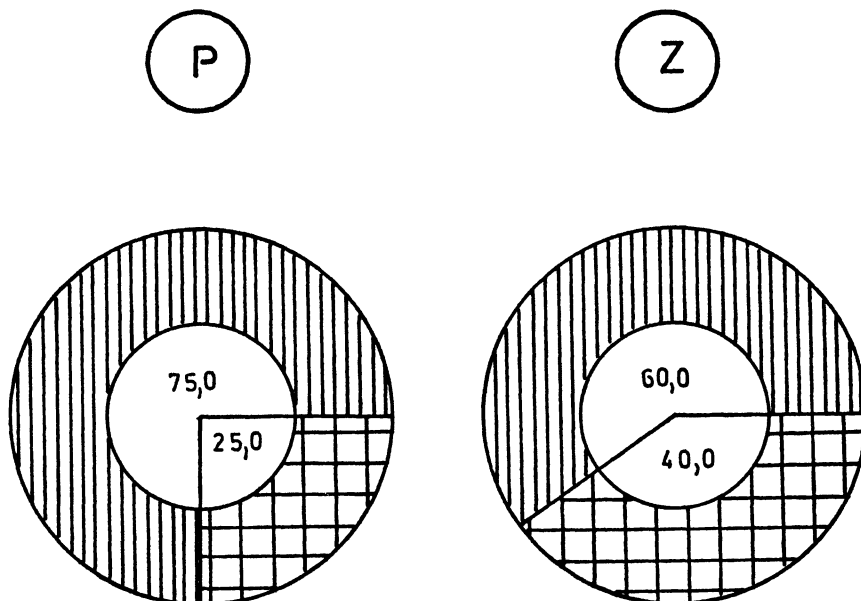
Sl. 5c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Župe Radoboj u Radoboju (1842).

Feudalni gospodar imanja Šašinovec imao je u ovoj sučiji 4 kmetska domaćinstva i 1,7/8 selišta (28,1 jutro oranica i 9,4 kosca livada). Tri obitelji (75,0% posjednika) obrađivale su po 3/8 selišta — ukupno 1,1/8 (60,0% zemlji-

šta), pa budući da ovdje nalazimo još samo jednu obitelj sa 6/8 selišta na koju otpada 25,0% posjednika i 40,0% zemljišta, to dominira, svakako, sitni selišni posjed.⁹⁷

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	3	75,0	1,1/8	60,0
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	1	25,0	6/8	40,0
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
Svega	4	100,0	1,7/8	100,0

Sl. 6a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Šašinovec u Radoboju (1840).

⁹⁷ Isto, kut. 94, fasc. 736.

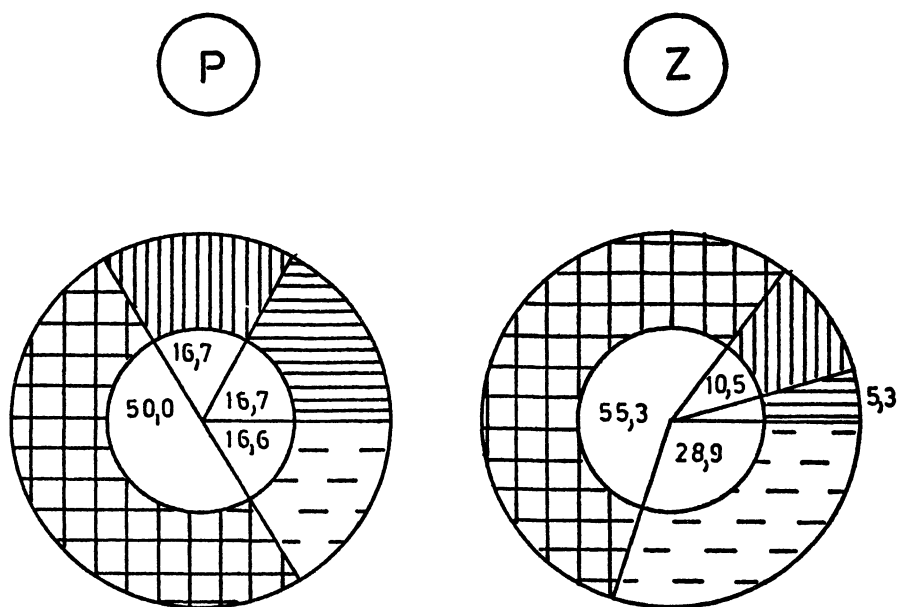
Vlasnica imanja Senjugovo imala je 6 podaničkih domaćinstava i 4,6/8 selišta (71,2 jutra oranica i 23,8 kosaca livada). Analizirajući strukturu posjednika i zemljišta vidimo da dominira srednji selišni posjed veličine 7/8 selišta gdje obitavaju po 3 obitelji (50,0%), a pripada im 2,5/8 selišta, tj. 5,3% zemlje. Na sitnom seljačkom gospodarstvu živjele su 2 obitelji; prva na 2/8 selišta, a druga na 4/8. Na njih se odnosi ukupno 33,4% posjednika, ali samo 15,8% zemlje. Nema cjeloselaca, ali nalazimo jedno gazdinstvo veće od 1 selišta, naime, 11/8, pa iako to čini 16,6% posjednika, zemljišni fond je mnogo veći i iznosi 28,9%.⁹⁸

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	1	16,7	2/8	5,3
3/8	—	—	—	—
4/8	1	16,7	4/8	10,5
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	3	50,0	2,5/8	55,3
8/8	—	—	—	—
11/8	1	16,6	1,3/8	28,9
Svega	6	100,0	4,6/8	100,0

Tri kmetske obitelji i 3,3/8 selišta (50,6 jutara oranica i 16,9 kosaca livada) pripadalo je feudalnom gospodarstvu imanja Zelina. Najmanje seosko gazdinstvo iznosilo je 7/8 selišta (1 obitelj), dakle, radi se o srednjem selišnom posjedu (26,0% zemljišta). Jedan je cjeloselac (29,6% zemlje), dok je jedna obitelj imala 12/8 selišta, pa se na nju i odnosi najveći postotak selišne zemlje — 44,4%.⁹⁹

⁹⁸ Isto, kut. 96, fasc. 748.

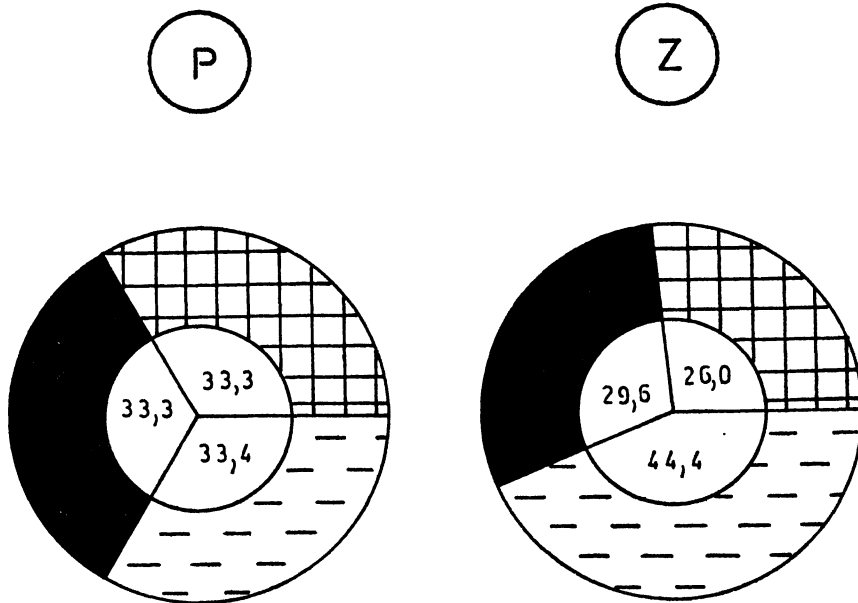
⁹⁹ Isto, kut. 145, fasc. 988.

Sl. 6b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Senjugovo u Radoboju (1847).

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	1	33,3	7/8	26,0
8/8	1	33,3	1	29,6
12/8	1	33,4	1,4/8	44,4
Svega	3	100,0	3,3/8	100,0

Iz sumarne tablice (za cijelu sučiju) vidimo: 1) Spominju se 23 kategorije gazdinstva veličine od 0/8 do 18/8 selišta. Selišta su podijeljena na osmine (17 kategorija), no nailazimo i na trećine (2 kategorije), 16-ine (1 kategorija), 24-ine (3 kategorije) i 32-ine (1 kategorija). Nema posjednika gazdinstva veličine 1/8 selišta, dok 18 želira čini 12,6% evidentiranih domaćinstava. 2)

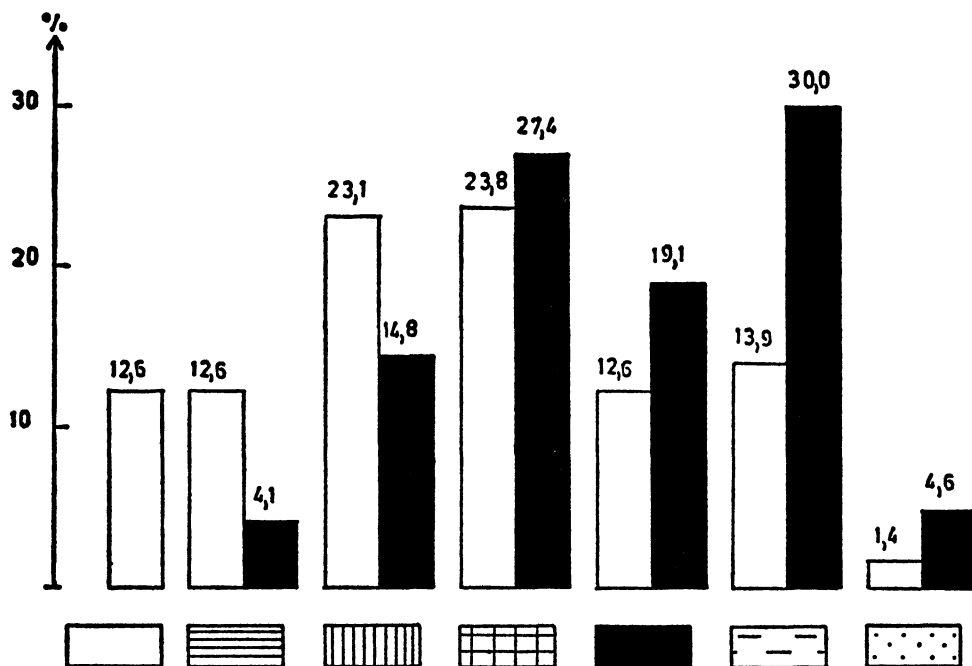
Sl. 6c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Zelina u Radoboju (1847).

Od ukupno 143 obitelji, njih 85 (59,5%) živjelo je na zemljištu manjem od 1 selišta. Među ovim pak najbrojniji su oni čije zemljište ubrajamo u sitni selišni posjed — ima ih 51 (35,7%), te upravo ove kategorije gazdinstva daju osnovno obilježje strukturi seljačkog posjeda u Radoboju, a pripadalo im je 17,83/96 selišta (18,9%). 3) 34 obitelji (23,8%) živjele su na srednjem seljačkom posjedu i imale 25,2/3 selišta (27,4%). 4) Kao zasebna kategorija najbrojniji su cjeloselci — ima ih 18 (12,6%); 20 gazdinstava (13,9%) veće je od 1 selišta, a samo dvije porodice (1,4%) uživale su zemlju veću od 2 selišta. Premda ovih 40 obitelji čini samo 27,9% posjednika, ipak, njima je pripadalo više od polovice selišne zemlje, tj. 50,5/8 selišta ili 53,7%.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	18	12,6	—	—
1/8	—	—	—	—
4/24	3	2,1	4/8	0,5
5/24	3	2,1	15/24	0,7
2/8	12	8,4	2,6/8	2,9
5/16	2	1,4	5/8	0,7
1/3	1	0,7	1/3	0,3
3/8	11	7,7	4,1/8	4,4
11/24	3	2,1	1,9/24	1,5
13/32	5	3,5	2,1/32	2,1
4/8	11	7,7	5,4/8	5,8
5/8	9	6,3	5,5/8	6,0
2/3	1	0,7	2/3	0,8
6/8	13	9,1	9,6/8	10,4
7/8	11	7,7	9,5/8	10,2
8/8	18	12,6	18	19,1
9/8	8	2,8	4,4/8	4,8
10/8	4	2,8	5	5,3
11/8	7	4,8	9,5/8	10,2
12/8	1	0,7	1,4/8	1,6
13/8	1	0,7	1,5/8	1,7
16/8	3	2,1	6	6,4
17/8	1	0,7	2,1/8	2,2
18/8	1	0,7	2,2/8	2,4
Svega	143	100,0	94,1/24	100,0

Dva podanika krapinskog župnika bila su za god. 1783. obavezna na radnu, naturalnu i novčanu rentu. Oni su trebali odraditi 175,1/2 dana sa zaprežnom stokom ili 351 dan ručne tlake. Od novčanog podavanja »plebanuš« je zahtijevao 3 forinta kućnog činža (kmet sa zemljištem većim od 2 selišta bio je obavezan na 2 forinta), a od naturalnog: 3,3/8 holbi masla, 6,3/4 kopuna, isti broj pilića i 40,1/2 jaja. Oslobođeni su davanja devetine i prediva, te dovoza ogrjevnog drveta. Sva potraživanja svog feudalnog gospodara kmetovi su ispunili.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Isto, kut. 54, fasc. 405.

Sl. 7. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) u Radoboju prema kategorijama gazdinstva po veličini selišta.

Popovečki vlastelin zahtijevao je radnu i novčanu rentu. Za god. 1846. njegovi podložnici u ovoj sučiji bili su obavezni na 6432,3/4 dana tlake, ali su odradili više — ukupno 7440 dana, pa su za supererogaciju dobili 174 forinta i 56 krajcara. (Kad se uzme u obzir činjenica da su ove obitelji obrađivale male zemljišne parcele — u prosjeku to su poluselci — razumljivo je zašto su na alodijalnoj zemlji u toku jedne godine odradili čak 1007,1/4 dana više no što je to od njih tražio urbar.) Novčana podavanja, a još više ranija dugovanja, bila su također znatna. Naime, osim 71 forinte kućnog činža ovdje susrećemo i jedno novo podavanje — »census molaris« u iznosu od 14 forinti. Odranije bili su dužni 377 forinti i 44 krajcara, te im je ukupna novčana obaveza iznosila 462 forinta i 44 krajcara. Platili su 292 forinta, a preostalih 170 forinti i 44 krajcara ostali su i nadalje dužni.¹⁰¹

Vlastelin imanja Prašno potraživao je od svojih radobojskih podložnika samo radnu rentu, i to za god. 1811. 5336,1/2 dana što zajedno s prošlogodišnjim dugom iznosi 642,1/2 radnih dana, od čega su kmetovi odradili 6160, a ostali dužni 302,1/2 dana.¹⁰²

¹⁰¹ Isto, kut. 85, fasc. 650.

¹⁰² Isto, kut. 86, fasc. 658.

Podložnici feudalnog gospodara imanja Pretkovec potpuno su ispunili jedan oblik podavanja, naime, radnu rentu odradivši svih, urbarom propisanih 430 dana tlake. Što se tiče novčanog podavanja imali su i ranijih dugovanja koja nisu uspjeli likvidirati god. 1846. Naime, pored 2 forinta kućnog činža za spomenutu godinu, raniji dug iznosio im je 15 forinti, ukupno, dakle, 17 forinti. Isplatili su 6 forinti, pa im je »restantia futura« iznosila 11 forinti.¹⁰³

Radobojski je župnik od svojih kmetova tražio samo radnu rentu u koju je, osim devetine, pretvoren i kućni činž što upućuje na zaključak da je alocij crkvenog feudalca bio velik. Umjesto devetine svaka je obitelj, uključujući i kontraktualiste, bila dužna davati 55 radnih dana, a umjesto kućnog činža 6 dana. Na ovo zadnje podavanje (dakle, »census domalis«), kontraktualisti nisu bili obavezni. Prema tome, godišnje obaveze župnikovih podanika iznosile su 1130 radnih dana, ali su oni god. 1842. odradili 1198,3/4 dana, pa su za 68,3/4 dana supererogacije od »plebanuša« dobili 11 forinti i 27,1/2 krajcara.¹⁰⁴

Za god. 1840. podanici vlastelina gospoštije Šašinovec bili su obavezni na 440 dana tlake što su i ispunili. I ovdje je, pored devetine, također i kućni činž davan u obliku radne rente. Naime, bez obzira na veličinu gazdinstva svaka je obitelj odradila 6 dana umjesto novčanog podavanja za »census domalis«.¹⁰⁵

Šest kmetskih obitelji podložnih vlasnici imanja Šenjugovo izvršilo je radnu obavezu od 535 dana. Zanimljivo je da se devetina »pogodbe« davala u novcu i iznosila je 18 forinti i 25 krajcara, te da su podanici bili oslobođeni davanja kućnog činža. Njihov raniji novčani dug iznosio je 96 forinti i 4 krajcara što zajedno s već spomenutim iznosom devetine iznosi 114 forinti i 29 krajcara. Oni su, međutim, god. 1847. platili samo 2 forinta i 53 krajcara, pa je njihov dug »in futura« iznosio čak 111 forinti i 26 krajcara.¹⁰⁶

Za god. 1847. podanici vlastelina Zeline odradili su svom feudalnom gospodaru traženih 516 dana tlake, a predali su i 3 forinta kućnog činža.¹⁰⁷

Da sumiramo: 143 kmetske obitelji sučije Radoboj bile su prema svojim feudalnim gospodarima (za godine: 1783, 1811, 1840, 1842, 1846. i 1847) obavezne na ukupno 16297,1/4 dana tlake, ali su odradile više, naime, 17070 dana, te su im za 773,1/4 dana supererogacije vlastelini isplatili 186 forinti i 23,1/2 krajcara. Gledajući prosjek, za jedan dan supererogacije podanici su dobivali 4 forinta. Od novčanih podavanja, umjesto traženih 137 forinti i 19 krajcara, kmetovi su predali samo 14 forinti i 53 krajcara (tj. 10%), a ostali dužni 122 forinta i 26 krajcara. Naprotiv, prirodne obaveze podložnici su potpuno ispunili predavši traženih 3,3/8 holbi masla, 6,3/4 kopuna, 6,3/4 pilića i 40,1/2 jaja.

¹⁰³ Isto, kut. 87, fasc. 669.

¹⁰⁴ Isto, kut. 89, fasc. 691.

¹⁰⁵ Isto, kut. 94, fasc. 736.

¹⁰⁶ Isto, kut. 96, fasc. 748.

¹⁰⁷ Isto, kut. 145, fasc. 988.

5. Utjecaj feudalnih vlastelinstava na strukturu seljačkog posjeda do 1848.

Kod analize posjedovnih odnosa do 1848. jedno od ključnih pitanja svakako jest: u kojoj je mjeri feudalni vlastelin utjecao na strukturu seljačkog posjeda? U tu je svrhu izvršena usporedna analiza strukture seljačkog posjeda u sučijama: Jesenje, Radoboj i Šemnica za podložnike dvaju vlastelinstava: Popovca i Prašna. Odmah valja reći da te analize upućuju na samo jedan zaključak: količina zemlje što ju je uživala pojedina kmetvska obitelj bila je ovisna o feudalnom gospodaru, dok su prirodni uvjeti pojedinog sela imali sporedno značenje. Priložene tablice i grafikoni, naime, nedvojbeno pokazuju da su u sve tri sučije podanici popovečkog vlastelina bili znatno siromašniji zemljom nego njihovi susjedi — kmetovi vlasnika imanja Prašno.

Na dijelu sučije *Jesenje* koji je pripadao imanju Popovec¹⁰⁸ prevladavao je sitni selišni posjed (11 obitelji ili 32,30%), a među podanicima Prašna¹⁰⁹ najizrazitiju kategoriju gazdinstva činio je srednji selišni posjed (9 obitelji ili 60,00%). Sitni selišni posjed daje pečat strukturi zemljišta i u *Radoboju* čiji su kmetovi pripadali Popovcu¹¹⁰ (36 obitelji ili gotovo 50%), a na dijelu ove sučije koji je vlasništvo imanja Prašno¹¹¹ slika je sasvim drugačija; čak 14 obitelji (33,20%) uživalo je zemljište veće od 1 selišta, što zajedno sa 6 cjeloselacima iznosi nešto manje od 50% zemljišta (točnije: 47,60%) svih žitelja. Treba istaći da je i srednji selišni posjed znatno zastupljen (12 domaćinstava ili 28,50%), a na sitnom posjedu obitavao je upola manji broj obitelji, tj. 6 (14,40%). Isti slučaj susrećemo i u *Šemnici*; u ovoj je sučiji na zemljištu popovečkog vlastelina¹¹² i opet dominirao sitni posjed sa 5 obitelji (38,40%), dok je 75,00% (3 domaćinstva) podložnih vlastelinu Prašna¹¹³ uživalo zemlju veću od 1 selišta.

Sprijeđena iznesen zaključak nalazi svoju potvrdu i u analizi prosječne količine zemlje što ju je u spomenutim sučijama uživala pojedina obitelj podložna feudalnom gospodaru Popovca odnosno Prašna. Treba naglasiti da je ovdje broj analiziranih obitelji umanjen za broj želira koji su, naravno, non sessionalisti, pa bi njihovo uvrštenje u ovu analizu smanjilo zemljišni fond koji, gledajući u prosjeku, pripada jednom sessionalistu. 5/8 selišta u Jesenju, 4/8 u Radoboju i 6/8 u Šemnici dolazi prosječno po jednoj obitelji na zemljištu što je u tim sučijama pripadalo popovečkom vlastelinu, a kmetovi vlastelina gospoštije Prašno u istim su sučijama, kao što je već rečeno, uživali više zemlje, naime, 6/8 u Jesenju, 8/8 u Radoboju i 11/8 u Šemnici.

---

¹⁰⁸ Isto, kut. 85, fasc. 650.

¹⁰⁹ Isto, kut. 86, fasc. 658.

¹¹⁰ Isto, kut. 85, fasc. 650.

¹¹¹ Isto, kut. 86, fasc. 658.

¹¹² Isto, kut. 85, fasc. 650.

¹¹³ Isto, kut. 86, fasc. 658.

Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda...

Kategorije gazdinstva	Jesenje			
	Popovec			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	12	35,4	—	—
1/8 — 4/8	11	32,3	3,27/32	29,6
5/8 — 7/8	8	23,5	6	46,3
8/8	2	5,9	2	15,4
preko 1 sel.	1	2,9	1,1/8	8,7
Svega	34	100,0	12,31/32	100,0

Kategorije gazdinstva	Jesenje			
	Prašno			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	2	13,4	—	—
1/8 — 4/8	3	20,0	1,3/8	14,7
5/8 — 7/8	9	60,0	6,7/8	73,3
8/8	—	—	—	—
preko 1 sel.	1	6,6	1,1/8	12,0
Svega	15	100,0	9,3/8	100,0

Kategorije gazdinstva	Radoboj			
	Popovec			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	11	15,1	—	—
1/8 — 4/8	36	49,2	11,1/96	35,5
5/8 — 7/8	14	19,2	9,5/8	28,8
8/8	10	13,7	10	28,6
preko 1 sel.	2	2,8	2,4/8	7,1
Svega	73	100,0	34,13/24	100,0

Štefanija Popović

Kategorije gazdinstva	Radoboj			
	Prašno			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	4	9,5	—	—
1/8—4/8	6	14,4	2,2/8	5,8
5/8—7/8	12	28,5	7,1/8	23,5
8/8	6	14,4	6	15,5
preko 1 sel.	14	33,2	21,3/8	55,2
Svega	42	100,0	36,6/8	100,0

Kategorije gazdinstva	Šemnica			
	Popovec			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	2	15,4	—	—
1/8—4/8	5	38,4	1,1/8	14,3
5/8—7/8	3	23,1	1,7/8	23,8
8/8	1	7,7	1	12,7
preko 1 sel.	2	15,4	3,7/8	49,2
Svega	13	100,0	7,7/8	100,0

Kategorije gazdinstva	Šemnica			
	Prašno			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8—4/8	—	—	—	—
5/8—7/8	1	25,0	7/8	15,6
8/8	—	—	—	—
preko 1 sel.	3	75,0	4,6/8	84,4
Svega	4	100,0	5,5/8	100,0

Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda ...

Popovec			
Sučije	Broj obitelji — broj želira	Veličina zemljišta u selištima	Prosječno selišta po 1 obitelji
Jesenje	22	12,31/32	5/8
Radoboj	62	34,13/24	4/8
Šemnica	11	7,7/8	6/8
S v e g a	95	55,37/96	5/8

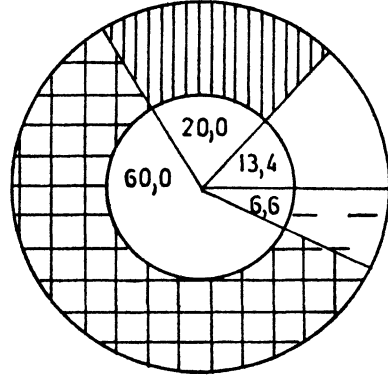
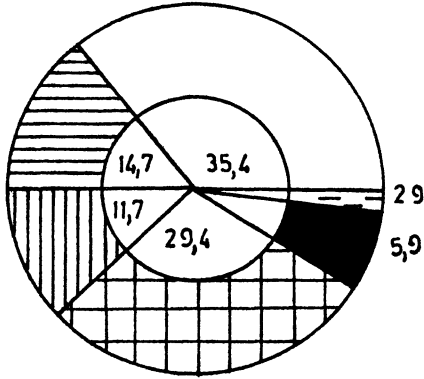
Prašno			
Sučije	Broj obitelji — broj želira	Veličina zemljišta u selištima	Prosječno selišta po 1 obitelji
Jesenje	13	9,3/8	6/8
Radoboj	38	36,6/8	1
Šemnica	4	5,5/8	1,3/8
S v e g a	55	51,6/8	1

P

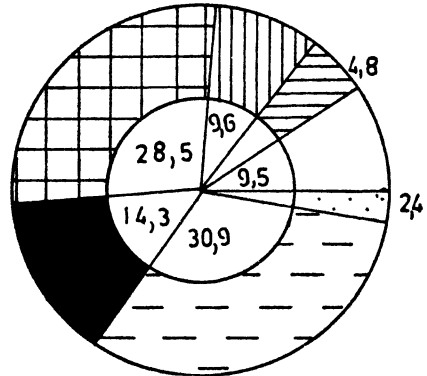
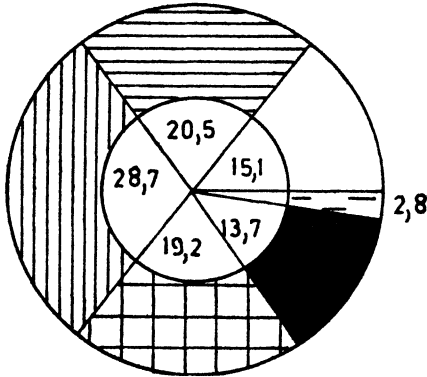
POPOVEC

PRAŠNO

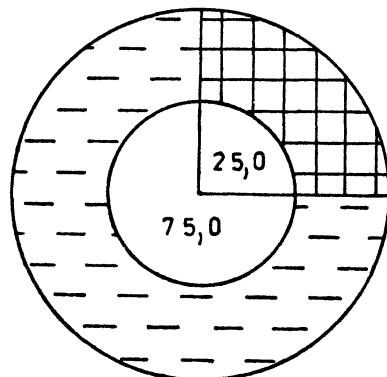
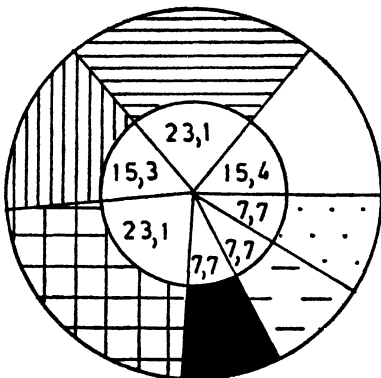
Jesenje

Radoboj

Šemnica

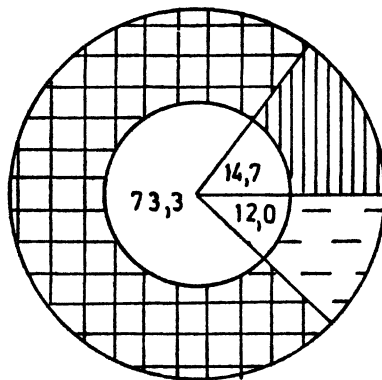
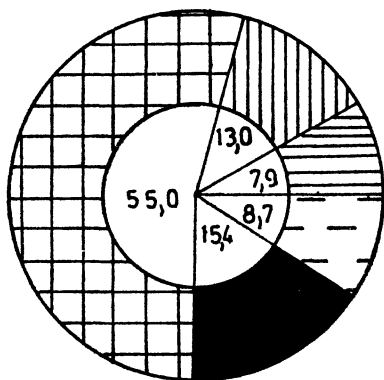

Sl. 8. Posjedovna struktura na inanjima Popovec i Prašno u Jesenju, Radoboju i Šemnici.

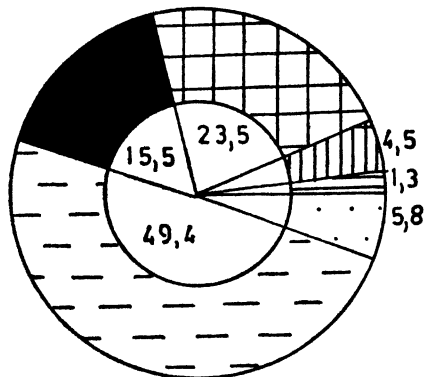
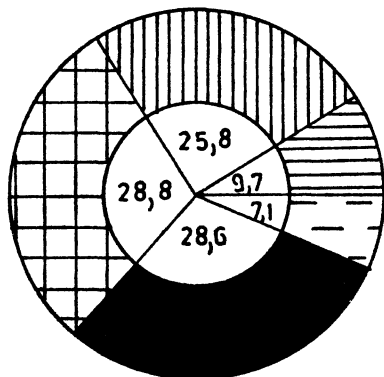
(Z)

POPOVEC
Jesenje

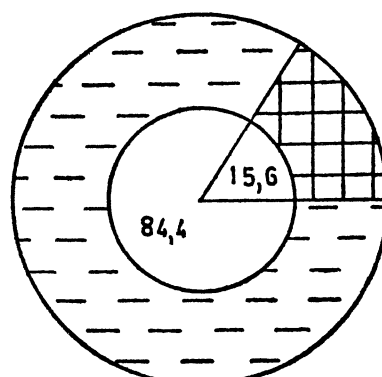
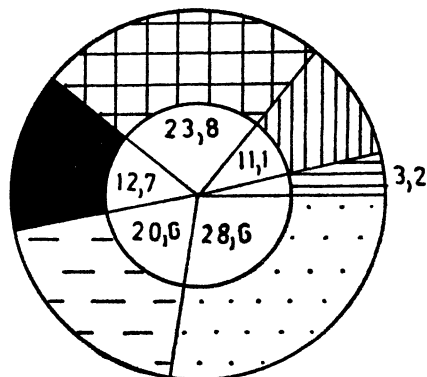
PRAŠNO

Radoboj

Šemnica

Sl. 9. Struktura seljačkog zemljišta na imanjima Popovec i Prašno u Jesenju, Radoboju i Semnici.

II. UKIDANJE FEUDALNIH ODNOSA 1848. I OSNIVANJE ZEMLJORASTERETNOG RAVNATELJSTVA (DO 1854)

1. Oslobođanje feudalnih podložnika u Hrvatskoj; stanje u Hrvatskom zagorju 1848 — 1849.

Govoriti o agrarnim pitanjima 1848, a ne spomenuti neke političke momente zaista nije moguće. Prema tome, ne mogu izbjeći politička zbivanja, ali ću im posvetiti samo onoliko pažnje koliko je to, prema mojem mišljenju, potrebno za objašnjenje agrarnih odnosa.

Sredinom ožujka 1848, nakon rasprave u Ugarskom saboru, objavljen je (bez vladareve sankcije zbog žurbe što ju je nametnulo vrenje u narodu), novi agrarni zakon za koji su glasali i hrvatski nunciji,¹¹⁴ a koji je prema tadašnjim pravilima vrijedio i za Hrvatsku. Članci IX—XIII ukidaju podaništvo, tlaku, urbarijalna podavanja i crkvenu desetinu. Bivši kmet napokon je postao neograničeni gospodar urbarijalnog zemljišta koje je do sada samo uživao. Država garantira plaćanje naknade bivšim feudalcima za sve izgubljene urbarijalne prihode.¹¹⁵ Striktno se pridržavajući urbara, Ugarski sabor ne dira u pitanje servituta (iskorištavanje šume i paše), kao ni jura regalia minora (pravo krčmarenja u ljetno doba, pravo lova, ribolova i mesarenja). Prema tome, izvanselišne zemlje i manja kraljevska prava ugarsko je plemstvo zadržalo za sebe.

Prije no što je ugarska vlada pozvala županije da proglase požunske zakone (za koje se na hrvatskom selu brzo saznalo), sastala se u Zagrebu Narodna skupština (25. ožujka) koja je prihvatila »Zahtjevanja naroda« — prvi pisani program narodnjaka (u 30 točaka), ujedno i program hrvatske Četrdesetosme.¹¹⁶ Ne ulazeći u analizu ovih, bez sumnje liberalnih, zahtjeva potrebno je istaći točku 14. koja traži: »Odrješnje podanikah (kmetovah) od robote ili tlake i zatim od podaničtva.«¹¹⁷ Prije zasjedanja Hrvatskog sabora (u srpnju) razlikujemo dvije faze pokreta na selu. Prva faza obuhvaća period od ožujka do svibnja, a druga faza »obilježena je podnošenjem Saboru i banu 'tegoba i želja naroda'«. ¹¹⁸ I poslije donošenja urbarskog zakona Hrvatskog sabora borba seljaka odvijala se na dva načina koji se međusobno isprepleću: 1) legalno, tj. putem žalbi, molbi, raznih zahtijevanja i 2) nelegalno — napadima na vlastelinske posjede i osvajanjem regalskih prava od vlastelinstava i arendatora.¹¹⁹ Saznavši za ožujске zakone hrvatski seljaci odbijaju da idu na tlaku i još u ožujku prestaju davati sva feudalna podavanja.¹²⁰ Bez radne snage, a u vrijeme proljetne sjetve, vlastelinstva su se našla u tešku polo-

¹¹⁴ Rudolf Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti, Zagreb 1906, 109.

¹¹⁵ Isto, v. Vežić, n. dj., 500—505.

¹¹⁶ Jaroslav Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848, *Jugoslovenski istorijski časopis* 2, Beograd 1963, 3—30, 10.

¹¹⁷ Karaman, *Historijska čitanka*, 104.

¹¹⁸ Šidak, Seljačko pitanje, 15.

¹¹⁹ Gavrilović, Virovitička županija u revoluciji 1848—1849, 57.

¹²⁰ Bičanić, Oslobođenje kmetova u Hrvatskoj 1848, 122.

žaju.¹²¹ Tumačeći ožujске zakone na svoj način, seljaci su činili štetu na alo-dijalnim posjedima svojih bivših gospodara,¹²² zaposjedali gorne i činžene zemlje, zauzimali pustare,¹²³ puštali svoju stoku na vlastelinske livade,¹²⁴ prisvajali jura regalia minora (otvarali krčme i točili svoje vino).¹²⁵ Ban Jelačić uputio je (25. travnja) proglas svim županijama kojim potvrđuje ukidanje tlake, urbarijalnih daća i crkvene desetine,¹²⁶ a dva dana kasnije, potaknut mađaronskom agitacijom i nemirima na selu, proglasio je prijeki sud »protiv razbojnika i puntara« i svih onih koji zavode narod krivim tumačenjem zakona i zlonamernim prikazivanjem stava hrvatske vlade prema urbarijalnom pitanju.¹²⁷ Prvi val seljačkih nemira bio je ugušen krajem travnja. Na to smirivanje sela, osim dovođenja vojske u Varaždinsku županiju početkom svibnja 1848,¹²⁸ utjecale su i pripreme za Hrvatski sabor, jer su seljaci očekivali da će ban i Sabor maksimalno zadovoljiti njihove želje i potrebe.¹²⁹ Zbog toga su od svibnja do početka srpnja podnosili svoje žalbe banu osobno ili Saboru, a sastavljači tih zahtijevanja bili su »građanski nosioci hrvatskog pokreta, poslanički kandidati«.¹³⁰ U svojim zahtijevanjima seljaci su najčešće tražili: 1) Da jura regalia minora budu dostupna svima u toku cijele godine. 2) Povrat općinskih i drugih zemljišta, osobito krčevina i branjevina izgubljenih u vrijeme regulacija i kasnije. 3) Besplatno uživanje servituta (pašnjaka i šuma). 4) Ukinuće gornice. 5) Smanjenje štibre. 6) Ukinuće ili znatno sniženje lukna i redovničkih dohodaka. 7) Ukinuće maltarine, mostovine, kotlarine, sajamske takse, pijacovine. 8) Oporezovanje samo po zemlji. 9) Reguliranje plaća župnika. 10) Učvršćenje vlasti kućedomaćina, ali zabranu stvaranja osebunjaka. 11) Potpunu jednakost stanovnika bez obzira na njihovu (ne)pišmenost. 12) Ukinuće regularne vojske. 13) Povratak graničara iz Italije da bi čuvali granicu prema Mađarskoj. 14) Da kovači i drugi majstori ne plaćaju takse, »jer ih je po selima malo, a potrebe za njima su velike«. 15) Zabranu ispaše vlastelinske stoke po seljačkim vinogradima. 16) Povratak nepravedno utjeranih globa.¹³¹

Na raspravi o urbarijalnom pitanju u Hrvatskom saboru (7. srpnja) ni jedan poslanik nije ustao protiv ukidanja kmetstva i urbarijalnih podavanja; najviše se govorilo o odšteti bivšoj vlasteli, regalnim pravima, a nešto manje o paši i drvarenju; nije se diskutiralo o povratku zemlje seljacima i o gornici, dakle, o pitanjima koja su bila veoma važna za seljake.¹³²

¹²¹ Gavrilović, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850, 50.

¹²² Isti, Virovitička županija u revoluciji 1848—1849, 3.

¹²³ Isti, Agrarno-socijalna zbivanja u Požeškoj županiji 1848—49, 39.

¹²⁴ Isti, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850, 61.

¹²⁵ Isto, 64.

¹²⁶ Vežić, n. dj., 497.

¹²⁷ Gavrilović, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850, 53.

¹²⁸ Isto, 61.

¹²⁹ Isto, 54—55.

¹³⁰ Isto, 57.

¹³¹ Isto, 54—59.

¹³² Jelačić, n. dj., 54—68.

Član XXVII Hrvatskog sabora 1848. ukida urbarijalne službe i daće, pa dotadašnji feudalni podanik postaje neograničeni vlasnik urbarijalne zemlje kojom može slobodno raspolagati. Jura regalia minora prenijeta su dijelom na općine (pravo krčmarenja u ljetno doba; plemstvo je zadržalo neograničeno pravo vinotočja), a dijelom na same seljake (pravo lova, ribolova i mesarenja). Država garantira odštetu bivšim feudalcima za izgubljene službe i daće. Ovaj zakonski član potvrđuje valjanost banova proglašena od 25. travnja, ali za razliku od banova akta, govori i o odšteti koju jamči država. Član XXVIII regulira drvariju, žirovinu i paševinu u vlastelinskim šumama za Hrvatsku, a posebno za Slavoniju. (Par. 1. »U onih mjestih, gdje se urbarsko uređenje ili odjeljenje paše još do sada izvršilo nije, zadržava se glede drvarenja i paše dosadašnji običaj i nadalje.« Par. 2. »U mjestih, gdje je odjeljenje paše i urbarsko uređenje /regulacija/ među vlastelinom i bivšimi njegovimi podanicima putem pogodbe ili urbarske parnice već i činom dovršeno, takovo odjeljenje ili uređenje nemože se više razriješiti.«)¹³³ Članci Hrvatskog sabora 1848. ne govore o činženim i gornim zemljama, tj. o kultiviranim urbarskim zemljama.¹³⁴ Na Saboru je prevagnulo mišljenje da su ove kategorije zemljišta kontraktualnog karaktera za čije iskorištavanje i nadalje seljaci moraju davati dažbine bivšim feudalnim gospodarima. Sabor nije rješavao pitanje šume i paše ostavivši ono stanje koje je bilo do 1848. i koje je išlo u korist plemstva.¹³⁵

Prema tome, 1848. hrvatski seljak postaje vlasnik samo selišne (urbarijalne) zemlje, a za ostale kategorije zemljišta (izvanselišne ili činžene, gorne, pašnjake, zajednički upotrebljavane šumske površine), vrijede stari propisi »do daljnijega«.¹³⁶

Neriješena pitanja urbarskog zakona Hrvatskog sabora izazvala su nezadovoljstvo i seljaka i plemstva.¹³⁷ Jedno od najaktualnijih bilo je pitanje krčmarenja (posebno u Križevačkoj županiji gdje je vino glavni izvor seljakovih prihoda). Seljaci se, naime, nisu zadovoljavali općinskom krčmom, već su i sami točili vino.¹³⁸ Borba za šume trajala je neprekidno često vođena s puno žestine. Seljaci su svrstavali teritorijalne šume u kategoriju urbarijalnih zemalja od kojih se više ne daju podavanja. Pitanje drvarenja, paše i žirovine u takvim šumama bilo je nejasno i stalno je davalo povoda najvećim smutnjama.¹³⁹ U jesen 1848. izbijali su ozbiljniji sukobi u vezi s pobiranjem gorskih daća. Seljaci su, naime, smatrali da je 1848. gornica ukinuta jer su do te godine često i gornicu i crkvenu desetinu vina davali jednom (svjetovnom ili crkvenom) feudalcu. Zbog toga gornjaci odbijaju davanje vinske de-

---

¹³³ Vežić, n. dj., 498.

¹³⁴ Kuntić, O nekim osnovama za politiku hrvatskih građanskih stranaka, 49.

¹³⁵ Vasilije Krestić, Seljački nemiri u Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih godina XIX vijeka, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije* 5, Zagreb 1963, 387—438, 387.

¹³⁶ Karaman, Privredni položaj Slavonije, 354.

¹³⁷ Jelačić, n. dj., 71.

¹³⁸ Gavrilović, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850, 66—67.

¹³⁹ Isto, 75.

setine i od onih vinograda koji su zasađeni na alodijalnom zemljištu, tvrdeći »da ih je banski list od nje oslobodio«. ¹⁴⁰ Značajniji sukobi zbog gornice izbili su i u Zagrebačkoj županiji (u Stubici, te u Granešinskoj općini), gdje je morala intervenirati vojska. ¹⁴¹ I poslije banova proglašenja od 25. studenog 1848. gdje ponavlja da su ukinute samo urbarske daće i crkvena desetina, a gornica i »druge dažbine za uživanje alodijalnog zemljišta« moraju se i dalje davati, seljaci na sve načine izbjegavaju davanje gornice. ¹⁴² Oni i nadalje si-jeku i uništavaju šume, odbijaju da plate pijacovinu, štibru i »maltu«, silom žele uživati žirovinu, pojedinačno toče vino itd.

Godina 1849. donijela je seljacima još i povećane terete rata (morali su davati stoku, hranu, kopati rovove, popravljati putove, obavljati podvoz). Glavni teret vojne obaveze pao je na banderijalne slobodnjake (jer je glav-nina graničara bila u Italiji), koji su morali ići u vojsku na svom konju i s vlastitom ratnom opremom. ¹⁴³ U ime troškova za vojsku u Varaždinskoj je županiji određen prerez od 1 forinte i 20 krajcara po selištu, čemu su se neke općine opirale. Npr. u Lovrečini seljaci su pocijepali zastavu govoreći »da njima toga canjka ne treba«. Protiv nepokornih seljaka podžupan Sken-der Šimunčić tražio je od Jelačića da pošalje egzekuciju što ban nije odobrio, »jer izvanredan porez nije raspisao Sabor nego sama Županija«, koja treba nastojati da narod dobrovoljno daje ratne prinose. ¹⁴⁴ Neriješena pitanja iz 1848. te ratne teškoće učinile su da je ova godina seljaštvu bila još teža nego prijašnja. Vojska je često smirivala buntovne seljake koji su bili nezadovoljni zbog krčmarenja, žirovine, livada, šuma, pašnjaka, krčevina, a u jesen je opet dominiralo pitanje gornice. Zbog gornice izbili su veći nemiri u Gornjoj Voči, ¹⁴⁵ a odbijali su je dati i mnogi drugi seljaci, npr. u Komoru, Fodrovcu, Vinagori, Hlevnici, Plemenščini, Lupinjaku. Zbog gornih i činženih daća došlo je do ovrhe u selima Brezno, Pregrada i Klenovac, ali su žitelji pružili tome otpor. ¹⁴⁶

Nakon svršetka rata s Mađarima (krajem 1849), plemstvo je zajedno s građanskim elementima vlasti moglo odlučnije nastupati protiv seljaka i voj-nom silom slomiti njihov otpor. ¹⁴⁷

2. Osnutak i početak djelovanja Zemljorasteretnog ravnateljstva u Zagrebu

Premda se ovaj rad u cijelosti zasniva na građi Zemljorasteretnog rav-nateljstva u Zagrebu, raspoloživa dokumentacija ne omogućava da se o ovoj

¹⁴⁰ Isto, 77—78..

¹⁴¹ Jelačić, n. dj., 97—99.

¹⁴² Gavrilović, Agrarni nemiri u Križevačkoj i Varaždinskoj županiji 1848—1850, 80.

¹⁴³ Isto, 69.

¹⁴⁴ Isto, 71.

¹⁴⁵ Isto, 97.

¹⁴⁶ Isto, 101—103.

¹⁴⁷ Isto, 96.

važnoj ustanovi kaže nešto više. Naime, podatke o procesu zemljorasterećenja nalazimo samo u Vodiču kroz arhivsku građu,¹⁴⁸ dok Oglas c. k. zemaljske komisije za razterećenje zemljištah za Hèrvatsku i Slavoniu u Zagrebu od 5. prosinca 1853.¹⁴⁹ daje tek upute za prijavljivanje odštete. Ipak, neke momente o vremenu postanka (pa i načinu djelovanja) Zemljorasteretnog ravnateljstva moguće je iznijeti.

U Habsburškoj monarhiji poslije gušenja revolucije 1848/49. dolazi do političke, ali ne i ekonomske reakcije. 31. prosinca 1851. i formalno je ukinut oktroirani ustav, te uveden stvarni apsolutizam. Period Bachova apsolutizma (do 1860) obilježava prijelaz iz feudalizma u kapitalizam. Njegovo je osnovno obilježje ukidanje »preživelih pravnih institucija i napor da se preko političkog centralizma omogući stvaranje austrijskog društva kao jedne celine i da se, u isto vreme, onemogući stvaranje posebnih nacionalnih društava.«¹⁵⁰ Ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Bach nije nosilac feudalnih tendencija (pored neuspjeha revolucije ne uspostavlja se stari društveni sistem), ali nastoji osigurati što povoljniji materijalni položaj povlaštenim staležima. U vrijeme apsolutizma plemstvu je osigurana vrlo visoka odšteta za izgubljenu urbarijalnu zemlju i podavanja.¹⁵¹

Početak rada na razgraničenju prava bivših vlasnika i podložnika na zemljištima koja su ranije zajednički iskorištavali u Hrvatskoj je označen izdavanjem Cesarskog patenta od 2. ožujka 1853. Njegove najvažnije odredbe jesu: 1) Seljak postaje neprijeporni vlasnik selišne zemlje. 2) Seljaci se mogu kolektivno otkupiti od podavanja za neurbarske zemlje, ali to ne moraju. 3) Postoje dva rješenja (oba u korist vlastelina), za likvidaciju gornih zemalja: a) Vlastelin može »nazad otkupiti« gorne zemlje iz ruku seljaka, tj. novcem isplatiti ono što je dobio u novcu od seljaka, kao i ulaganje seljaka u tu zemlju. b) Zemlje koje se više nisu mogle oduzeti seljaku, mogu postati seljakovo vlasništvo »time što će ih sada po drugi put kupiti, tj. što će gorna podavanja prestati kad seljak za njih uplati jedamput za uvijek određeni iznos novca« (dvadeseterostruki iznos jednogodišnjih podavanja koji je obuhvaćao i gornicu i desetinu i kopune).¹⁵² Otkup je tekao veoma sporo (do 1875. otkupljena je 1/5 gorno-činženih zemalja), a glavni razlozi tome jesu: pomanjkanje novca kod seljaka; utvrđivanje visine otkupne svote (kao i pokretanje postupka) bilo je prepušteno sporazumu stranaka).¹⁵³ 4) Odšteta koja se daje ne samo za urbarijalne obaveze već i za ovlaštenja koja su prestala likvidacijom vlastelinske zemaljske sudbenosti, određena je za punu sessiju, i to: u Hrvatskoj je glavnica 400 forinti (u Slavoniji 260), a renta 20 forinti (u Slavoniji 13). Zemljišta manja od selišta plaćaju razmjerno. Radi provođenja ove odluke Patenta bit će formirano Zemljorasteretno ravnateljstvo, kako

¹⁴⁸ AHZ, Vodič kroz arhivsku građu, 31—33.

¹⁴⁹ AHZ, Oglas.

¹⁵⁰ Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, Istorija Jugoslavije, Beograd 1973, 261.

¹⁵¹ Vasilije Krestić, Hrvatsko-ugarska nagodba 1868, Beograd 1969, 18.

¹⁵² Mijo Mirković, Predgovor B. Stojsavljević, Gornjaci, XIII—XV.

¹⁵³ Karaman, Privredni položaj Slavonije, 354.

ćemo to kasnije vidjeti. Novac za urbarijalnu odštetu davao se iz dodatnog poreza što je, pored novouvedenih poreza za izdržavanje centralističkog državnog aparata, veoma teško pogađalo seljake.¹⁵⁴ 5) Krčmarenje ostaje seljacima po zakonu iz 1836, koji o tome propisuje: »Pojedinin je podložnikom krčmarenje sasvim zabranjeno.«¹⁵⁵ 6) Treba utjerati seljačka dugovanja 1848—1853. 7) Patent ne mijenja odnose u iskorištavanju šuma i paše.¹⁵⁶ Ovim patentom seljak je, dakle, dobio malo zemlje, ali se djelomično pretvarao u nadničara. Završetak Bachova reguliranja na razgraničavanju prava bivših feudalnih gospodara i njihovih kmetova je Carski patent od 17. svibnja 1857, kojim se pokušalo riješiti pitanje šuma i pašnjaka.

Uz pravno reguliranje zemljoposjedničkih odnosa krupno je pitanje predstavljalo izvršenje odštete bivšim feudalcima za ukinutu feudalnu rentu. Već je 25. svibnja 1850. banovom naredbom osnovan »Isplatiteljni odbor za pretplatu urbarialsku«, sa zadatkom da utvrdi pravo na naknadu za ukinuta urbarijalna podavanja, te da do konačnog rješenja isplaćuje godišnju rentu bivšim vlasnicima feudalnih imanja. Odbor, za čijeg je predsjednika imenovan Benko Lentulaj, a za članove: Donat Tomić, Josip Janković i Franjo Novak, djelovao je od 18. srpnja 1850. do 12. kolovoza 1853. kada njegove poslove preuzima »Komisija za rasterećenje urbarsko« (»Grundentlastungs-Landes-Commission«), podređena neposredno ministarstvu unutrašnjih poslova.¹⁵⁷ Prijave za odštetu, ispisane na propisanim formularima, od privatnih zemljišnih posjednika trebalo je Komisiji podnijeti najkasnije do 30. lipnja 1854, a prijave »pako za dobra duhovna, komorska, zadušbinska i zakladna u isto vrijeme, najdalje do konca prosinca 1854«. Inače, Komisija je imala sjedište u Zagrebu »(gornja varoš, kipska ulica br. 258)«, a njeni članovi nisu nam poznati.¹⁵⁸

Carskim patentom od 16. siječnja 1854. utemeljuje se hrvatsko-slavonska zemljorasteretna zaklada, »te da se novčana sredstva potrebna za svrhe toga fonda imadu nabavljati doplatci k izravnim i prema okolnostima k neizravnim porezom. Napokon se i uprava toga fonda povjerava posebnoj oblasti kraljevine Hrvatske i Slavonije takozvanom ravnateljstvu razteretnog fonda, koje je bilo izprve podčinjeno ministarstvu unutarnjih posalah, a kasnije kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi.« Prema tome, ovaj namet se »nipošto ne može smatrati bilo dielom bilo posebnom vrsti državnih porezah ...«. ¹⁵⁹ Međutim, zemljorasteretna zaklada djeluje već 1853. god., ali samo s državnim predujmom. Tek iduće, 1854. god. počinje ubiranje zemljorasteretnog prireza, a ujedno i postepeno vraćanje predujma državi, koja i dalje svake godine u taj fond daje određenu svotu novca, ali, razumljivo, sve manju u odnosu na sredstva iz dodatnog poreza seljaka. Priložene tablice pokazuju prihode i rashode zemljorasteretne zaklade od god. 1853. do 1859:¹⁶⁰

¹⁵⁴ Krestić, Hrvatsko-ugarska nagodba, 18.

¹⁵⁵ Vežić, n. dj., 269.

¹⁵⁶ Isto, 353—372.

¹⁵⁷ AHZ, Vodič kroz arhivsku građu, 31—33.

¹⁵⁸ AHZ, Oglas, 4.

¹⁵⁹ AHZ, Spisi Sabora 1891/1892, kut. 37, spisi br. 931—947.

¹⁶⁰ Isto, spis br. 800.

P r i m i t a k						
God.	Primljeni predujam od države		Uplaćeni zemljorazteretni prizez		Ukupno	
	fr.	nč.	fr.	nč.	fr.	nč.
1853.	1369648	—	—	—	1369648	—
1854.	519025	60	91124	86	610150	46
1855.	311670	63	275551	73	587222	36
1856.	27936	84	491056	59	518989	43
1857.	1854783	12	839554	6	2694337	18
1858.	442270	30	857455	83	1299726	13
1859.	480646	53	807027	78, 1/2	1287674	31, 1/2

I z d a t a k						
Gor.	Upravni troškovi		Isplaćene gla- vnice usljed žriebanja ze- mljorazteretnih zadužnica		Isplaćene te- kuće kamate i rente	
	fr.	nč.	fr.	nč.	fr.	nč.
1853.	—	—	—	—	1369648	—
1854.	38455	2	—	—	565168	84
1855.	101979	57	—	—	366285	28
1856.	103316	75	—	—	165023	99
1857.	48748	40	—	—	561013	—
1858.	28968	94	26313	—	667523	16
1859.	80430	68	99424	50	786140	74, 1/2

I z d a t a k				
God.	Povraćeni predujam državi		Ukupno	
	fr.	nč.	fr.	nč.
1853.	—	—	1369648	—
1854.	6526	61	610150	47
1855.	118957	53	587222	38
1856.	250648	75	518989	49
1857.	2084575	82	2694337	22
1858.	576920	89	1299725	99
1859.	321678	39	1287674	31, 1/2

7. kolovoza 1854. formirana je Grundentlastungs-Fonds-Direktion, koja je na osnovi rješenja Komisije izdavala obveznice, te isplaćivala kamate i glavnice, a također skupljala sredstva. Komisija je poslove oko odšteta obavljala od 1854. do 1861, ali se žalbe vuku i do 1900. »Nakon donošenja odluke o

pravu naknade, oštećenik je dobivao zemljorasteretne zadužnice, koje su iznosile 4‰ i 5‰ kamata i dospjevale svakih 6 mjeseci. Izvlačenje je počelo 31. X 1857. i trebalo je biti dovršeno 1897. g. Naredbom zemaljske vlade br. 156 od 11. V 1892. rok je produžen sve do 1959. g. pa bi se prema tome zemljorasteretni dug trebao isplaćivati 102 god. Međutim, 1918. godina prekinula je dalje plaćanje duga.¹⁶¹

3. Prijavitelji urbarijalne odštete

Na imanjima koja su predmetom ovih analiza, molbe za urbarijalnu odštetu i zaostalu rentu (od 1. svibnja 1848) Komisiji je (god. 1854) podnijelo osam bivših feudalnih zemljoposjednika: krapinski župnik Bedenko, Samuel Keglević, Mihael (Mihalj) Lacković, Anton Meninger v. Lerhenthal, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Marija Oršić, Vilhelm Oršić i Henrieta Schlippenbach. Za prijavljeno zemljište od 301,1/16 selišta, urbarijalna odšteta iznosila je 120425 forinti, a zaostala renta 15265 forinti. Treba naglasiti da priložene tabele ne pokazuju ukupnu količinu zemljišta koje je do god. 1848. bilo stvarno vlasništvo i izvor prihoda spomenutih feudalaca, jer su ovi vlastelini imali selišta i na drugim imanjima, pa je njihov ukupan zemljišni fond bio znatno veći, a time dakako i novčani iznos za izgubljena »prava i beriva«. Naprotiv, podaci o visini zaostale rente izračunati za svako imanje pokazuju stvaran gubitak prihoda od bivših podanika, jer kao što je već rečeno, ova su vlastelinstva imala zemljišta samo u 19 istraživanih seoskih naselja. Zanimljivo je da bivši kmetovi imanja Popovec nemaju zaostalog duga (od 1. V 1848), te se može pretpostaviti da su oni i poslije ukidanja kmetstva ipak izvršavali svoje odranije određene feudalne obaveze. Nije nam na žalost poznata odluka Komisije o novčanom iznosu za jedan dan »zaostalih težaka« poslije 1848. Ovi bi podaci omogućili da se izračuna barem približan broj radnih dana koje su bivši feudalni gospodari zahtijevali od svojih bivših podložnika premda su ovi god. 1848. oslobođeni tlake.

Prijavitelji odštete	Prijavljeno zemljište	
	u sel.	u %
Marija Oršić	105,11/16	35,1
Henrieta Schlippenbach	49,3/8	16,5
Samuel Keglević	49	16,3
Mihael Lacković	35,4/8	11,8
Vilhelm Oršić	27,4/8	9,1
župnik Bedenko	14,3/8	4,8
Anton Meninger v. Lerhenthal	11,6/8	3,9
Ivan Nepomuk Lichtenberg	7,4/8	2,5
Svega	301,1/6	100,0

¹⁶¹ AHZ, Vodič kroz arhivsku građu, 31—33.

Prijavitelji odštete	Urbarijalna odšteta u forintima	Zaostala renta u forintima
Marija Oršić	42275	3993
Henrieta Schlippenbach	19850	2222
Samuel Keglević	19600	1865
Mihael Lacković	14250	1808
Vilhelm Oršić	11000	765
župnik Bedenko	5750	3076
Anton Meninger v. Lerhenthal	4700	412
Ivan Nepomuk Lichtenberg	3000	1124
S v e g a	120425	15265

Vlastelinstva	Zaostala renta u forintima
Hiacintovo	1865
Krapina	4586
Župa Krapina	3076
Popovec	—
Prašno	1708
Pretkovec	1808
Sveti Križ	2222
S v e g a	15265

Iz ovdje iznesenih podataka očito je da se *Marija Oršić* sa svojih 105,11/16 selišta (35,1%), znatno izdvaja od ostalih prijavitelja odštete. Njena su se selišta nalazila u okviru triju imanja: Krapina, Popovec i Prašno. Na zemljištu imanja Krapina prijavila je 27,7/8 selišta u 6 urbarijalnih općina: Gjurmanec, Jesenje, Pačetina, Petrovsko, Škaričevo i Svedruža. Ranije je istaknuto da su u prijavnim tabelama, pored imena prijavitelja odštete, zabilježena i imena suposjednika »urbarialitetah«. Teško je, međutim, govoriti o posjedničkim odnosima između vlasnika i suvlasnika, jer dosadašnja literatura ovaj problem nigdje ne spominje. Ipak, jedno od standardnih pitanja Verifizierungs Protocolla: »Welchem Grundherren haben dieselben vor dem 1te Jänner 1848. dienste geleistet?«, upućuje na zaključak da su pored vlasnika imanja i suvlasnici ubirali rentu do 1. siječnja 1848, što se, međutim, ne slaže s computima koji nedvojbeno pokazuju da je kmet obavezan prema samo jednom feudalnom gospodaru. Raspoloživi izvori potpuno šute o pitanju: kako se je (i ako se je?) novčana naknada za zaostalu rentu raspoređivala između vlasnika — prijavitelja odštete i suvlasnika? Uostalom, nije nam poznato čak ni to kako i zašto je uopće došlo do relacije vlasnik-suvlasnici! Bez obzira na ova otvorena pitanja, smatram da je korisno navesti imena svih suvlasnika koji se spominju u prijavnim tabelama, jer ćemo time saznanati za mnoge plemićke obitelji ovog kraja. Dakle, suposjednici Marije Oršić

na dijelu krapinskog imanja bili su: Ljudmila Begna-Rukavina, Sidonia Erdödy-Rubido, Eduard Halper, Emilia Keglević, Samuel Keglević, Nestor Kiepach, Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Vilhelm Oršić, Josefina Ottenfels, Aloys Palffy, Henrieta Schlippenbach, Amalia Sermage, Ernestina Sermage, Martin Zoller, te župnici: krapinski (Bedenko) i svetokriški (Bradica).¹⁶²

Vlastelinstvo Popovec nalazilo se u vlasništvu obitelji Oršić, a podijeljeno je između Marije i Vilhelma. Marija je prijavila 46,3/8 selišta u 6 urbarijalnih općina: Komor, Mihovljan, Pačetina, Radoboj, Šemnica i Velika Ves. Suposjednici na ovom dijelu imanja bili su: Marko Bedeković, Ludvig Bedeković, Virgilie Bedeković, Ljudmila Begna-Rukavina, udovica Bogati, Samuel Keglević, Nestor Kiepach, Josepha Kulmer, Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Ivan Lichtenberg, Aloys Mikuletec, Vilhelm Oršić, Josepha Ottenfels, Henrieta Schlippenbach, Ana Sermage, Ernestina Sermage, Ivan Vinković, Moric Vinković, te župnici: Bradica, Bedenko, Magdalenic i Perok.¹⁶³

31,11/16 selišta pripadalo je Mariji Oršić na zemljištu imanja Prašno, a nalazilo se u 4 urbarijalne općine: Jesenje, Petrovsko, Radoboj i Šemnica. Suposjednici su joj bili: Marko Bedeković, Virgilie Bedeković, Carl Erdödy, Samuel Keglević, Nestor Kiepach, Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Vilhelm Oršić, Josepha Ottenfels, Henrieta Schlippenbach, Amalia Sermage, Ernestina Sermage, Moric Vinković, te župnici: Bedenko, Fink i Marković.¹⁶⁴

Prema tome, Marija Oršić tražila je 42275 forinti urbarijalne odštete i 3933 forinta zaostale rente, za 70% zemljišta krapinskog imanja, za jednak postotak popovečkog, a gotovo za isti postotak (68%) imanja Prašno.

Vlasnica svetokriškog imanja *Henrieta Schlippenbach* prijavila je 49,3/8 selišta u 11 urbarijalnih općina: Gjurmanec, Jesenje, Pačetina, Plemenščina, Pustodol, Sveti Križ, Šemnica, Velika Ves, Vrtnjakovec i Toplice, tražeći 19750 forinti za odštetu i 2222 forinti zaostale rente. Njeni suposjednici bili su: Marko Bedeković, Virgilie Bedeković, Ljudmila Begna-Rukavina, Olga Erdödy, Emilia Keglević, Samuel Keglević, Nestor Kiepach, Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Joseph Lernkovich, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Franc Maggar, Franc Novak, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Gustav Osegovich, Josepha Ottenfels, Ana Sermage, Ernestina Sermage, Ivan Vinković, Moric Vinković, Sigmund Woikffy; župnici: svetokriški i toplički.¹⁶⁵

Za 49 selišta imanja Hiacintovo *Samuel Keglević* tražio je urbarijalnu odštetu od 19600 forinti i 1865 forinti u ime zaostale rente. Zemljišne čestice ovog imanja nalazile su se u 14 urbarijalnih općina: Gjurmanec, Jesenje, Mihovljan, Pačetina, Petrovsko, Pustodol, Plemenščina, Svedruža, Sveti Križ, Šemnica, Škaričevo, Velika Ves, Vrtnjakovec i Toplice. Sumaran pregled svih Keglevićevih suposjednika izgleda ovako: Janko Car, Antun Bedeković, Marko Bedeković, Mikula Bedeković, Olga Erdödy, udova Galliuuff, Eduard

¹⁶² *AHZ*, Operati, kut. 54, fasc. 404.

¹⁶³ Isto, kut. 85, fasc. 651.

¹⁶⁴ Isto, kut. 86, fasc. 657.

¹⁶⁵ Isto, kut. 37, fasc. 273.

Halper, Adolf Keglević, Emilia Keglević, Julius Keglević, Nestor Kiepatch, Alexandar Kralj, Antun Kuctić, baron Kulmer, Mihalj Lacković, Franc Mađar, Franjo Novak, Ivan N. Oršić, Vilhelm Oršić, Cecilia Ottenfels, Josefina Ottenfels, grof. Palffy, Mirko Pastari, Antun Rubido, Henrieta Schlippenbach, Ana Sermage, Ivan N. Sermage, Adam Skuly, Mirko Vinković, Simun (Sigmund) Wojkffy, Martin Zoller; nasljednici: Mikule Bužić, grofova Esterhazy, Franca Geomerecz, Josipa Horvat, Julija Keglevića, Alexandra Mađar, udove Magdalenić, Teresie Pisačić, Alfreda Rukavine, Mirka Volich; župnici: konopski, krapinski, mihovljanski, svetokriški i toplički.¹⁶⁶

Mihael (Mihalj) Lacković, vlastelin dobra Pretkovec tražio je za 35,4/8 selišta smještenih u 6 urbarijalnih općina: Mihovljan, Pačetina, Petrovsko, Radoboj, Svedruža i Škaričevo, odštetu od 14200 forinti, a za zaostalu rentu 1808 forinti. Njegovi suposjednici bili su: Julije Car, Anton Erdödy, Eduard Halper, Samuel Keglević, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, grof Palffy, Anton Rubido, Ana Sermage, Andrija Vinković; župnici: konopski, krapinski i mihovljanski.¹⁶⁷

Zemljište koje je prijavio *Vilhelm Oršić* pripadalo je imanjima: Krapina, Popovec i Prašno. Za 4,6/8 selišta krapinskog imanja u Gjurmancu, Jesenju, Petrovskom i Škaričevu, tražio je 1900 forinti odštete i 275 forinti zaostale rente. Ovdje su mu bili suposjednici: Ljudmila Begna-Rukavina, Olga Erdödy, Eduard Halper, Samuel Keglević, Nestor Kiepatch, Mihalj Lacković, Antun Lerhenthal, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Mirtl, Marija Oršić, Josefina Ottenfels, Ana Sermage, Martin Zoller, te petrovski župnik.¹⁶⁸

Na popovečkom imanju koje se, kako je već istaknuto, nalazilo u vlasništvu obitelji Oršić, Vilhelm je tražio odštetu od 7700 forinti za 19,2/8 selišta u 5 urbarijalnih općina: Mihovljan, Pačetina, Radoboj, Semnica i Velika Ves. Suposjednici: Ljudmila Begna-Rukavina, Josef Bellošević, udovica Bogati, Emerich Keglević, Janko Keglević, Moric Keglević, Samuel Keglević, Josepha Kulmer, Mihalj Lacković, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Marija Oršić, Franc Pedhaš, Imbro Pedhaš, Pisačić, Ana Sermage, Švigel, Ivan Vinković, Moric Vinković; župnici: krapinski, mihovljanski, radobojski i svetokriški.¹⁶⁹

Na imanju Prašno Vilhelm Oršić imao je 3,4/8 selišta u samo jednoj urbarijalnoj općini — Radoboj, za koje zemljište je tražio 1400 forinti odštete i 490 forinti zaostale rente. Suposjednici: Samuel Keglević, Marija Oršić, Ana Sermage, Ivan Vinković, Moric Vinković; župnici: krapinski i radobojski.¹⁷⁰

Ukupno uzevši Vilhelm Oršić prijavio je 27,4/8 selišta, pa je, prema tome, posjedovao 11,8‰ krapinskog imanja, 29,3‰ popovečkog i samo 7,5‰ selišne zemlje dobra Prašno.

Krapinski župnik *Ivan Bedenko* prijavio je 14,3/8 selišta (5750 forinti odštete i 3076 forinti zaostale rente), u 5 urbarijalnih općina: Krapina, Pačetina, Petrovsko, Radoboj i Škaričevo. Njegovi suposjednici bili su: Ljudmila

---

¹⁶⁶ Isto, kut. 38, fasc. 284.

¹⁶⁷ Isto, kut. 87, fasc. 669.

¹⁶⁸ Isto, kut. 54, fasc. 402.

¹⁶⁹ Isto, kut. 85, fasc. 650.

¹⁷⁰ Isto, kut. 86, fasc. 656.

Begna-Rukavina, Olga Erdödy, Eduard Halper, Samuel Keglević, Nestor Kiepatch, Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Josepha Ottenfels, Henrieta Schlippenbach, Ana Sermage, Ivan Vinković, Moric Vinković; župnici: petrovski, radobojski i svetokriški.¹⁷¹

Anton Meninger v. Lerhenthal prijavio je 11,6/8 selišta (4700 forinti odštete i 412 forinti zaostale rente), od čega je 5 selišta bilo u sastavu imanja Krapina (u općinama: Gjurmanec, Jesenje i Petrovsko), a 6,6/8 selišta u sklopu imanja Prašno u urbarijalnim općinama Radoboj i Šemnica. Suposjednici u Krapini bili su: Sidonia Erdödy-Rubido, Samuel Keglević, Nestor Kiepatch, Mihalj Lacković, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Henrieta Schlippenbach, Ana Sermage, Ernestina Sermage, te petrovski župnik,¹⁷² a na zemljištu vlastelinstva Prašno: Marko Bedeković, Virgilie Bedeković, Samuel Keglević, Nestor Kiepatch, Ivan Nepomuk Lichtenberg, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Ana Sermage, Ivan Vinković, te župnici: krapinski, radobojski i svetokriški.¹⁷³

Najmanje prijavljenog zemljišta — svega 7,4/8 selišta, a time i najmanji novčani iznos za urbarijalnu odštetu (3000 forinti), ali ne i za zaostalu rentu (1124 forinta), imao je *Ivan Nepomuk Lichtenberg*. Njegova selišna zemlja nalazila se u okviru dvaju imanja: Krapine i Prašna. U Krapini u urbarijalnim općinama Gjurmanec i Preseka prijavio je 2,1/8 selišta, a nalazimo ove suposjednike: Mihalj Lacković, Anton Lerhenthal, Marija Oršić, Samuel Keglević, Vilhelm Oršić, Henrieta Schlippenbach, Ana Sermage.¹⁷⁴

Na imanju Prašno Ivan Nepomuk Lichtenberg prijavio je 5,3/8 selišta u 3 urbarijalne općine: Jesenje, Radoboj i Šemnica. Ovdje su mu suposjednici bili: Antun Lerhenthal, Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Imbro Vinković, Ivan Vinković, Moric Vinković, te radobojski župnik.¹⁷⁵

Sumaran pregled svih suposjednika pokazuje da se u krapinskom kraju spominje 45 plemićkih obitelji, i to: Bedeković, Bellošević, Bogati, Bužić, Car, Erdödy, Esterhazy, Geomerecz, Halper, Horvat, Keglević, Kiepatch, Kralj, Kuctić, Kulmer, Lacković, Lerhenthal, Lernkovich, Lichtenberg, Mađar, Magdalenić, Maggar, Mikuletec, Mirtl, Novak, Oršić, Osegovich, Ottenfels, Palfy, Pastari, Pedhaš, Pisačić, Rubido, Rukavina, Samore, Schlippenbach, Sermage, Skuly, Szvirčić, Švigel, Vinković, Woikffy, Volich, Zoller. Uzimajući u obzir samo prezimena tih obitelji, gruba procjena pokazuje da je njih oko 30% stranog porijekla. Nije nam, međutim, poznato odakle i kada su se oni naselili u ove krajeve i jesu li uopće boravili u dvorcima odnosno kurijama Hrvatskog zagorja ili su pak vođenje gospodarstva prepuštali samo upraviteljima svojih imanja. Pored svjetovnih feudalaca spominje se i 7 župnika: konopski, krapinski, mihovljanski, petrovski, radobojski i toplički.

Priložene tablice jasno pokazuju rascjepkanost zagorskih vlastelinstava prema podacima iz prijavnih tabela, tj. početkom zemljorasterećenja. Očito

¹⁷¹ Isto, kut, 54, fasc. 405.

¹⁷² Isto, kut, 54, fasc. 403.

¹⁷³ Isto, kut, 86, fasc. 657.

¹⁷⁴ Isto, kut, 54, fasc. 406.

¹⁷⁵ Isto, kut, 86, fasc. 659.

je da je Samuel Keglević prijavio selišta u najviše urbarijalnih općina — ukupno 14, slijede Marija Oršić i Henrieta Schlippenbach čije se zemljišne čestice nalaze u 11 općina; Vilhelm Oršić tražio je urbarijalnu odštetu za selišta u 9 općina, Mihael (Mihalj) Lacković u 6, a župnik Bedenko, Anton Meninger v. Lerhenthal i Ivan Nepomuk Lichtenberg u 5 općina. Zanimljivo je da su Oršići — Marija i njen sin Vilhelm — imali najveći broj selišta u Radoboju, i to oboje po 30% od njihovog prijavljenog zemljišnog fonda. Dakako, postotak ne pokazuje i stvarno stanje u veličini zemljišta, jer je u Radoboju Marija raspolagala sa 32 selišta, a Vilhelm sa mnogo manje — svega 8,4/8. U istoj urbarijalnoj općini Anton Meninger v. Lerhenthal prijavio je 4,5/8 selišta što pak čini gotovo 40% njegove zemlje. Naprotiv, Samuel Keglević imao je najviše zemlje u Pačetini (14,1/8 selišta ili 30%) i u Vrtnjakovcu (10,6/8 selišta ili 22%), što znači da je samo u ove dvije urbarijalne općine imao više od 50% zemlje. Mnogo izrazitiju grupaciju zemljišta u dvije urbarijalne općine susrećemo kod Mihaela Lackovića. Premda je ovaj bivši feudalni gospodar imanja Pretkovec prijavio selišta u 6 općina, gotovo 80% zemlje nalazilo se u Škaričevu i Petrovskom. Naime, na prvu urbarijalnu općinu odnosi se 48%, a na drugu 30%. Sa 6 selišta u Pačetini krapinski župnik Bedenko imao je najviše zemlje (42%) upravo u ovoj općini, dok najmanju razliku u broju selišta rascjepkanih u 5 općina nalazimo kod Ivana Nepomuka Lichtenberga čije se zemljište kreće od 6/8 do 2 selišta.

Urbarijalna općina	Marija Oršić	Henrieta Schlippenbach
	Prijavljeno zemljište u selištima	
Gjurmanec	11	3,7/8
Jesenje	13,3/16	2,3/8
Komor	3,6/8	—
Krapina	—	—
Mihovljan	4,5/8	—
Pačetina	2,7/8	9,6/8
Petrovsko	7,3/8	—
Plemenščina	—	1,5/8
Preseka	—	—
Pustodol	—	12,1/8
Putkovec	—	1,2/8
Radoboj	32	—
Svedruža	1,7/8	—
Sveti Križ	—	3,4/8
Šemnica	10,3/8	7,4/8
Škaričevo	3	—
Toplice	—	7/8
Velika Ves	15,5/8	1
Vrtnjakovec	—	5,4/8
Svega	105,11/16	49,3/8

Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda ...

Urbarijalna općina	Samuel Keglević	Mihael Lacković
	Prijavljeno zemljište u selištima	
Gjurmanec	7/8	—
Jesenje	3,6/8	—
Komor	—	—
Krapina	—	—
Mihovljan	3/8	2
Pačetina	14,1/8	1,2/8
Petrovsko	7/8	11
Plemenščina	2	—
Preseka	—	—
Pustodol	2	—
Putkovec	—	—
Radoboj	—	2,4/8
Svedruža	5/8	1,5/8
Sveti Križ	1,3/8	—
Šemnica	5/8	—
Škaričevo	4,1/8	17,1/8
Toplice	6,5/8	—
Velika Ves	7/8	—
Vrtnjakovec	10,6/8	—
Svega	49	35,4/8

Urbarijalna općina	Vilhem Oršić	župnik Bedenko
	Prijavljeno zemljište u selištima	
Gjurmanec	1,2/8	—
Jesenje	1,4/8	—
Komor	—	—
Krapina	—	2,2/8
Mihovljan	4,3/8	—
Pačetina	2,2/8	6
Petrovsko	1	4/8
Plemenščina	—	—
Preseka	—	—
Pustodol	—	—
Putkovec	—	—
Radoboj	8,4/8	3,3/8
Svedruža	—	—
Sveti Križ	—	—
Šemnica	6/8	—
Škaričevo	1	2,2/8
Toplice	—	—
Velika Ves	6,7/8	—
Vrtnjakovec	—	—
Svega	27,4/8	14,3/8

Štefanija Popović

Urbarijalna općina	Anton Meninger	Ivan N. Lichtenberg
	Prijavljeno zemljište u selištima	
Gjurmanec	2,2/8	1,3/8
Jesenje	1,1/8	1,3/8
Komor	—	—
Krapina	—	—
Mihovljan	—	—
Pačetina	—	—
Petrovsko	1,5/8	—
Plemenščina	—	—
Preseka	—	6/8
Pustodol	—	—
Putkovec	—	—
Radoboj	4,5/8	2
Svedruža	—	—
Sveti Križ	—	—
Šemnica	2,1/8	2
Škaričevo	—	—
Toplice	—	—
Velika Ves	—	—
Vrtnjakovec	—	—
Svega	11,6/8	7,4/8

Napokon, valja reći i to da je gledajući u prosjeku Marija Oršić imala najviše selišta (9,6/8) po jednoj urbarijalnoj općini, kako to pokazuje ova tablica.

Prijavitelji odštete	Prijavljeno zemljište		Prosječno selišta po 1 urb. općini
	u sel.	u br. urb. općina	
Marija Oršić	105,11/16	11	9,6/8
Henrieta Schlippenbach	49,3/8	11	4,4/8
Samuel Keglević	49	14	3,4/8
Mihael Lacković	35,4/8	6	6
Vilhelm Oršić	27,4/8	9	3
župnik Bedenko	14,3/8	5	2,7/8
Anton Meninger	11,6/8	5	2,3/8
Ivan N. Lichtenberg	7,4/8	5	1,4/8

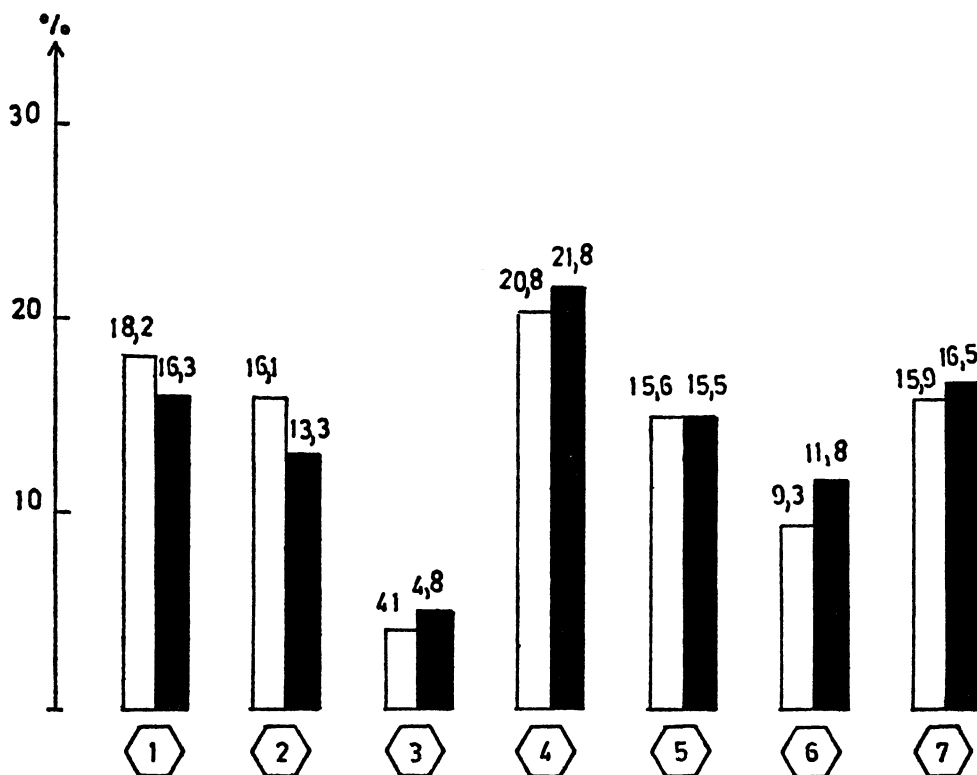
III. POSJEDOVNI ODNOSI PREMA OPERATIMA ZEMLJORASTERETNOG RAVNATELJSTVA IZ 1854. I PROMJENE U STRUKTURI SELJAČKIH GOSPODARSTAVA

1. Opseg i sastav vlastelinstava u krapinskom kraju u procesu zemljorasterećenja (po stanju 1854)

Na temelju analize computa (dakle, do 1848), već je istaknuto da je istraživanih sedam imanja obuhvaćalo zemljište od 354,1/8 selišta gdje je živjelo 508 obitelji. Međutim, god. 1854. Komisiji je prijavljeno 301,1/16 selišta (4515,9 jutara oranica i 1505,3 kosca livada), s popisanim 461 domaćinstvom. Nije poznato zbog čega je došlo do ovih promjena koje su najizrazitije kod imanja Popovec gdje se zemljišni fond smanjio za 38,2/8 selišta, a broj obitelji čak za 101. Naprotiv, na imanju Hiacintovo broj domaćinstava povećao se za 11, a zemljište za svega 5/8 selišta. Povećanje broja obitelji bilježimo i na krapinskom imanju, i to čak za 21, dok se broj selišta smanjio za 6/8. U odnosu na razdoblje do 1848. manje zemljišta pripadalo je i krapinskom župniku, i to za 2,7/8 selišta, ali sada nalazimo jednu obitelj više. Smanjenje zemljišta, a povećanje broja domaćinstava prisutno je i na imanju Prašno koje je god. 1854. manje za 8,11/16 selišta, a brojnije za 10 obitelji. Isti broj obitelji više imao je i vlastelin Pretkovca, a razliku u zemljištu mnogo manju — 1,6/8 selišta. Do neznatnih promjena došlo je i na imanju Sveti Križ gdje se broj domaćinstava povećao za 3, a opseg zemljišta smanjio za 3/8 selišta.¹⁷⁶ Jedan od momenata koji je uzrokovao povećanje broja domaćinstava svakako je i cijepanje kućnih zadruga, no o tom problemu bit će govora kasnije.

Red. br.	Vlastelinstva	Posjednici		Zemljište	
		u br.	u %	u sel.	u %
1.	Hiacintovo	84	18,2	49	16,3
2.	Krapina	74	16,1	40,1/8	13,3
3.	Župa Krapina	19	4,1	14,3/8	4,8
4.	Popovec	96	20,8	65,5/8	21,8
5.	Prašno	72	15,6	46,11/16	15,5
6.	Pretkovec	43	9,3	35,5/8	11,8
7.	Sveti Križ	73	15,9	49,5/9	16,5
Svega		461	100,0	301,1/16	100,0

¹⁷⁶ Isto, kut 37, fasc. 273; kut. 38, fasc. 284; kut. 54, fasc. 402, 403, 404, 405, 406; kut. 85, fasc. 650, 651; kut. 86, fasc. 656, 657, 658, 659; kut. 87, fasc. 669.

Sl. 10. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) na imanjima: 1) Hiacintovo, 2) Krapina, 3) Župa Krapina, 4) Popovec, 5) Prašno, 6) Pretkovec i 7) Sveti Križ (1854).

2. Seljački posjedi i njihova selišna zemlja

Analiza strukture seljačkog posjeda učinjena prema podacima iz prijavnih tabela, kao i analiza vlastelinskog posjeda obuhvaća već spomenutu 461 seljačku obitelj i zemljište od 301,1/16 selišta u okviru 19 urbarijalnih općina. U odnosu na situaciju do 1848. broj porodica smanjen je za 47, a zemljište za 53,1/16 selišta. Promjene u broju obitelji i veličini zemljišta bilježimo u gotovo svim općinama (točnije u 17 ili 90%), a da bi one bile zornije, formirane su slijedeće kategorije (ujedno su navedene i urbarijalne općine koje spadaju u određenu grupu): 1) isti broj obitelji — ista količina zemljišta; Plemenščina, Putkovec; 2) isti broj obitelji — više zemljišta: Šemnica; 3) isti broj obitelji — manje zemljišta: Svedruža; 4) više obitelji — ista količina zemlje: Pačetina (zemljište je, istina, veće, ali za samo 2/8 selišta, dok je broj obitelji veći za 9, pa zato dolazi u ovu kategoriju), Sveti Križ, Vrtnjakovec;

5) više obitelji — više zemljišta: Komor, Mihovljan, Petrovsko, Velika Ves; 6) više obitelji — manje zemljišta: Skaričevo; 7) manje obitelji — više zemljišta: Pustodol; 8) manje obitelji — manje zemljišta: Gjurmanec, Jesenje, Krapina, Preseka, Radoboj, Toplice. Vidimo da je najbrojnija osma kategorija sa 6 urbarijalnih općina, slijedi peta sa 4, pa četvrta sa 3, prva sa 2, te druga, treća, šesta i sedma sa po jednom urbarijalnom općinom. Dakle, god. 1854. u Gjurmancu, Jesenju, Krapini, Preseki, Radoboju i Toplicama ima ukupno 97 obitelji i 65,15/16 selišta manje nego prije 1848. Najveće su se promjene zbile u Preseki gdje se smanjio broj obitelji za 19 (86,4%), a zemljište za 9,3/8 selišta (91,5%). Prema computima u Radoboju je bilo 119 obitelji, a sada ih ima 40 manje (33,6%). Zanimljivo je da se u ovoj urbarijalnoj općini za jednak postotak smanjio i zemljišni fond, naime za 26,27/32 selišta. U petoj grupi imamo ukupno 20 obitelji (22,0%) i 15,3/8 selišta (25,0%) više nego prije 1848. od čega se samo na Veliku Ves odnosi 11 porodica i 6,2/8 selišta.¹⁷⁷

Istraživana arhivska građa, međutim, ne objašnjava kada i zašto su nastale promjene u osmoj, a niti u drugoj, trećoj, petoj i sedmoj grupi. Može se jedino reći da je situacija u četvrtoj, pa i u šestoj grupi posljedica dijeljenja kućnih zadruga.

Urbarijalna općina	Hiacintovo		Krapina	
	P	Z	P	Z
Gjurmanec	1	7/8	29	15,7/8
Jesenje	12	3,6/8	19	8,6/8
Komor	—	—	—	—
Krapina	—	—	—	—
Mihovljan	1	3/8	—	—
Pačetina	18	14,1/8	1	4/8
Petrovsko	3	7/8	15	8,3/8
Plemenščina	5	2	—	—
Preseka	—	—	3	6/8
Pustodol	2	2	—	—
Putkovec	—	—	—	—
Radoboj	—	—	—	—
Svedruža	1	5/8	2	1,7/8
Sveti Križ	3	1,3/8	—	—
Šemnica	2	5/8	—	—
Škaričevo	9	4,1/8	5	4
Toplice	9	6,5/8	—	—
Velika Ves	2	7/8	—	—
Vrtnajokvec	16	10,6/8	—	—
S v e g a	84	49	74	40,1/8

¹⁷⁷ Isto.

Štefanija Popović

Urbarijalna općina	Župa Krapina		Popovec	
	P	Z	P	Z
Gjurmanec	—	—	—	—
Jesenje	—	—	—	—
Komor	—	—	4	3,6/8
Krapina	2	2,2/8	—	—
Mihovljan	—	—	8	9
Pačetina	10	6	5	4,5/8
Petrovsko	2	4/8	—	—
Plemenščina	—	—	—	—
Preseka	—	—	—	—
Pustodol	—	—	—	—
Putkovec	—	—	—	—
Radoboj	3	3,3/8	31	21,2/8
Svedruža	—	—	—	—
Sveti Križ	—	—	—	—
Šemnica	—	—	8	4,4/8
Škaričevo	2	2,2/8	—	—
Toplice	—	—	—	—
Velika Ves	—	—	40	22,4/8
Vrtnjakovec	—	—	—	—
Svega	19	14,3/8	96	65,5/8

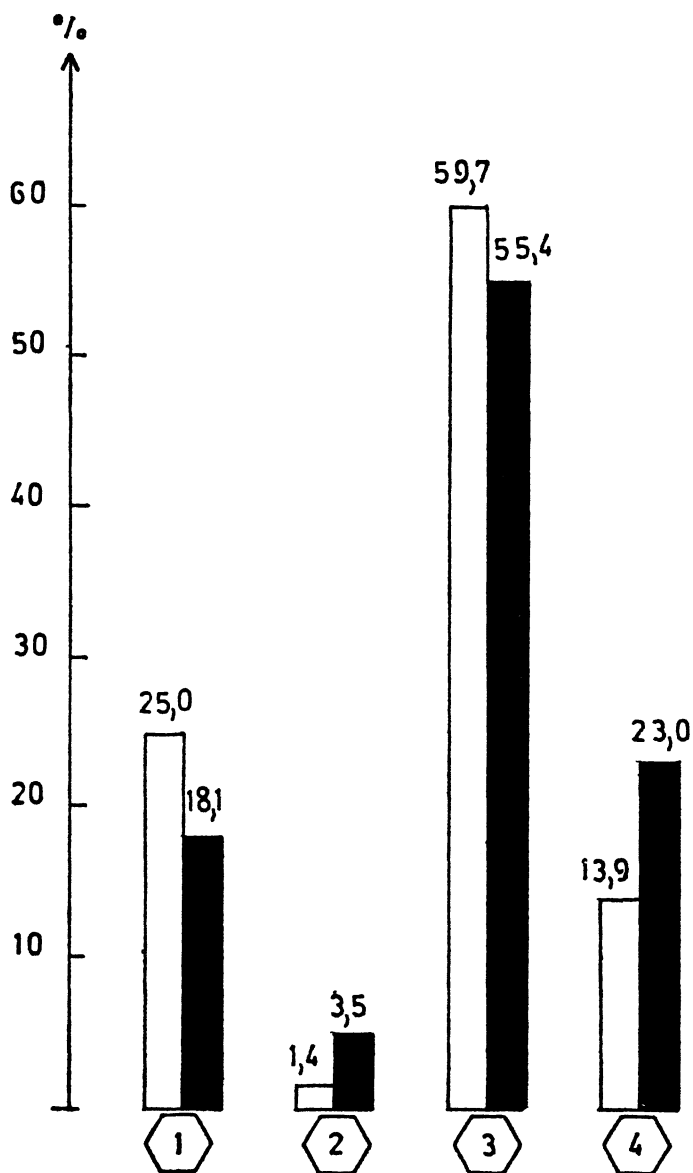
Urbarijalna općina	Prašno		Pretkovec		Sveti Križ	
	P	Z	P	Z	P	Z
Gjurmanec	—	—	—	—	12	3,7/8
Jesenje	18	8,7/16	—	—	4	2,3/8
Komor	—	—	—	—	—	—
Krapina	—	—	—	—	—	—
Mihovljan	—	—	1	2	—	—
Pačetina	—	—	1	1,2/8	11	9,6/8
Petrovsko	1	1,5/8	13	11	—	—
Plemenščina	—	—	—	—	3	1,5/8
Preseka	—	—	—	—	—	—
Pustodol	—	—	—	—	12	12,2/8
Putkovec	—	—	—	—	3	1,2/8
Radoboj	43	25,7/8	2	2,4/8	—	—
Svedruža	—	—	2	1,5/8	—	—
Sveti Križ	—	—	—	—	6	3,4/8
Šemnica	10	10,6/8	—	—	12	7,5/8
Škaričevo	—	—	24	17,2/8	—	—
Toplice	—	—	—	—	2	7/8
Velika Ves	—	—	—	—	1	1
Vrtnjakovec	—	—	—	—	7	5,4/8
Svega	72	46,11/16	43	35,5/8	73	49,5/8

Urbarijalna općina	Svega			
	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
Gjurmanec	42	9,1	20,5/8	6,9
Jesenje	53	11,5	23,5/16	7,8
Komor	4	1,0	3,6/8	1,2
Krapina	2	0,4	2,2/8	0,8
Mihovljan	10	2,2	11,3/8	3,9
Pačetina	46	10,0	36,2/8	12,0
Petrovsko	34	7,4	22,1/8	7,4
Plemenščina	8	1,7	3,5/8	1,3
Preseka	3	0,7	6/8	0,2
Pustodol	14	3,0	14,2/8	4,7
Putkovec	3	0,6	1,2/8	0,4
Radoboj	79	17,1	53	17,6
Svedruža	5	1,1	4,1/8	1,4
Sveti Križ	9	1,9	4,7/8	1,6
Šemnica	32	6,9	22,4/8	7,5
Škaričevo	40	8,7	27,5/8	9,2
Toplice	11	2,4	7,4/8	2,5
Velika Ves	43	9,3	24,3/8	8,1
Vrtnjakovec	23	5,0	16,2/8	5,4
Svega	461	100,0	301,1/16	100,0

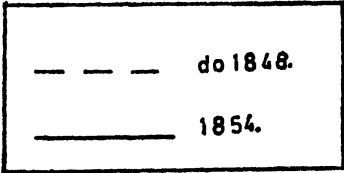
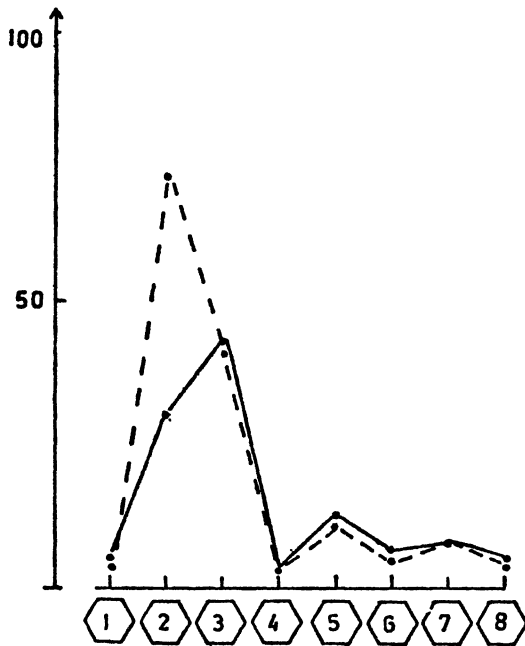
3. Imanje Prašno

Veličina ovog imanja, čije su se zemljišne čestice i seoska domaćinstva nalazila u samo četiri urbarijalne općine, iznosila je 46,11/16 selišta (700,3 jutra oranica i 233,4 kosca livada), gdje su obitavale 72 obitelji među kojima su i 2 non sessionalista. Više od polovice evidentiranih obitelji (43 ili 59,7%) kao i prijavljenih selišta (25,7/8 ili 55,4%) bilo je u urbarijalnoj općini Radoboj, a svaka je obitelj obrađivala u prosjeku 5/8 selišta. 18 domaćinstava i 8,7/16 selišta nalazimo u Jesenu (prosječno 4/8 selišta po jednoj obitelji). U Šemnici je na zemljištu od 10,6/8 selišta živjelo 10 obitelji, dok je jedna obitelj u Petrovskom imala 1,5/8 selišne zemlje.

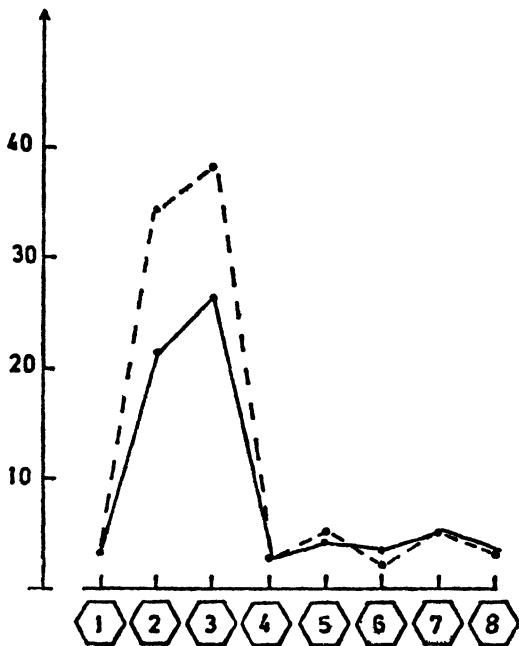
Sl. 11. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) na imanju Prašno u: 1) Jesenju, 2) Petrovskom, 3) Radoboju i 4) Šemnici (1854).

Posjednici u broju

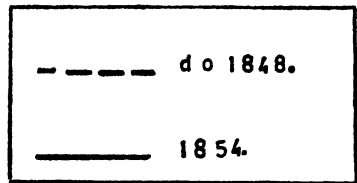
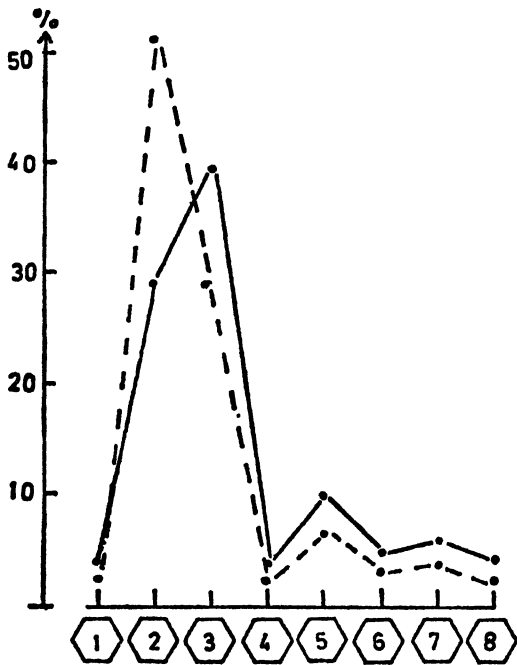

- IMANJA**
- 1 Župa Krapina
  - 2 Popovec
  - 3 Prašno
  - 4 Pretkovec
  - 5 Župa Radoboj
  - 6 Šašincev
  - 7 Šenjugo
  - 8 Zelina

Zemljište u selištima

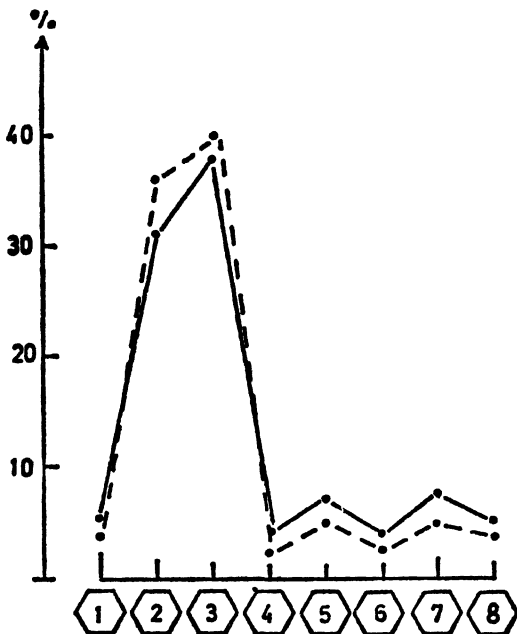

Posjednici

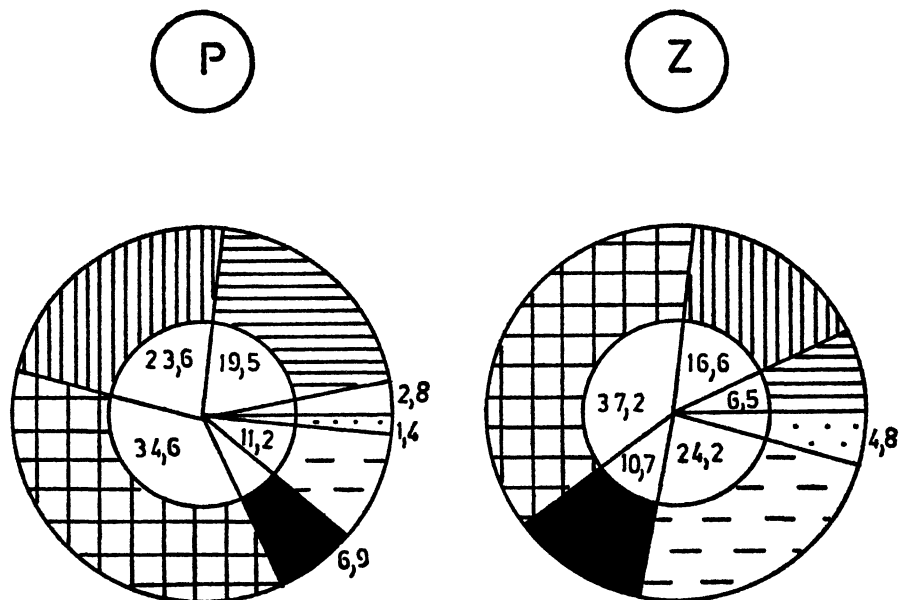
- IMANJA**
- 1 Župa Krapina
  - 2 Popovec
  - 3 Prašno
  - 4 Pretkovec
  - 5 Župa Radoboj
  - 6 Šašinovec
  - 7 Šenjugo vo
  - 8 Zelina

Zemljište

Red. br.	Urbarijalna općina	Posjednici		Zemljište	
		u br.	u %	u sel.	u %
1.	Jesenje	18	25,0	8,7/16	18,1
2.	Petrovsko	1	1,4	1,5/8	3,5
3.	Radoboj	43	59,7	25,7/8	55,4
4.	Šemnica	10	13,9	10,6/8	23,0
Svega		72	100,0	46,11/16	100,0

Sitni selišni posjed, na kome je obitavala 31 seljačka obitelj (43,1%), daje osnovno obilježje strukturi zemljišta ovog imanja. Premda kao grupacija gazdinstava najbrojnije, one su obrađivale svega 10,13/16 selišta (23,1% zemlje). Na srednjem posjedu živjelo je 25 domaćinstava (34,6%), pa je, prema tome, 56 obitelji (77,7% posjednika) imalo gazdinstva manja od 8/8 selišta, a pripadalo im je 28,3/16 selišne zemlje (60,3%). Pet cjeloselaca i 9 porodica čije je zemljište veće od 1 selišta (ukupno 19,5% posjednika), raspolagalo je s 18,4/8 selišta ili 39,7%, dok na 2 želira otpada 2,8% posjednika.¹⁷⁸

Sl. 14a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Prašno (1854).

¹⁷⁸ Isto, kut. 86, fasc. 656, 657, 658, 659.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	2	2,8	—	—
1/8	3	4,2	3/8	0,8
3/16	1	1,4	3/16	0,4
2/8	10	13,9	2,4/8	5,3
3/8	6	8,3	2,2/8	4,8
4/8	11	15,3	5,4/8	11,8
5/8	13	18,0	8,1/8	17,4
2/3	3	4,2	2	4,3
6/8	5	6,9	3,6/8	8,0
7/8	4	5,5	3,4/8	7,5
8/8	5	6,9	5	10,7
17/16	2	2,8	2,1/8	4,6
9/8	1	1,4	1,1/8	2,4
11/8	2	2,8	2,6/8	5,9
13/8	2	2,8	3,2/8	7,0
16/8	1	1,4	2	4,3
18/8	1	1,4	2,2/8	4,8
Svega	72	100,0	46,11/16	100,0

4. Urbarijalna općina Radoboj

Uspoređujući broj selišta izračunatih prema computima s veličinom prijavljenog zemljišta, najveću razliku nalazimo upravo u ovoj urbarijalnoj općini. Razumljivo, ova je razlika prisutna i u broju seljačkih obitelji. Nisu se, međutim, promijenila imanja čije su zemljišne čestice zabilježene i u computima i u prijavnim tabelama. Dakle, kao i do 1848. radi se o vlastelinstvima: Župa Krapina, Popovec, Prašno i Pretkovec, te Župa Radoboj, Šašinovec, Senjugovo i Zelina.

Imanja	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
Župa Krapina	3	2,8	3,3/8	4,9
Popovec	31	29,2	21,2/8	31,1
Prašno	43	40,6	25,7/8	37,9
Pretkovec	2	1,9	2,4/8	3,7
Zajedno	79	74,5	53	77,6
Župa Radoboj	12	11,3	4,5/8	6,7
Šašinovec	5	4,7	2,4/8	3,7
Senjugovo	6	5,7	4,6/8	7,0
Zelina	4	3,8	3,3/8	4,9
Zajedno	27	25,5	15,2/8	22,4
Svega	106	100,0	68,2/8	100,0

Bivši feudalni vlasnici prvih četiriju imanja, koja su, da se podsjetimo, obrađivana u magistarskoj radnji, tražili su odštetu za 53 selišta (795 jutara oranica i 265 kosaca livada), gdje je živjelo 79 seljačkih obitelji, dok su bivši gospodari druge grupe imanja prijavili 15,2/8 selišta (228,7 jutara oranica i 76,2 kosca livada), na kojem je zemljištu prebivalo 27 porodica. Prema tome, u ovoj urbarijalnoj općini od Komisije je traženo 27300 forinti odštete za ukupno prijavljenih 68,2/8 selišta.

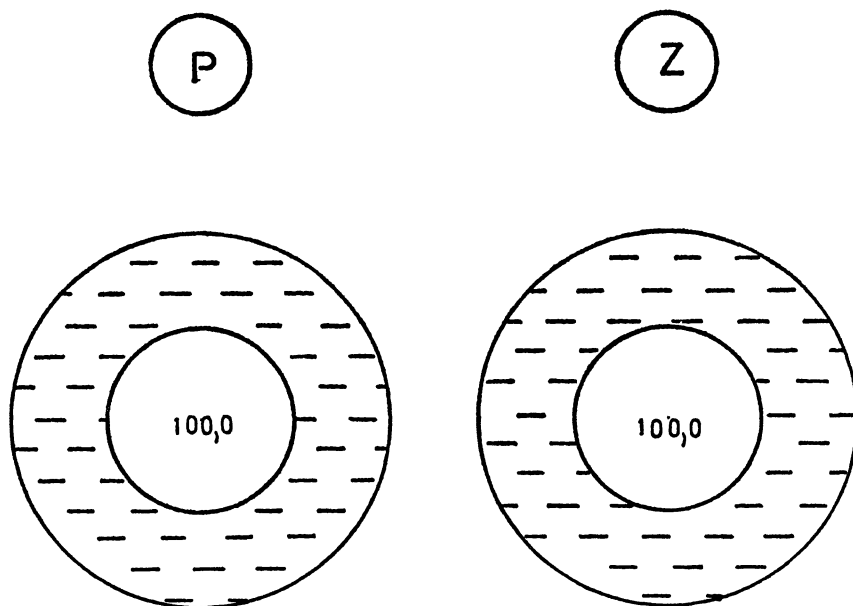
Usporedimo li podatke iz 1854. o veličini zemljišta, kao i o broju seljačkih obitelji s podacima izračunatim prema computima (v. poglavlje I/4), vidimo da je u trenutku prijavljivanja urbarijalne odštete broj selišta umanjnjen za 25,19/24 (27,4%), a broj posjednika za 37 (25,9%). Najveća razlika prisutna je na popovečkom dijelu Radoboja gdje je zemljište manje za 13,7/24 selišta (38,5%), a sada ne nalazimo čak 42 seoske obitelji (57,5%), koje su evidentirane prije 1848. Međutim, imanje Prašno bogatije je za jedno domaćinstvo, ali siromašnije za 12,7/8 selišta. Zbog čega je došlo do osiromašnja zemljom ovih seljačkih porodica (do 1848. jedna je obitelj u prosjeku obrađivala jedno cijelo selište, a 1854. samo 5/8), nije nam poznato. Ne bi se moglo reći da se ovdje radi o cijepanju kućnih zadruga (broj domaćinstava povećao se za samo jedno), već ostaje otvoreno pitanje zašto se početkom zemljorasterećenja smanjio zemljišni fond? Izvori na žalost o tome šute, kao što ne daju nikakve informacije ni o promjenama na pojedinim vlastelinstvima čije su se čestice nalazile u preostalih 18 urbarijalnih općina. Pored zemljišta koje je bilo u sklopu imanja Popovec i Prašno u Radoboju bilježimo razlike i u broju posjednika i u veličini selišta i na ostalim analiziranim vlastelinstvima, osim Pretkovca, Šenjuga i Zeline, što ilustriraju priloženi grafikoni.

Krapinski župnik Ivan Bedenko tražio je urbarijalnu odštetu za 3,3/8 selišta (50,6 jutara oranica i 16,9 kosaca livada), gdje nalazimo samo dvije kategorije gazdinstva, i to obje veće od 1 selišta, naime, 17/16 (2 obitelji) i 10/8 (1 obitelj).¹⁷⁹

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
17/16	2	66,7	2,1/8	63,0
10/8	1	33,3	1,2/8	37,0
Svega	3	100,0	3,3/8	100,0

¹⁷⁹ Isto, kut. 54, fasc. 405.

Marija i Vilhelm Oršić, bivši feudalni gospodari imanja Popovec, prijavili su u Radoboju 21,2/8 selišta (318,7 jutara oranica i 106,2 kosca livada). Na njihovom dijelu ove urbarijalne općine živjela je 31 obitelj, a spominje se 7 kategorija gazdinstava. Dominirao je srednji selišni posjed, gdje nalazimo 17 obitelji (54,9%), koje su obitavale na gazdinstvima veličine: 4/8 selišta (7 obitelji, 5/8 (2 obitelji), 6/8 (8 obitelji), a koje su uživale polovicu prijavljenog zemljišta, tj. 50,6% (10,6/8 selišta). Na sitnom posjedu živjelo je 6 obitelji

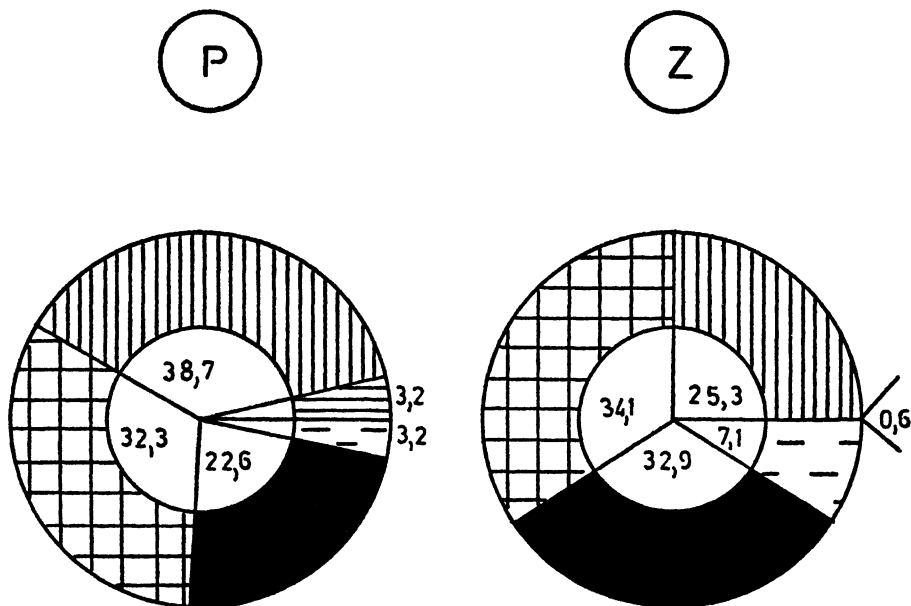
Sl. 14b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Zupe Krapina u Radoboju (1854).

(19,3%), i to: na 1/8 selišta 1 obitelj, a na 3/8 selišta 5 obitelji. Njima su pripadala 2 selišta (9,4% zemljišta). Prema tome, na zemljištu manjem od 1 selišta obitavale su 23 seljačke obitelji (74,2%), a pripadalo im je više od polovice zemljišta (60,0%). Sedam je cjeloselaca (22,6%), dok jedna obitelj (3,2%) ima zemljište veće od 1 selišta, a obje ove kategorije obuhvaćaju 8,4/8 selišta (40,0%).¹⁸⁰

¹⁸⁰ Isto, kut. 85, fasc. 650, 651.

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	1	3,2	1/8	0,6
2/8	—	—	—	—
3/8	5	16,1	1,7/8	8,8
4/8	7	22,6	3,4/8	16,5
5/8	2	6,5	1,2/8	5,9
6/8	8	25,8	6	28,2
7/8	—	—	—	—
8/8	7	22,6	7	32,9
12/8	1	3,2	1,4/8	7,1
Svega	31	100,0	21,2/8	100,0

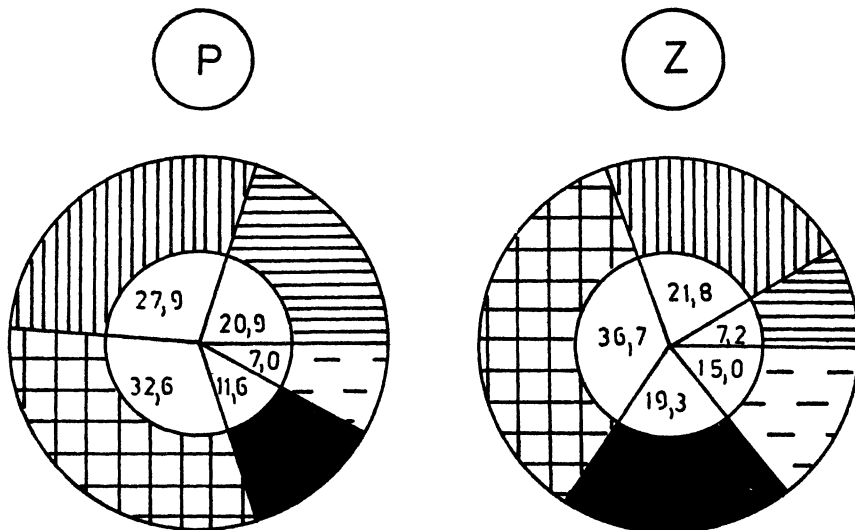

Sl. 14c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Popovec u Radoboju (1854).

Na dijelu općine Radoboj koji je pripadao imanju Prašno molbe za urbarijalnu odštetu podnijela su četiri bivša vlastelina: Marija Oršić, Vilhelm Oršić, Anton Meninger v. Lerhenthal i Ivan Lichtenberg. Oni su prijavili ukupno 25,7/8 selišta (388,1 jutro oranica i 129,4 kosca livada). Od 43 seljačke obitelji, njih 35 (81,4%) živjelo je na posjedima manjim od 1 selišta, a obrađivale su 17 selišta (65,7%). Kategorije gazdinstava manjih od 1 seli-

šta bile su: 1/8 selišta (3 obitelji), 2/8 (6 obitelji), 3/8 (3 obitelji), 4/8 (9 obitelji), 5/8 (7 obitelji), 2/3 (3 obitelji), 6/8 (3 obitelji) i 7/8 (1 obitelj). Očito je da su najbrojnija gazdinstva srednje veličine sa 23 posjednika (53,5%) i nešto više od polovice zemlje — 14 selišta (54,1%). Pet je cjeloselaca, dok su tri obitelji imale gospodarstva veća od 1 selišta. Dakle, na ovih 18,6% posjednika otpada 34,3% zemljišta (8,7/8 selišta).¹⁸¹

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	3	7,0	3/8	1,4
2/8	6	13,9	1,4/8	5,8
3/8	3	7,0	1,1/8	4,4
4/8	9	20,9	4,4/8	17,4
5/8	7	16,3	4,3/8	16,9
2/3	3	7,0	2	7,7
6/8	3	7,0	2,2/8	8,7
7/8	1	2,3	7/8	3,4
8/8	5	11,6	5	19,3
9/8	1	2,3	1,1/8	4,4
11/8	2	4,7	2,6/8	10,6
Svega	43	100,0	25,7/8	100,0

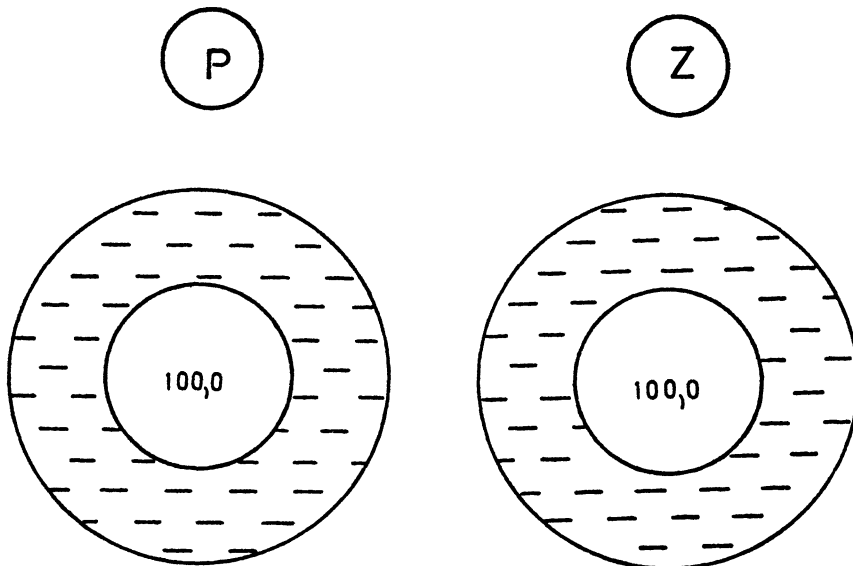

Sl. 15a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Prašno u Radoboju (1854).

¹⁸¹ Isto, kut. 86, fasc. 656, 657, 658, 659.

Mihael Lacković, prijašnji vlasnik selišne zemlje imanja Pretkovec, imao je u Radoboju 2,4/8 (37,5 jutara oranica i 14,4 kosca livada), gdje su živjele dvije obitelji, i to obje na gazdinstvima većim od 1 selišta. Jedna obitelj prebivala je na 9/8, a druga na 11/8.¹⁸²

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
9/8	1	50,0	1,1/8	45,0
11/8	1	50,0	1,3/8	55,0
Svega	2	100,0	2,4/8	100,0

Sl. 15b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Pretkovec u Radoboju (1854).

¹⁸² Isto, kut. 87, fasc. 669.

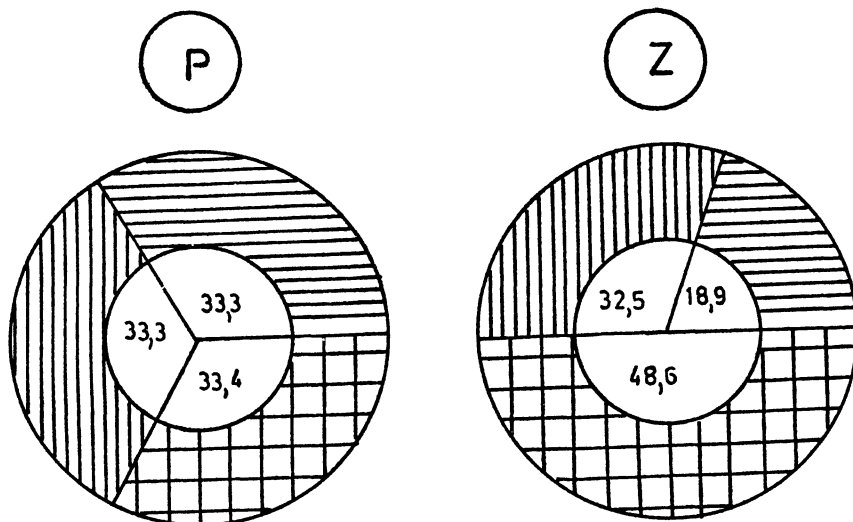
Radobojski župnik Eduard Fink tražio je urbarijalnu odštetu za 4,5/8 selišta (69,4 jutra oranica i 23,1 kosca livada), gdje je živjelo 12 seljačkih obitelji. U odnosu na ranije analizirani comput iz 1842. vidimo da se broj domaćinstava povećao za jedno, a zemljište smanjilo za 2/8 selišta. Osim toga god. 1854. ne nalazimo želire, a nema niti cjeloselaca, pa se struktura seljačkog posjeda donekle izmijenila. Na sitnom posjedu obitavalo je 8 obitelji (66,6%), koje su obrađivale nešto više od polovice ukupnog zemljišnog fonda, tj. 2,3/8 selišta ili 51,4%. Spominju se ove kategorije sitnog gazdinstva: 5/24 selišta (3 obitelji), 2/8 (1 obitelj), 1/3 (3 obitelji) i 4/8 (1 obitelj). Srednji selišni posjed je upola manji što se tiče broja posjednika — ima ih 4 (33,4%), i to prema kategorijama: 5/8 selišta (1 obitelj), 6/8 (2 obitelji) i 7/8 (1 obitelj), ali su ova 4 domaćinstva uživala 2,2/8 selišta (48,6%). Na župnikovu dijelu ove urbarijalne općine dominira, dakle, sitni selišni posjed.¹⁸³

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
5/24	3	25,0	5/8	13,5
2/8	1	8,3	2/8	5,4
1/3	3	25,0	1	21,6
3/8	—	—	—	—
4/8	1	8,3	4/8	10,9
5/8	1	8,3	5/8	13,5
6/8	2	16,8	6/8	16,2
7/8	1	8,3	7/8	18,9
8/8	—	—	—	—
S v e g a	12	100,0	4,5/8	100,0

Na dijelu urbarijalne općine koji je pripadao vlasteli Šašinovca: Emericu, Moritzu i Johannu Vinkoviću, dominira sitni selišni posjed veličine 3/8 selišta sa po 3 obitelji (60,0%) koje su obrađivale 1,1/8 selišta (45,0%). Na srednjem selišnom posjedu obitavale su 2 obitelji čija su gazdinstva veličine: 5/8 selišta (1 obitelj) i 6/8 (također jedna obitelj), a uživale su 11/8 selišta (55,0% zemljišta). Uspoređujući podatke iz computa sa stanjem iz 1854, očito je da su u vrijeme prijavljivanja urbarijalne odštete bivši feudalni gospodari

¹⁸³ Isto, kut. 89, fasc. 691.

ovog imanja imali više i obitelji (jednu) i zemljišta (5/8 selišta). Već spomenuti vlastelini Sašinovca tražili su, dakle, urbarijalnu odštetu za 2,4/8 selišta (37,5 jutara oranica i 12,5 kosaca livada).¹⁸⁴

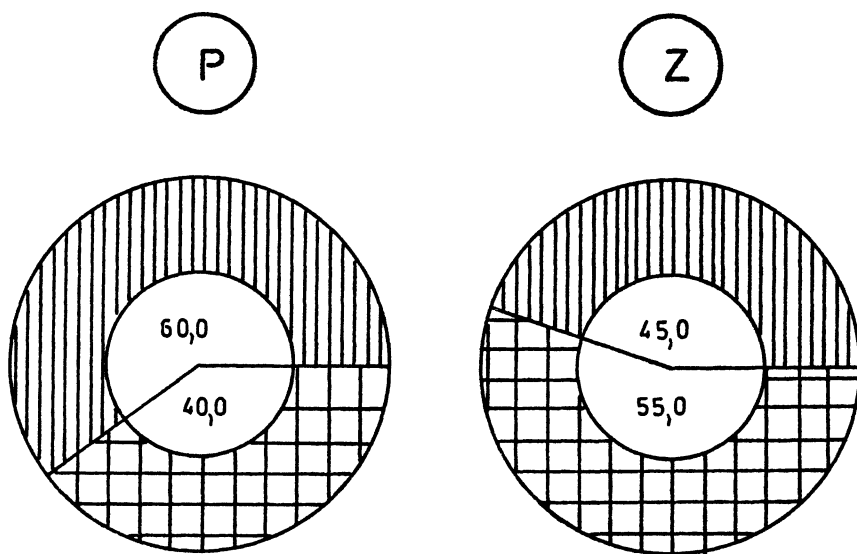

Sl. 15c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju župe Radoboj u Radoboju (1854).

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	3	60,0	1,1/8	45,0
4/8	—	—	—	—
5/8	1	20,0	5/8	25,0
6/8	1	20,0	6/8	30,0
7/8	—	—	—	—
8/8	—	—	—	—
Svega	5	100,0	2,4/8	100,0

Na zemljištu koje je pripadalo Ani Sermage, vlasnici imanja Šenjugovo, nije nastala nikakva promjena — i prije 1848. g. (tj. 1847. iz koje godine potječe analizirani comput), a također i 1854. nalazimo 6 obitelji i 4,6/8 selišta (71,2 jutara oranica i 23,8 kosaca livada). Štoviše, seljačka domaćinstva

¹⁸⁴ Isto, kut. 94, fasc. 736.

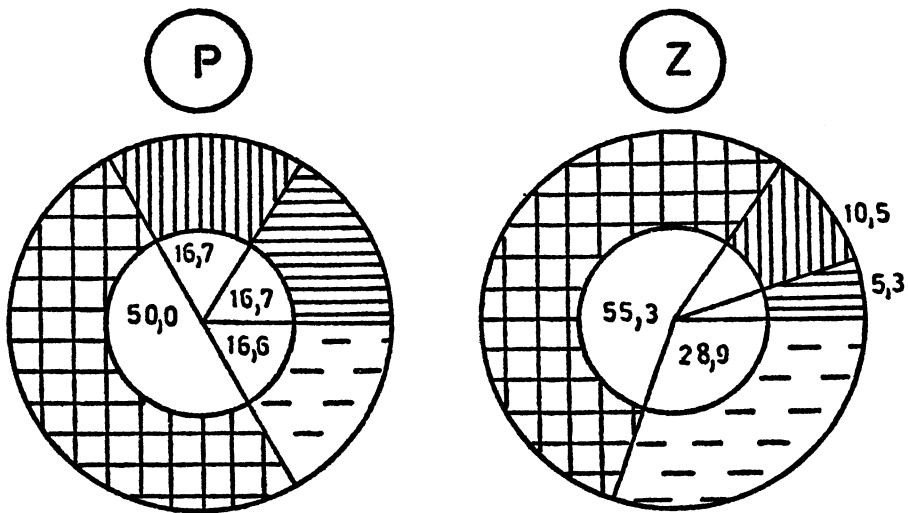

Sl. 16a. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Sašinovec u Radoboju (1854).

zadržala su iste kategorije gazdinstava, pa je struktura selišnog posjeda identična onoj ranijoj. Dakle, dominira srednji selišni posjed (50,0% posjednika i 55,3% zemljišta), slijedi sitni posjed (33,4% posjednika i 15,8% zemljišta), a na jedno gazdinstvo veličine 11/8 selišta otpada 16,6% posjednika i 28,9% zemljišta.¹⁸⁵

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	1	16,7	2/8	5,3
3/8	—	—	—	—
4/8	1	16,7	4/8	10,5
5/8	—	—	—	—
6/8	—	—	—	—
7/8	3	50,0	2,5/8	55,3
8/8	—	—	—	—
11/8	1	16,6	1,3/8	28,9
Svega	6	100,0	4,6/8	100,0

¹⁸⁵ Isto, kut. 96, fasc. 748.

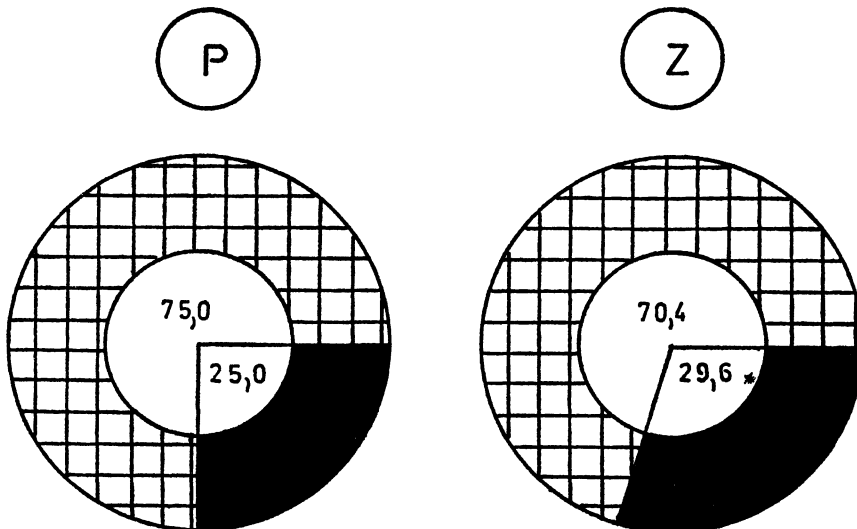
Sl. 16b. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Senjugovo u Radoboju (1854).

Vlastelin imanja Zelina Karl Domianić prijavio je $3,3/8$ selišta (50,6 jutara oranica i 16,9 kosaca livada). Riječ je, dakle, o jednakoj količini zemljišta kao i u computu iz 1847, ali sada nalazimo jednu obitelj više — ukupno ih je 4. Nadalje, došlo je i do nekih promjena u strukturi selišnog posjeda. Naime, prevladava srednji selišni posjed sa 3 obitelji (2 obitelji imale su po $6/8$ selišta, a jedna obitelj $7/9$), tj. 75,0% posjednika uživalo je $11/8$ selišta (70,4%), dok najveću kategoriju gazdinstva čini jedan cjeloselac. Vidjeli smo da je prema spomenutom computu najmanje gazdinstvo iznosilo $7/8$, a najveće $12/8$ selišta.¹⁸⁶

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	—	—	—	—
2/8	—	—	—	—
3/8	—	—	—	—
4/8	—	—	—	—
5/8	—	—	—	—
6/8	2	50,0	1,4/8	44,4
7/8	1	25,0	7/8	26,0
8/8	1	25,0	1	29,6
Svega	4	100,0	3,3/8	100,0

¹⁸⁶ Isto, kut. 145, fasc. 998.

Sumarna tablica za cijelu urbarijalnu općinu pokazuje: 1) Spominje se 16 kategorija seoskih gazdinstava veličine od 1/8 do 12/8 selišta. Osim na osmine, selišta su dijeljena i na trećine, 16-ine i 24-ine. Nema želira, a niti posjednika zemljišta većeg od 2 selišta. 2) Od 106 obitelji 83 (78,3%) imaju posjede manje od 1 selišta i obrađuju 43,3/8 selišta (62,8%). 3) Osnovno obilježje strukturi seljačkog posjeda daje sitni selišni posjed sa 47 obitelji (44,3%), kojima pripada 17,2/8 selišta (24,9%). 4) Na srednji seljački posjed otpada znatno više selišta — 26,1/8 (37,9%), ali manje posjednika — 36 porodica (34,0%). 5) 13 je cjeloselaca, a 10 obitelji ima zemljište veće od 1 selišta. Oni zajedno čine 21,7% posjednika, ali drže 25,5/8 selišta (37,2%).

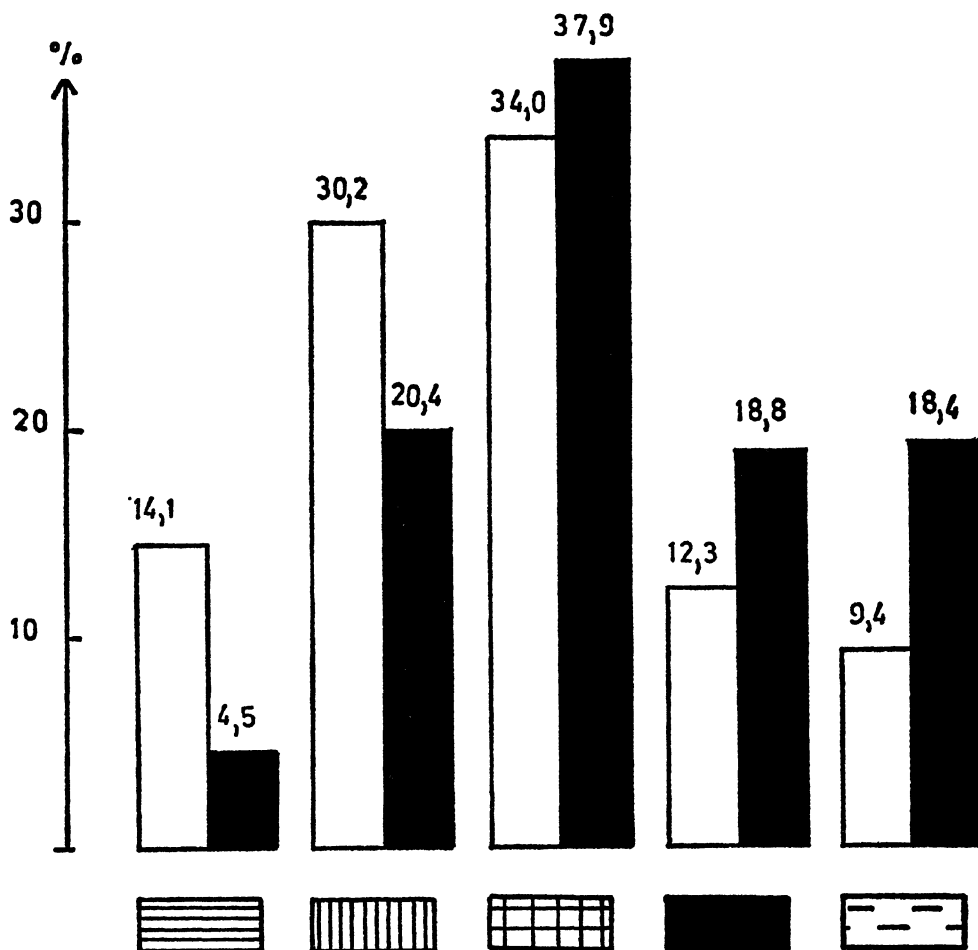

Sl. 16c. Posjedovna struktura (P) i struktura seljačkog zemljišta (Z) na imanju Zelina u Radoboju (1854).

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
0/8	—	—	—	—
1/8	4	3,8	4/8	0,7
5/24	3	2,8	5/8	0,9
2/8	8	7,5	2	2,9
1/3	3	2,8	1	1,4
3/8	11	10,4	4,1/8	6,0
4/8	18	17,0	9	13,0
5/8	11	10,4	6,7/8	10,0
2/3	3	2,8	2	2,9
6/8	16	15,1	12	17,4
7/8	6	5,7	5,2/8	7,6
8/8	13	12,3	13	18,8

Kategorije gazdinstva po veličini selišta	Posjednici		Zemljište	
	u br.	u %	u sel.	u %
17/16	2	1,9	2	3,1
9/8	2	1,9	2,2/8	3,3
10/8	1	0,9	1,2/8	1,8
11/8	4	3,8	5,4/8	8,0
12/8	1	0,9	1,4/8	2,2
Svega	106	100,0	68,2/8	100,0

Sl. 17. Postotak seljačkih obitelji (bezbojan stupac) i postotak seljačkog zemljišta (tamni stupac) u Radoboju prema kategorijama gazdinstva po veličini selišta (1854).

5. Promjene sastava seljačkih posjeda; objašnjenje uzroka tim promjenama

Usporedba broja obitelji i opsega zemljišta prije i nakon 1848. po sućijama (urbarijalnim općinama) i vlastelinstvima pokazuje da je god. 1854. u gotovo svim vlastelinstvima (osim Popovca) zabilježen porast broja seljačkih gospodarstava na selišnom zemljištu koje je (osim kod Pretkovca) čak manje nego prije 1848. Najviše novih porodica nalazimo na krapinskom imanju — 21, slijedi Hiacintovo sa 11, Prašno sa 10, Pretkovec 8, Sveti Križ 3 i Župa Krapina 1. Umanjeno zemljište imalo je pet imanja (Popovec ne uzimam ovdje u obzir), i to: Prašno za 8,11/16 selišta, Župa Krapina za 2,7/8, Krapina za 1,6/8, Hiacintovo za 5/8 i Sveti Križ za 3/8, dok je, kako je rečeno, Pretkovec veći, ali za samo 4/8 selišta. Porast broja porodica vidljiv je naročito u urbarijalnim općinama: Pačetina, Sveti Križ, Škaričevo, Vrtnjakovec. Ovdje se, dakako, radi o procesu raspadanja tradicionalnih kućnih zadruga, koje su se stvarale i održavale u prirodnoj privredi. Taj kolektiv, povezan zajedničkim elementima: prava, vlasništva, proizvodnje, odgoja i obrane, morao se raspasti »u novčanoj privredi, kad je razvitak proizvodnih snaga potiskivao njihovu proizvodnju«. ¹⁸⁷ Zadruga su se raspadale dijeljenjem zemljišta na manje dijelove, i to na više načina: »po Kotarskom Sudu«, »sa dozvoljenjem Gospoštine« ili pak su »ob svom domišljenju brati... svaki na svoju komoru poseban kućni Br uzeo, kako si i oni među sobom zemlje na 3 jednake strani razdieliše«. ¹⁸⁸

Sućija (Ur. općina)	Do 1848.		1854.	
	P	Z	P	Z
Gjurmanec	45	32,2/8	42	20,5/8
Jesenje	81	37,1/32	53	23,5/16
Komor	1	1,3/8	4	3,6/8
Krapina	8	6	2	2,2/8
Mihovljan	7	7,4/8	10	11,3/8
Pačetina	37	36,4/8	46	36,2/8
Petrovsko	31	19,2/8	34	22,1/8
Plemenščina	8	3,5/8	8	3,5/8
Preseka	22	10,1/8	3	6/8
Pustodol	15	14,1/8	14	14,2/8
Putkovec	3	1,2/8	3	1,2/8
Radoboj	119	79,27/32	79	53
Svedruža	5	7,3/8	5	4,1/8
Sveti Križ	7	4,7/8	9	4,7/8
Šemnica	32	21,5/8	32	22,4/8
Škaričevo	28	29,4/8	40	27,5/8
Toplice	12	8,1/8	11	7,4/8
Velika Ves	32	18,1/8	43	24,3/8
Vrtnjakovec	15	16,2/8	23	16,2/8
Svega	508	354,1/8	461	301,1/16

¹⁸⁷ Mijo Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb 1968, 32—34.

¹⁸⁸ *AHZ*, Operati, kut. 54, fasc. 406.

Vlastelinstva	Do 1848.		1854.	
	P	Z	P	Z
Hiacintovo	73	49,5/8	84	49
Krapina	53	41,7/8	74	40,1/8
Župa Krapina	18	17,2/8	19	14,3/8
Popovec	197	103,7/8	96	65,5/8
Prašno	62	55,3/8	72	46,11/16
Pretkovec	35	36,1/8	43	35,5/8
Sveti Križ	70	50	73	49,5/8
Svega	508	354,1/8	461	301,1/16

God. 1854. u sudskim je aktima zabilježeno (naravno, na ovdje istraživanim imanjima), 105 podijeljenih domaćinstava što iznosi nešto više od 20% ukupnog broja prijavljenih porodica (tablica 1). Ovim, sada inokosnim obiteljima, pripadalo je, međutim, 43,40% cjelokupnog zemljišnog fonda, tj. 131,9/16 selišna (tablica 2).

Jedna od posljedica dijeljenja kućnih zadruga svakako je i usitnjavanje seljačkog gospodarstva, iako valja reći, ono nije znatnije izmijenilo strukturu selišnog posjeda. Usporedimo li, naime, prosječnu veličinu zemljišta koje uživa jedno nepodijeljeno domaćinstvo sa zemljištem jednog novog gospodara, vidimo da je razlika svega 3/8 selišta u korist prvih (tablice 3. i 4). Novi kućegospodari su u prosjeku poluselci što potvrđuju analize izvršene i po imanjima i po urbarijalnim općinama (tablica 5). (Očita odstupanja npr. kod imanja Pretkovec u tablici 4. i urbarijalne općine Mihovljan u tablici 5, bitno ne mijenjaju opću sliku.)

Napokon, iz podatka da se jedno domaćinstvo u prosjeku raspalo na 2,4 nova kućegospodara može se zaključiti da zadruge u Hrvatskom zagorju nisu bile brojčano velike, barem što se tiče odraslih oženjenih ljudi koji su diobom zadruge postigli isključivo svoj osobni posjed — osebunjak i tu stvarali inokosne obitelji.

Tablica 1.

Vlastelinstva	Ukupan broj obitelji	Podijeljene obitelji	
		u br.	u %
Hiacintovo	84	24	28,6
Krapina	74	17	23,0
Župa Krapina	19	2	10,5
Popovec	96	16	16,7
Prašno	72	17	23,6
Pretkovec	43	11	25,6
Sveti Križ	73	18	25,0
Svega	461	105	22,8

Tablica 2.

Vlastelinstva	Ukupno zemljište u sel.	Podijeljeno zemljište	
		u sel.	u %
Hiacintovo	49	31,5/8	64,5
Krapina	40,1/8	20,1/8	50,2
Župa Krapina	14,3/8	2,5/8	18,3
Popovec	65,5/8	19,4/8	30,0
Prašno	46,11/16	18,7/16	39,5
Pretkovec	35,5/8	14,3/8	40,4
Sveti Križ	49,5/8	24,7/8	50,1
S v e g a	301,1/16	131,9/16	43,4

Tablica 3.

Vlastelinstva	Podijeljeno zemljište	Broj novih kućegospo- dara	Prosječno sel. po 1 domaćin.
Hiacintovo	31,5/8	59	4/8
Krapina	20,1/8	41	4/8
Župa Krapina	2,5/8	4	5/8
Popovec	19,4/8	38	4/8
Prašno	18,7/16	39	4/8
Pretkovec	14,3/8	25	4/8
Sveti Križ	24,7/8	44	4/8
S v e g a	131,9/16	250	4/8

Tablica 4.

Vlastelinstva	Nepodije- ljeno zemljište	Broj domaćin- stava	Prosječno sel. po 1 domaćin.
Hiacintovo	17,3/8	25	6/8
Krapina	20	33	5/8
Župa Krapina	11,6/8	15	6/8
Popovec	46,1/8	58	7/8
Prašno	28,4/16	33	7/8
Pretkovec	21,2/8	18	1,1/8
Sveti Križ	24,6/8	29	7/8
S v e g a	169,8/16	211	7/8

Tablica 5.

Urbarijalna općina	Broj podijeljenih domaćin.	Broj novih kućegospodara	Podijeljeno zemljište u sel.	Prosječno sel. po 1 kućegospodaru
Gjurmanec	12	33	12,2/8	3/8
Jesenje	12	24	8,9/16	3/8
Komor	1	2	1,1/8	4/8
Krapina	—	—	—	—
Mihovljan	1	2	2	1
Pačetina	10	26	20	6/8
Petrovsko	4	8	3,5/8	4/8
Plemenščina	2	4	1,2/8	3/8
Preseka	2	4	1	2/8
Pustodol	2	6	2,3/8	3/8
Putkovec	—	—	—	—
Radoboj	15	35	18,1/8	4/8
Svedruža	2	4	3,5/8	7/8
Sveti Križ	3	6	2,3/8	3/8
Šemnica	7	16	8,3/8	4/8
Škaričevo	11	29	15,5/8	4/8
Toplice	3	7	5,3/8	6/8
Velika Ves	9	21	9,5/8	4/8
Vrtnjakovec	9	23	16,2/8	6/8
Svega	105	250	131,9/16	4/8

Usitnjavanje seljačkog posjeda nije, međutim, još sredinom 19. st. rezultiralo značajnijim promjenama (migracijama) seoskog stanovništva. Na ovaj zaključak upućuje analiza prezimena evidentiranih starješina seljačkih gospodarstava prije i nakon 1848. učinjena za sučiju (urbarijalnu općinu) Radoboj. Evidentirana su prezimena zasebno za četiri vlastelinstva analizirana u magistarskoj radnji (Župa Krapina, Popovec, Prašno i Pretkovec koja čine prvu grupu) i ostalih četiriju vlastelinstava (druga grupa: Župa Radoboj, Šašincev, Šenjugo i Zelina).

Red. br.	Prezime	Prva grupa		Druga grupa		Svega	
		do 1848.	1854.	do 1848.	1854.	do 1848.	1854.
Broj obitelji							
1.	Bollond	1	—	—	—	1	—
2.	Borovečki	—	1	—	1	—	2
3.	Broz	—	—	1	1	1	1
4.	Cerovec	—	—	2	1	2	1
5.	Cerovečki	2	1	—	—	2	1
6.	Ciglar	—	1	—	—	—	1
7.	Cigula	3	1	—	—	3	1

Stefanija Popović

Red. br.	Prezime	Prva grupa		Druga grupa		Svega	
		do 1848.	1854.	do 1848.	1854.	do 1848.	1854.
Broj obitelji							
8.	Crnek	1	2	—	—	1	2
9.	Cvetko	6	4	—	—	6	4
10.	Čerpes	—	—	1	1	1	1
11.	Draganić	5	3	—	—	5	3
12.	Ferg	1	1	1	1	2	2
13.	Fruk	2	2	—	—	2	2
14.	Galović	3	3	—	—	3	3
15.	Genc	—	—	1	—	1	—
16.	Gerić	—	1	—	—	—	1
17.	Golub	2	—	—	—	2	—
18.	Gotlin	1	1	—	—	1	1
19.	Herak	1	1	—	—	1	1
20.	Hlebec	2	1	—	—	2	1
21.	Horvat	10	7	1	2	11	9
22.	Hrvoj	2	—	1	—	3	—
23.	Jambrek	—	—	1	1	1	1
24.	Jurinjak	2	2	—	—	2	2
25.	Kamenički	5	3	—	—	5	3
26.	Kiseljak	12	5	—	—	12	5
27.	Kosek	1	—	—	—	1	—
28.	Košutić	—	—	2	2	2	2
29.	Kozlin	—	1	—	—	—	1
30.	Krleža	2	1	—	—	2	1
31.	Kunštek	1	1	2	2	3	3
32.	Lenart	1	—	—	—	1	—
33.	Malogorski	—	—	1	1	1	1
34.	Mikša	2	—	2	2	4	2
35.	Miljan	—	—	2	4	2	4
36.	Mišak	—	—	1	1	1	1
37.	Muraja	—	—	—	1	—	1
38.	Podgajski	—	—	1	1	1	1
39.	Pongrašić	—	1	—	—	—	1
40.	Pospiš	1	3	—	—	1	3
41.	Potočki	11	4	—	—	11	4
42.	Prelčec	1	1	—	—	1	1
43.	Rihtar	—	—	2	3	2	3
44.	Shmidt	1	—	—	—	1	—
45.	Sirovec	5	3	—	—	5	3
46.	Slivnjak	1	1	—	—	1	1
47.	Slukan	5	3	—	—	5	3
48.	Smrečki	—	1	—	—	—	1
49.	Strahinec	1	2	—	—	1	2
50.	Svedružić	—	—	1	1	1	1
51.	Švaljek	1	3	—	—	1	3
52.	Tušek	13	8	—	—	13	8
53.	Valjavec	—	1	—	—	—	1
54.	Vidović	6	4	1	1	7	5
55.	Vuzem	1	—	—	—	1	—
56.	Zgorelec	3	1	—	—	3	1
57.	Zun	—	1	—	—	—	1
Svega		119	79	24	27	143	106

Vidimo da je u computima za prvu grupu imanja zabilježeno 36 prezimena za 119 obitelji, a u prijavnim tabelama u okviru istih imanja nalazimo 35 prezimena za 79 obitelji. U popisima za god. 1854. nema 9 prezimena iz computa: Bollond, Golub, Hrvoj, Kosek, Krlježa, Lenart, Mikša, Shmidt i Vuzem (13 obitelji), a u computima se ne spominje 8 prezimena iz prijavnih tabela: Borovečki, Ciglar, Gerić, Kozlin, Pongrašić, Smrečki, Valjavec i Žun (8 obitelji). Za drugu grupu imanja, koja obuhvaća 24 obitelji do 1848. i 27 nakon nje, evidentirano je ukupno 20 prezimena, i to: u computima 18 za 24 obitelji, a isti broj prezimena nalazimo i u prijavnim tabelama, ali za 27 obitelji. Od ovih 20 prezimena, čak 13 (22,8%) ih se ne spominje u analizi prve grupe imanja, a to su: Broz, Cerovec, Čepes, Genc, Jambrek, Košutić, Malogorski, Miljan, Mišak, Muraja, Podgajski, Rihtar i Svedružić. Nadalje, u drugoj grupi imanja dva prezimena: Borovečki i Muraja (2 obitelji) iz 1854. ne spominju se u computima, a također dva prezimena: Hrvoj i Genc (2 obitelji) nema u prijavnim tabelama, a zabilježena su u computima.

Iz analize svih prezimena starješina seljačkih gazdinstava (prema computima 40, a prema prijavnim tabelama 38), proizlazi da je u Radoboju god. 1854. prijavljeno 95,0% stanovništva koje je ovdje obitavalo i na početku stoljeća.

ZAKLJUČAK

Na do sada neistraživanoj građi arhivskog fonda »Zemljorasteretno ravnateljstvo u Zagrebu«, koja ustanova je djelovala na utvrđivanju odštete bivšim feudalnim posjednicima nakon 1848/9, u ovom je radu učinjen pokušaj analize posjedovne strukture u doba kasnog feudalizma u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja oko Krapine. Na tom području razmatrano je oko 500 seljačkih gospodarstava (prije i nakon 1848), raspoređenih u 19 sučija (urbarijalnih općina), a u okviru sedam imanja: Hiacintovo, Krapina, Župa Krapina, Popovec, Prašno, Pretkovec i Sveti Križ. Analiza strukture feudalnog i seljačkog posjeda učinjena je na temelju dviju osnovnih vrsta dokumenata, naime, do 1848. prema podacima iz computa, a na početku zemljorasterćenja (1854) prema prijavnim tabelama. Budući da ovaj prilog predstavlja samo izvratke iz magistarske radnje, to mu je osnovni zadatak bio utvrđivanje metoda za analizu posjedovne strukture. Computi i prijavne tabele sadrže samo brojčane podatke pa je jedina mogućnost njihove interpretacije upotreba matematičke i grafičke metode zbog čega su raspodjela vlastelinskih podložnika i sastav podložničkih gospodarstava prikazani usporedno pomoću kvantitativne analize (u tablicama) i grafičke analize (prvenstveno pomoću kružnih dijagrama), a osnovna podjela selišta izvršena je na osminkse dijelove. U analitičkoj obradi data je usporedba broja gospodarskih jedinica (pojedinih kategorijskih veličina) i njihove zemljišne osnove, zbog čega je bilo potrebno primijeniti grupiranje raznolikih veličina podložničkog posjeda. Ovdje je formirano 7 temeljnih kategorija — od želira bez selišne zemlje, pa do krupnog seljačkog gospodarstva.

Osim prvenstvenog zadatka, tj. ispitivanja raznovrsnih metoda obrade kvantitativnih pokazatelja socijalno-ekonomskih odnosa, istraživana građa, ipak, pruža i neka saznanja: 1) Raspolažemo potpuno novim podacima o feudalnim imanjima (o broju i njihovim vlasnicima) u hrvatskim i slavonskim županijama u trenutku ukidanja feudalnih odnosa. 2) Na istraživanom području prevladavaju domaćinstva manja od 1 selišta (57,5%); više je želira nego cjeloselaca, a na gazdinstva veća od 1 selišta otpada samo 18% obitelji. 3) Kmetske obaveze prema feudalnim gospodarima (s izuzetkom kućnog činža) dane su u obliku tlake u koju je pretvorena i devetina što pretpostavlja da je alodij bio velik (iako o njegovoj veličini nemamo podataka). Samo su podanici vlasnici imanja Šenjugovo umjesto devetog dijela svojih prihoda sa selišnog zemljišta davali novac. 4) Na strukturu seljačkog posjeda utjecao je vlastelin, a prirodni uvjeti pojedinog sela imali su sporedno značenje. 5) Usitnjavanje seljačkog posjeda (zbog cijepanja seoskih obiteljskih zajednica koji proces teče u prvoj polovici 19. st.) još nije sredinom prošlog stoljeća rezultiralo migracijama seljačkog stanovništva, ali je jedna od posljedica promjena strukture i vlastelinskog i seljačkog posjeda. 6) Prema gruboj procjeni oko 30% plemićkih obitelji ovoga kraja stranog je porijekla, a među prijaviteljima odštete izdvaja se obitelj Oršića kao najbogatija. Ostaje otvoreno pitanje odnosa vlasnika imanja i njegovih suposjednika i prije 1848. i u procesu zemljorasterećenja.

Obradeni materijal, dakle, ne daje osnovu za neke šire povijesne zaključke, ali pokazuje da se ovakvim radom (primjenom statističke metode) može doći do odgovarajućih rezultata s obzirom na povijest agrarnih odnosa, no potrebno je obradom zahvaćati mnogo šire prostore i veći broj jedinica — što je moguće samo organiziranim timskim radom uz primjenu računala.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

Red. br.	Imanja	Posjednici
1.	Banski Dvor	državno dobro
2.	Bartolovec	Paul Manhart, grad Varaždin
3.	Batina	Karolina PISAČIĆ
4.	Batina Dolnja	Georg Horvat
5.	Bedekovčina	Marko Bedeković
6.	Bednja	župsko dobro
7.	Bela	Metel OŽEGOVIĆ, Ladislav Barabaš, Antonija Josipović, Stefan Josipović
8.	Belec	Cecilija RUKAVINA
9.	Beleci	Terezija ŠVAGEL
10.	Benkovičevo	Alojz PALFFY
11.	Beretinec	Ana ORIŠEK, Ludovik ŠAGHI
12.	Bežanec	Ottensfels, Schlaun
13.	Bidružica	J. DERČIĆ
14.	Biškupec	Benedikt LENTULAY, zagrebački biskup
15.	Bogačevo	Aleksandar FODROCY
16.	Borkovec	Thomas BUDJA, Aleksandar HLEB
17.	Bračak	Karl ČEĀEL

Red. br.	Imanja	Posjednici
18.	Brezje	Marija Horvath
19.	Brezjane	Eduard Bujanović
20.	Budinščina	obitelj Balogh, obitelj Gabelić, Petar Horvath
21.	Bukovec	Karl Drašković
22.	Cebovec	Ana Tumpić, Josip Povko
23.	Cerje	Karl Švagel, Karl Balogh
24.	Cerje Nebojse	Regina Matačić, Alojz Matačić
25.	Cerje	župsko dobro
26.	Cernkovec	Josip Cernković
27.	Čačkovec	nije označeno
28.	Canjevo	Jozefina Ožegović, obitelj Psthory, Eduard Zdenčaj
29.	Čalinec	Karl Kovinotay
30.	Časarvar	Ivan Nepomuk Erdödy, Elizabeth Erdödy
31.	Črešnjevce	Herman Bužan
32.	Črett	Alojz Palfy
33.	Deržikovec	S. Klemen, F. Majcenić
34.	Desinić	župsko dobro
35.	Domahovo	F. Bedeković, Karl Krajačić
36.	Druškovec	Mihael Konjary
37.	Družilovec	Aleksandar Erdödy
38.	Dubovec	župsko dobro
39.	Dubrava	Olga Erdödy, Stjepan Sent, Antun Sent, Julijana Oršić
40.	Dubravica	Olga Erdödy
41.	Erpenja Mala	Moritz Vinković
42.	Erpenja Velika	Aleksandar Erdödy
43.	Ferbišnica	Thomas Korbar, obitelj Heržina
44.	Ferkuljevce	Adolf Klafurić
45.	Gerdenci	Ivan Lovinčić, Ladislav Tumpić, A. Korenički, R. Šimunaj
46.	Gerdenci Donji	Aleksandar Šimunčić
47.	Gerdenci Gornji	Aleksandar Šimunčić
48.	Gerletinec	A. Hohnjec
49.	Gjelekovec	Jozefina Žbulj
50.	Gjurinovec	Ladislav Mrazović, Georg Baneković, Josip Hadrović, Magdalena Kanki
51.	Gorica	Samuel Keglević, Ferdinand Inkey, obitelj Spissić, Emilija Keglević
52.	Gorica Velika	župsko dobro
53.	Grančari	Josef Suvić
54.	Gređice	Tito Babić
55.	Gregorićevo	Stefan Vranić
56.	Gregurovec	Marija Wojkfy, Marcell Kiepach, Franz Magyar, Alois Magyar, Nina Penzes, Amalija Eichberger
57.	Gušcerovec	Ana Sermage, Carl Jelačić, Franciska Jelačić
58.	Heiligenkreutz	župsko dobro
59.	Herešin	Ludwig i Ludowika Schwagel
60.	Hiacintovo	Samuel Keglević
61.	Horvatska	Josef Ottenfels
62.	Hruševac	Barbara Matačić, Leopold Nadasdy
63.	Imbriovec	T. i K. Gjurgjević
64.	Ivanec	Julija Fodroci, Ferdinand Inkey, Baltazar Krajačić, Ladislav Kukuljević, Nikola i Marija Feller
65.	Jalšovec	obitelj Mlekuš, obitelj Kengjel
66.	Jalžabet	Koloman Bedeković

Red. br.	Imanja	Posjednici
67.	Jelenjak	Aleksandar Krholz
68.	Jezero	župsko dobro
69.	Jurketinec	Johann Vinković
70.	Kalinovec	Josef Bedeković
71.	Kalnik	obitelj Pastory
72.	Kelemen	državno dobro
73.	Klemenovo	Olga Erdödy, Joseph Ottenfels
74.	Klenovnik	Georg Drašković
75.	Klokovec	Gustav Ožegović
76.	Komor	župsko dobro
77.	Konoba	župsko dobro
78.	Konščina	župsko dobro
79.	Kopreinitz	župsko dobro
80.	Kosnica	Ivan Nep. Terputec, Mihael Turčić
81.	Kostel	obitelj Vancaš
82.	Kovačevac	Frank Novak, Kazimir Jellačić
83.	Krapina	Vilhelm Oršić, Marija Oršić, Anton Meninger v. Lerhenthal, Ivan Nepomuk Lichtenberg
84.	Krapina	župsko dobro
85.	Kreutz	župsko dobro
86.	Križanec	Karl Cegel, Max Mihalić, Aleksandar Simunčić
87.	Križovljan	Ladislav i Natalija Psthory
88.	Kutina	Georg Erdödy, Johann Nep. Erdödy, Niklos i Josefina Szeczen
89.	Kuzminec	grofovi Erdödy
90.	Ladanje	Aleksandar Dominić, Karl Kanotay
91.	Ladislavec	Emerik Vinković, Ana Francina, obitelj Kerpelnik, Dorotheja Glojanović, Franciska Götz
92.	Lenišće	nije označeno
93.	Lobor	Samuel Keglević
94.	Lomnica	Albert Modić, obitelj Arbanoš, Martin Šoštarec, Max Vernić, Julija Stiegler
95.	Lovrečan	Thadeus Bellošević, Anton Labaš, Justina Jellačić, obitelj Kallay, obitelj Kunozić, obitelj Korčić
96.	Lovreča Sella	Viktor i Adalbert Spissić
97.	Ludbreg	Philipp Bathyanny
98.	Luka	obitelj Pracačić, obitelj Ceraj, obitelj Kerleža, obitelj Tučić
99.	Lupinjak	Amalija Palfy
100.	Ljubeščica	Ladislav i Natalija Psthory
101.	Mače	župsko dobro
102.	Majurec	župsko dobro
103.	Marinec	Matija i Georg Glojnaric
104.	Martianec	Georg Rauch
105.	Martinec	Simon Heršin
106.	Martinišće	Adam Jagušić, Ana Županić, Franjo Potočki
107.	Martišaves	Franz Petrač
108.	Maruševac	župsko dobro
109.	Medvedovo	Sigismund Korbar
110.	Miholec	župsko dobro
111.	Mihovljan	Franz Petrač, Alois Mikuletec
112.	Mihovljan	župsko dobro
113.	Miljana	komorsko dobro
114.	Mirkovec	Virgilije Bedeković
115.	Mokrice	Emilija Keglević

Red. br.	Imanja	Posjednici
116.	Moravče	župsko dobro
117.	Novi Dvori	Josip Jellačić
118.	Novi Marof	Georg Erdödy
119.	Oratje	Franz Pisačić
120.	Orehovica	Josefina Kulmer
121.	Orešje	Josef Krešnik
122.	Paukovec	Miklos Szecsen
123.	Paukovec Novi	Nikolaus Halper
124.	Petrianec	Matija Vreger, Georg Vugrinčić
125.	Petrovsko	Martin Zoler
126.	Pluska Gornja	Wilhelm Ladany
127.	Poklek	Nikolaus Mixić
128.	Polanovec	Carl Blagaj
129.	Poljana	Sebastian Pusth
130.	Poljanica	Ana Kunović
131.	Pomperovec	obitelj Maceković
132.	Popovec	Wilhelm Oršić, Marija Oršić
133.	Poredje	Anton Krišper
134.	Potočec	naukovni fond
135.	Poznanovec	Otto Sermage
136.	Požarkovec	nije označeno
137.	Prašno	Wilhelm Oršić, Anton Meninger v. Lerhenthal, Marija Oršić, Ivan Nepomuk Lichtenberg
138.	Pregrada	župsko dobro
139.	Preseka	Franc Novak, Ludvig Petković, Štefan Kešer
140.	Pretkovec	Mihael Lacković
141.	Pristava	Sabina Radičević
142.	Psarjevo	Nikolaus Mixić
143.	Puhakovec	Franz Novak
144.	Radešić	Eduard Jellačić, Andreas Kučenjak
145.	Radoboj	župsko dobro
146.	Rasinja	Ferdinand Inkey
147.	Ratkovec	Martin Husinec, Kazimir Jellačić, A. Kudelić, J. Bedeković
148.	Raven	E. i A. Zdenčaj, Carl Pastory, Anton Marković
149.	Razvor	Olga Erdödy
150.	Reka	Josef Harbuval Chmaré
151.	Remetinec	Pavao Fehmann, Georg Tuk
152.	Rozgo	župsko dobro
153.	Sella	obitelj Dominić
154.	Sellno	Albert Modić, Ludwig Kirholz
155.	Skernik	Pavao Ceraj
156.	St. Ilija	Ludvig Perko
157.	Stipernica	Josef Ottenfels
158.	Straža	Terezija Herceg
159.	Svedruža	Olga Erdödy
160.	Sveti Križ	Henrietta Schlippenbach
161.	Sudovec	obitelj Zidarić
162.	Suhodol	župsko dobro
163.	Šašinovec	obitelj Vinković, obitelj Hajnović
164.	Šaulovec	Johann Nep. Kiš
165.	Ščerbinec	Katarina Kiš
166.	Šketin	nije označeno
167.	Šenjugo	Ana Sermage
168.	Šikad	Markus Bedeković
169.	Škaričevo	Eduard Halper, Kristina Zoller, obitelj Nemčić

Red. br.	Imanja	Posjednici
170.	Škaričevo Gornjo	obitelj Car
171.	Špičkovina	Ratko Fernez, Marija Wojkfy
172.	Špiranec	župsko dobro
173.	Tabor Mali	Eleonora Jellačić
174.	Tabor Novi	Alojzija Kaučić
175.	Tabor Veliki	državno dobro
176.	Talkovec	nije označeno
177.	Tergovišće	Josef Brigaljević
178.	Tergovišće Malo	Nikola Sečen, Josef Brigaljević
179.	Ternovec	Ludmila Begna, Josef Ottenfels, Johann Nep. Lichtenberg
180.	Tkalec	Gabrijel Smičiklas
181.	Toplika	župsko dobro
182.	Toplitz	zagrebački prvostolni kaptol
183.	Trakošćan	Juraj Drašković
184.	Tuhelj	župsko dobro
185.	Turnišće Doljne	Ivan Nep. Šandor Đalski
186.	Turnišće Gornje	Georg Horvath
187.	Vadina	L. Modych Fodroci
188.	Varaždin	Johann Nep. Erdödy
189.	Veleškovec	Samuel Keglević
190.	Verbanovec	Georg Rauch
191.	Verbina	Josef Ottenfels
192.	Vidovec	Anton Körösköny, Samuel Bužan, Emilia Liebler, Metell Ožegović, Stefan Körösköny
193.	Vinica	Ludvig Körösköny, Stefan i Josip Galleković, Mihael Konyary, Aleksandar Matačić, Adolf Klafurić, Franjo Bašlin, Aleksandar Dominić
194.	Vinično	obitelj Tucić, obitelj Femenić, Ivan Nemčić, obitelj Šeketa
195.	Vino	Adam Skulj, Aleksandar Kralj, Johann Kralj
196.	Visoko	Johann Nemčić, Georg Tucić, obitelj Femenić, Franz Šeket
197.	Višnica	nije označeno
198.	Višnjevce	Antonija Stojanić
199.	Vižovlje	Josip Goljuff
200.	Vojniće	Aleksandar Šimunčić, Ladislav Tumpić, Franciska Kudelić
201.	Vratno	August Kovačoci
202.	Vražapeć	obitelj Pračaić
203.	Vučjagorica	Heinrich Križmanić
204.	Zabok	Sigismund Wojkfy
205.	Začretje	župsko dobro
206.	Zadavec	obitelj Dominić
207.	Zajezda	Katarina Oršić
208.	Zaveršje	obitelj Kuković, Franciska Martinić
209.	Zaveršje Donje	Martin Jambrešić, Stefan Mikulčić
210.	Zaveršje	župsko dobro
211.	Zbelava	Julija Fodroci, Ivan Kukuljević
212.	Zelendvor	Ferdinandina Drašković, ud. Bombeles, Franz Drašković
213.	Zelina	Karl Domianić, Nikola Mixich, Matilda Barač
214.	Zlatar	Karl Čegel, Therezija Bogathy, Aleksandar Šimunčić
215.	Žbilj	Herman Bužan
216.	Židovinjak	Thomas Pisačić
217.	Žitomir	Franz Kušec, Georg Hondrej, Katarina Ditković

PROBLEME UND METHODEN DER STRUKTURERFORSCHUNG DES
BAUERLICHEN UND DES GRUNDHERRLICHEN BESITZES ZUR ZEIT DER
ABSCHAFFUNG DER FEUDALEN BEZIEHUNGEN

(Am Beispiel einer Grundbesitzgruppe im Hrvatsko zagorje)

Z u s a m m e n f a s s u n g

In diesem Beitrag versucht die Verfasserin, die Possessionsstruktur zur Zeit des Spätfeudalismus zu analysieren am Beispiel einer Gruppe von sieben Grundbesitzen (Hiacintovo, Krapina, Pfarrei Krapina, Popovec, Prašno, Pretkovec und Sveti Križ), die sich im zentralen Teil des Hrvatsko zagorje in der Umgebung von Krapina befanden. Detailliert bearbeitet wird das Territorium von 19 (kroatisch »sučija« genannten) Urbarialgemeinden (Đurmanec, Jeseenje, Komor, Krapina, Mihovljan, Pačetina, Petrovsko, Plemenščina, Preseka, Pustodol, Putkovec, Radoboj, Svedruža, Sveti Križ, Šemnica, Škaričevo, Toplice, Velika Ves und Vrtnjakovec), wo alle Untertanen der genannten Güter lebten. Die Wahl des Gebietes wie auch die Zeitspanne (1783—1854) wurden durch die Archivalien der Zagreber Grundentlassungs-Landeskommission (Zemljorasteretno ravnateljstvo u Zagrebu, Operati za urbarijalnu odštetu), die bisher nicht untersucht worden sind, bestimmt. Die Hauptdokumente, aufgrund deren die Strukturanalyse des bäuerlichen und des grundherrlichen Besitzes durchgeführt wurde, sind die sog. Computi, d. i. Abrechnungen für die Situation bis 1848, während die Lage nach Aufhebung der Feudalbeziehungen nach den Anmeldungstabellen vom Jahre 1854 aufgenommen wurde. Diese Dokumente bieten nur Zahlenangaben; daher ist die Anwendung der mathematischen und der graphischen Arbeitsmethode die einzige Möglichkeit, sie zu interpretieren.

Dieser Beitrag ist nur ein Auszug aus dem Manuskript der Magisterarbeit (es wurden ein Grundbesitz — Prašno — und eine Bauernsiedlung — Radoboj — ausgesondert) und seine Hauptaufgabe besteht darin, die Methode zur Strukturanalyse der bäuerlich-grundherrlichen Beziehungen festzustellen. Der einleitende Teil enthält einen kürzeren Überblick über die entsprechende Literatur, die veröffentlichten Quellen und die verwendeten Archivalien; es werden auch die Hauptcharakteristika der Beziehungen auf den Feudalherrschaften sowie die Bestimmungen der Urbarialregulierung für Banalkroatien vom Jahre 1780 dargestellt. Besonders betont wird der Inhalt der angeführten Archivalien, und es werden auch einige der Möglichkeiten hervorgehoben, die dieses archivalische Material zukünftigen Forschern bietet.

Da im erforschten Gebiet 38 Kategorien von Bauernwirtschaften erwähnt werden — von den 0/8 Sessionen bis zu Wirtschaften in der Grösse von 2,2/8 Sessionen (eine Session beträgt 8/8) —, wurden aus Gründen der Übersichtlichkeit der graphischen Darstellung sieben Grundkategorien gebildet (vom Häusler bis zum bäuerlichen Grossbesitz). Die Hauptform der

graphischen Darstellung der Ergebnisse sind Kreisdiagramme, wo die einzelnen Segmente ihrem Umfang nach dem Prozent einer bestimmten Kategorie entsprechen.

Eine detaillierte Strukturanalyse des feudalen und des Bäuerlichen Besitzes ist in den Kapiteln: »Kasnofeudalni posjedovni odnosi u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja tokom prve polovine 19. st.« (Spätfeudale Possessionsbeziehungen im zentralen Teil des Hrvatsko zagorje im Laufe der ersten Hälfte des 19. Jhs) und »Posjedovni odnosi prema operatima Zemljorasteretnog ravnateljstva iz 1854. i promjene u strukturi seljačkih gospodarstva« (Die Possessionsbeziehungen nach den Operaten der Grundentlassungs-Landeskommission vom J. 1854 und die strukturellen Veränderungen der Bauernwirtschaften) gegeben, wo ungefähr 500 Bauernwirtschaften bearbeitet wurden. Eine Analyse der Possessionsbeziehungen bis 1848 am Beispiel der Gemeinden Jesenje, Radoboj und Šemnica, und für die Leibeigenen der Feudalherren der Grundbesitze Popovec und Prašno hat erwiesen, dass die Größe des Bodens, welcher der einzelnen Untertanenfamilie zur Nutzung übergeben wurde, vom Feudalherrn abhing, während die natürlichen Bedingungen des einzelnen Dorfes von nebensächlicher Bedeutung waren. Die Grundform der feudalen Ausbeutung war im ganzen erforschten Gebiet die Arbeitsrente, in die man auch das Neuntel umgewandelt hatte.

In der ersten Hälfte des 19. Jhs vollzog sich der Prozess des Zerfalls der traditionellen »zadruga«, nämlich der Hausgenossenschaft, was die Struktur der Bauern- und der Herrschaftsbesitze wohl beeinflusste, aber nicht wesentlich veränderte. Die Zerstückelung der Bauernbesitze als Ergebnis des erwähnten Prozesses führte Mitte des 19. Jhs noch nicht zu bedeutenderen Migrationen der bäuerlichen Einwohnerschaft. Die für Radoboj durchgeführte Analyse der Familiennamen der verzeichneten Oberhäupter der Bauernwirtschaften zeigt, dass im Jahre 1854 95% der Einwohner angemeldet waren, die auch am Anfang des Jahrhunderts hier gelebt hatten.

Die graphische Methode bietet die Möglichkeit zu einer wirksamen Analyse der Possessionsbeziehungen in der spätfeudalen Landwirtschaft, doch wird es bei zukünftigen Geschichtsforschungen notwendig sein, weit breitere Gebiete und eine grössere Anzahl von Einheiten zu umfassen, was nur organisierte Gemeinschaftsarbeit und Computerisierung ermöglichen.

YU ISSN 0351—2142

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

12

ZAGREB

1979

UREDNIČKI ODBOR

**Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ,
Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, Štefanija POPOVIĆ**

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Nikša STANČIĆ

Radovi 12

Izdavač
Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka br. 1

Za izdavača
Prof. dr Josip Adamček

Lektor i korektor
Branko Erdeljac

Grafički oblikovao
Prof. dr Ivan Kampus

Tiskano u Rijeci 1981. god.

